

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๑ กันยายน–๒๘ ธันวาคม จุลศักราช ๑๒๕๔

พ.ศ. ๒๔๓๕

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจ

งศิริธรรมสารนิติ (ศิริ สุวรรณเสถียร)

ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส

วันที่ ๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๑ กันยายน-๒๘ ธันวาคม จุลศักราช ๑๒๕๔

พ.ศ. ๒๔๓๕

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจ

คุณหญิงศรีธรรมสารนิติ (ศิริ สุวรรณเสถียร)

ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส

วันที่ ๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พุทธศักราช ๒๔๓๕

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๑ กันยายน – ๒๘ ธันวาคม จุลศักราช ๑๒๕๔

พ.ศ. ๒๔๓๕

เลขหมู่หนังสือ ๙๕๙.๓๐๕๗

กรมศิลปากรได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์

เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๑๗

พิมพ์ครั้งแรก ๕๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๗

ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงศิริธรรมสารนิติ (ศิริ สุวรรณเสถียร)

พิมพ์ที่ชวนพิมพ์ 112-116 ถนนบริพัตร บ้านบาตร กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2517 นายชวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. 810541

ที่ รล ๐๐๐๒/๓๗๓๙ สำนักราชเลขาธิการ

๑๔ มิถุนายน ๒๕๑๗

เรื่อง พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิมพ์จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

เรียน อธิบดีกรมศิลปากร

อ้างถึง หนังสือที่ ศธ. ๐๗๐๖/๒๘๖๓ ลงวันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๑๗

ตามที่ท่านขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นายไพโรจน์ สุวรรณเสถียร จัดพิมพ์หนังสือจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนต่อจากที่ได้ตีพิมพ์แล้ว คือ ปีจุลศักราช ๑๒๕๔ เพื่อแจกในการฌาปนกิจศพ คุณหญิงศิริธรรมสารนิติ (ศิริ สุวรรณเสถียร) กำหนดในวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๑๗ ซึ่งกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า หนังสือดังกล่าวเป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สมควรพิมพ์เผยแพร่เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา และเผยแพร่พระบรมเดชานุภาพพระเกียรติคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตามต้นฉบับที่แนบไป ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว พระราชทานพระบรมราชานุญาต

หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์

ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์

โทร. ๒๑๑๑๕๑ – ๓ ต่อ ๑๙,๒๐ และ ๒๑

คำนำ

เนื่องในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงศิริธรรมสารนิติ (ศิริ สุวรรณเสถียร) กำหนดวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๑๗ ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส นายไพโรจน์ สุวรรณเสถียร ได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนต่อจากที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว คือ ปีจุลศักราช ๑๒๕๔ พ.ศ. ๒๔๓๕ เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน ถึงวันที่ ๒๘ ธันวาคม ซึ่งมีต้นฉบับเก็บรักษาไว้ ณ สำนักราชเลขาธิการ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ทำหนังสือขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเป็นผู้อนุญาตการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ซึ่งได้ทรงมีพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตตามหนังสือสำนักราชเลขาธิการ ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๑๗ แล้ว

เรื่องจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหนังสือที่หอพระสมุดหลวงมาเป็นสมบัติของหอสมุดสำหรับพระนคร ในจำนวนหนังสือที่พระราชทานนั้น มีเรื่องพระราชกิจรายวันต้นฉบับอักษรพิมพ์ดีดจำนวน ๑๐ เล่ม รวมอยู่ด้วย กำหนดเล่มละ ๑ ปี ตั้งแต่ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๓๙ พ.ศ. ๒๔๒๐ ถึงปีกุน จุลศักราช ๑๒๔๙ พ.ศ. ๒๔๓๐ ขาด

ปีเถาะ จุลศักราช ๑๒๔๐ ไป ๑ ปี ปรากฏในบานแผนกว่า กรมหลวงปราจิณกิตติบดี ตรัสสั่งให้คัดขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ต้นฉบับเรื่องดังกล่าวนี้ ต่อมากรมศิลปากรได้จัดให้ตีพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ โดยแบ่งพิมพ์เป็นภาค ๆ ได้ ๒๔ ภาค

ต่อมาได้ปรากฏว่า สำเนาต้นฉบับจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ มีฉบับสมบูรณ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๐ จนถึงสิ้นปีรัชกาล เก็บรักษาไว้ที่สำนักราชเลขาธิการ ทั้งนี้ เนื่องจากเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้หาต้นฉบับหนังสือที่มีอยู่ในสำนักราชเลขาธิการเพื่อพิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงประเสริฐไมตรี (วงศ์ โชติกเสถียร) และสำนักราชเลขาธิการได้คัดจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ก็ต้องพระราชประสงค์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน หลังจากนั้นมาได้มีผู้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตพิมพ์ตอนต่อมาอีก คือ งานพระราชทานเพลิงศพ นางจงกลณี โสภาคย์ พิมพ์จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ปี พ.ศ. ๒๔๓๒ งานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงลัยเทพาธิบดี (ลัย บุนนาค) พิมพ์จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ปี พ.ศ. ๒๔๓๓ และงานพระราชทานเพลิงศพ นายสงวน จันทรสาขา พิมพ์จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ปี พ.ศ. ๒๔๓๔ – ๒๔๓๕ ดังกล่าวถึงเรื่องจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันไว้ในคำนำตอนหนึ่งว่า

"สมุดจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่รักษาไว้ที่สำนักราชเลขาธิการ มีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๒๐ จนถึงสิ้นปีรัชกาล แต่บางปีขาดหายไป ค้นหาไม่พบ สมุดเหล่านี้เป็นสมุดสำหรับจดบันทึกรายวัน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทูลเกล้าฯ ถวายในการขึ้นปีใหม่ เล่มแรก คือ เล่มปี พ.ศ. ๒๔๒๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกเองเกือบตลอดทั้งเล่ม ต่อจากนั้นจึงโปรดให้เป็นหน้าที่กรมราชเลขานุการบันทึกถวาย

ถึงรัชกาลที่ ๖ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ตรัสสั่งคัดขึ้นให้ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ และต่อมาเมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๖ แล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหอพระสมุดหลวงให้เป็นสมบัติของหอพระสมุดสำหรับพระนคร ซึ่งได้เปลี่ยนมาเป็นหอสมุดแห่งชาติ บัดนี้สมุดเหล่านั้นจึงตกไปเป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติด้วย หอสมุดแห่งชาติได้อนุญาตให้จัดพิมพ์ขึ้นในโอกาสต่าง ๆ เป็นลำดับมา โดยแบ่งออกพิมพ์เป็นภาค ๆ จนหมดฉบับพิมพ์ ปรากฏว่ามีผู้นิยมในสารัตถะของจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันนี้อย่างกว้างขวาง และเป็นที่เสียดายกันที่หมดฉบับค้างอยู่เพียงนั้น ไม่มีโอกาสจะได้อ่านทราบความอันมีอยู่ต่อมา........"

หนังสือนี้ ถ้าได้อ่านแต่เฉพาะตอนหนึ่ง อาจจะเห็นว่า ไม่สู้มีเรื่องสำคัญ เพราะข้อความไม่ติดต่อกัน แต่ถ้าอ่านไปหลาย ๆ วัน

จะเห็นว่าล้วนมีข้อความติดต่อเกี่ยวโยงถึงกันตลอด ย่อมอำนวยประโยชน์ให้แก่นักอ่านหลายจำพวก โดยเฉพาะผู้ที่จะได้รับประโยชน์อันยิ่งใหญ่จากหนังสือเล่มนี้มี ๒ จำพวก คือ

จำพวกที่ ๑ นักประวัติศาสตร์ จะเห็นคุณค่าของหนังสือนี้อย่างแท้จริง เมื่อเขียนประวัติศาสตร์ประเทศไทยในยุคนี้ เพราะจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันวันละเล็กละน้อยนี้เป็นต้นเหตุให้รู้ถึงเรื่องใหญ่ ๆ เช่น การออกพระราชบัญญัติ กฎหมาย หรือราชการแผ่นดินอื่น ๆ อันปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้น ยิ่งกว่านั้นในปีใดถ้าไม่มีการออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา เช่น ในปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๔๒ และปีมะเมีย จุลศักราช ๑๒๔๔ ก็ไม่อาจทราบได้ว่าใน ๒ ปีนั้น ได้มีราชการตามกระทรวงต่าง ๆ อย่างไรบ้าง จะต้องค้นหาเรื่องที่ต้องการทราบด้วยความลำบากยิ่ง ทั้งนี้อาจไม่ได้เรื่องราวตลอดและเป็นหลักฐานเพียงพอ แต่อาจค้นหาได้ในหนังสือจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันนี้

จำพวกที่ ๒ นักศึกษาทางการเมือง เมื่อได้อ่านหนังสือนี้แล้วจะเห็นรัฐประศาสโนบาย ทั้งในเรื่องเกี่ยวกับต่างประเทศและการภายในประเทศว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำประเทศไทยหลีกลัดเกาะแก่งและมรสุมแห่งการเมืองมาด้วยความลำบากยากเย็นเพียงไร สมควรเป็นทิฏฐานุคติของนักการเมืองในชั้นหลังได้เป็นอย่างดี

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันที่ตีพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ แม้จะเป็นช่วงระยะเวลาเพียง ๔ เดือน คือตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน ถึง

วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ แต่มีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์บันทึกไว้มากมาย เช่น หลักฐานเกี่ยวกับเงินรายได้จากภาษีอากรต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลฝากเก็บไว้ยังธนาคารต่างประเทศ อันเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจของไทย ตลอดจนเหตุการณ์ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่ประเทศไทยกำลังเริ่มถูกชาติจักรวรรดินิยมคุกคามดินแดนมณฑลพายัพ ซึ่งเป็นหัวเมืองเหนือของไทยในปัจจุบัน

อนึ่งในการพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้รวบรวมเหตุการณ์เกี่ยวกับพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ ให้ตีพิมพ์ไว้เป็นภาคผนวกท้ายเล่มด้วย และในโอกาสต่อไปกรมศิลปากรจะพยายามรวบรวมจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ให้เป็นฉบับพิมพ์ที่สมบูรณ์

กรมศิลปากรสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า ฯ ที่ได้โปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กรมศิลปากรเป็นผู้อนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสืออันมีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และการปกครองของไทย ทั้งยังเป็นเครื่องเผยแพร่พระเกียรติคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้าของชาวไทยด้วย

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติคุณหญิงศิริธรรมสารนิติ (ศิริ สุวรรณเสถียร) ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ คุณหญิงศิริธรรมสารนิติ (ศิริ สุวรรณเสถียร) และได้พิมพ์จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาท

จะเห็นว่าล้วนมีข้อความติดต่อเกี่ยวโยงถึงกันตลอด ย่อมอำนวยประโยชน์ให้แก่นักอ่านหลายจำพวก โดยเฉพาะผู้ที่จะได้รับประโยชน์อันยิ่งใหญ่จากหนังสือเล่มนี้มี ๒ จำพวก คือ

จำพวกที่ ๑ นักประวัติศาสตร์ จะเห็นคุณค่าของหนังสือนี้อย่างแท้จริง เมื่อเขียนประวัติศาสตร์ประเทศไทยในยุคนี้ เพราะจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันวันละเล็กละน้อยนี้เป็นต้นเหตุให้รู้ถึงเรื่องใหญ่ ๆ เช่น การออกพระราชบัญญัติ กฎหมาย หรือราชการแผ่นดินอื่น ๆ อันปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้น ยิ่งกว่านั้นในปีใดถ้าไม่มีการออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา เช่น ในปีมะโรงจุลศักราช ๑๒๔๒ และปีมะเมีย จุลศักราช ๑๒๔๔ ก็ไม่อาจทราบได้ว่าใน ๒ ปีนั้น ได้มีราชการตามกระทรวงต่าง ๆ อย่างไรบ้าง จะต้องค้นหาเรื่องที่ต้องการทราบด้วยความลำบากยิ่ง ทั้งนี้อาจไม่ได้เรื่องราวตลอดและเป็นหลักฐานเพียงพอ แต่อาจค้นหาได้ในหนังสือจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันนี้

จำพวกที่ ๒ นักศึกษาทางการเมือง เมื่อได้อ่านหนังสือนี้แล้วจะเห็นรัฐประศาสโนบาย ทั้งในเรื่องเกี่ยวกับต่างประเทศและการภายในประเทศว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำประเทศไทยหลีกลัดเกาะแก่งและมรสุมแห่งการเมืองมาด้วยความลำบากยากเย็นเพียงไร สมควรเป็นทิฏฐานุคติของนักการเมืองในชั้นหลังได้เป็นอย่างดี

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันที่ตีพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ แม้จะเป็นช่วงระยะเวลาเพียง ๔ เดือน คือตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน ถึง

วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ แต่มีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์บันทึกไว้มากมาย เช่น หลักฐานเกี่ยวกับเงินรายได้จากภาษีอากรต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลฝากเก็บไว้ยังธนาคารต่างประเทศ อันเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจของไทย ตลอดจนเหตุการณ์ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่ประเทศไทยกำลังเริ่มถูกชาติจักรวรรดินิยมคุกคามดินแดนมณฑลพายัพ ซึ่งเป็นหัวเมืองเหนือของไทยในปัจจุบัน

อนึ่งในการพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้รวบรวมเหตุการณ์เกี่ยวกับพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ ให้ตีพิมพ์ไว้เป็นภาคผนวกท้ายเล่มด้วย และในโอกาสต่อไปกรมศิลปากรจะพยายามรวบรวมจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ให้เป็นฉบับพิมพ์ที่สมบูรณ์

กรมศิลปากรสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า ฯ ที่ได้โปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กรมศิลปากรเป็นผู้อนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสืออันมีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และการปกครองของไทย ทั้งยังเป็นเครื่องเผยแพร่พระเกียรติคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้าของชาวไทยด้วย

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติคุณหญิงศิริธรรมสารนิติ (ศิริ สุวรรณเสถียร) ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ คุณหญิงศิริธรรมสารนิติ (ศิริ สุวรรณเสถียร) และได้พิมพ์จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แจกจ่ายเป็นกุศลวิทยาทาน ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้คุณหญิงศิริธรรมสารนิติ (ศิริ สุวรรณเสถียร) ผู้วายชนม์ ได้บรรลุสุคติภพ ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญผล สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

น.อ. [signature] ร.น.

(สมภพ ภิรมย์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร

๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๗

คุณหญิงศิริ ธรรมสารนิติวิชิตภักดี

(ศิริ สุวรรณเสถียร)

ชาตะ : วันที่ ๑๗ มีนาคม พ ศ ๒๔๔๐
มรณะ: วันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ถ่ายกับครอบครัวในปี พ.ศ. ๒๔๘๑

๓ พฤษภาคม ๒๕๑๗

ลูก–หลาน ของคุณแม่

สังเขปประวัติ
คุณหญิงศิริ ธรรมสารนิติวิชิตภักดี

(ศิริ สุวรรณเสถียร)

คุณแม่เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๔๐ ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ ปีระกา ที่จังหวัดอุบลราชธานี เป็นบุตรคนโตของนายพลตรีพระยาสุรราชฤทธานนท์ (พิน)* และคุณหญิงทรัพย์ มีน้องร่วมท้องเดียวกัน ๔ คน คือ

๑. นายพงษ์ พินทุโยธิน
๒. นายประพันธ์ พินทุโยธิน
๓. ดร. อุ่ไภย พินทุโยธิน
๔. นายพัฒน์ พินทุโยธิน

กับยังมีน้องร่วมบิดาที่ยังมีชีวิตอยู่อีก ๑ คน คือ พลตรีพึ่ง พินทุโยธิน

คุณแม่เคยเล่าให้ฟังว่าเดิมคุณตาตั้งชื่อว่า สิน แต่เนื่องจากเมื่อเล็ก ๆ คุณแม่มักเจ็บออดแอดอยู่เสมอ คุณตาจึงเปลี่ยนชื่อเสียใหม่เป็นศิริ ซึ่งก็คงจะได้ผลอยู่บ้าง เพราะคุณแม่เพิ่งจะมีโรคเบียดเบียนอยู่เสมอเมื่ออายุมากแล้ว

การศึกษา

การศึกษาชั้นต้นของคุณแม่ในสมัยนั้นก็คงเช่นเดียวกับกุลสตรีไทยทั่ว ๆ ไป คือ ศึกษาเล่าเรียนกับบิดามารดาเป็นเบื้องต้น ด้วยเหตุที่คุณตาเป็นทหารรับราชการในต่างจังหวัด ต้องโยกย้ายอยู่บ่อย ๆ การศึกษาอย่างจริงจังจึงได้เริ่มขึ้นเมื่อคุณตาได้ย้ายกลับเข้ารับราชการ

---

* ผู้บัญชาการทหารรักษาวังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้นสกุลพินทุโยธิน

ในกรุงเทพฯ แล้ว คุณแม่ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนซางตาครูสคอน-แวนต์ ธนบุรี เมื่ออายุได้ประมาณ ๑๒ ปี คุณแม่ได้เรียนอยู่ที่นี่เป็นเวลาประมาณ ๖ ปี สอบได้ชั้น ๕ ครูประจำชั้นที่คุณแม่รักและนับถือมากคือ "แม่ดำ" มาร์เซอแลงและอธิการแองเจลลา นอกจากการศึกษาตามหลักสูตรของโรงเรียนแล้ว คุณแม่ยังได้รับการอบรมการบ้านการเรือนการขับร้องทางบ้านอีกโสดหนึ่งด้วย

ในสมัยนั้นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีศักดิ์มักจะเป็นผู้อุปถัมภ์การละครดนตรีไว้ในสำนักของตน ซึ่งก็เกือบจะเรียกได้ว่าเป็นแฟชั่นแห่งยุค เนื่องจากคุณตาได้มีตำแหน่งหน้าที่ราชการใกล้ชิดในราชสำนัก จึงได้มีละครของตนเอง โดยมีหม่อมบู่ จากสำนักของเจ้าพระยามหินทร์ฯ มาเป็นผู้ฝึกสอน คณะละครของคุณตาจึงมีโอกาสได้แสดงในพระราชฐานในวันเฉลิมพระชนม์พรรษาทุกปี ละครที่เล่นก็มักจะเป็นบทละครดึกดำบรรพ์หรือบทคอนเสิร์ท เช่น สังข์ทอง อิเหนา คาวี รามเกียรติ์ ตอน นางลอย เป็นต้น คุณแม่ก็ได้เคยเล่นเป็นตัวหลวิชัยในเรื่องคาวี การเล่นละครของคุณแม่คงเล่นได้ไม่นาน เพราะหลังแต่งงานแล้วคุณแม่คงทำหน้าที่เป็นต้นเสียงให้แก่วงปี่พาทย์เป็นบางคราว การขับร้องของคุณแม่นั้นนับว่าเป็นคุณสมบัติติดตัวเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้อยู่ในวงการใกล้ชิด ลูก ๆ ยังคงจำได้ว่าลีลาการขับร้องเพลงฉุยฉายในบทคอนเสิร์ทเรื่องรามเกียรติ์ตอนนางลอยตอนที่ว่า

"งามนักเอย ใครเห็นพิมพ์พักตร์ก็จะรักใคร่
หลับก็จะฝันครั้นตื่นก็จะคิด อยากเห็นอีกสักนิดหนึ่งให้ชื่นใจ
งามคมดุจคมศรชัย ถูกนอกทะลุในให้เจ็บอุรา"

นั้น การเอื้อน การทอดเสียง จังหวะจะโคน คุณแม่ร้องได้ไพเราะเพียงไร แล้วคุณแม่ก็จะวิจารณ์ให้ฟังประกอบการขับร้องด้วยเสมอ

พูดถึงการดนตรี ขับร้อง ควรจะบันทึกไว้ด้วยว่าผู้ที่เป็นคู่หูคู่ซ้อมของคุณแม่ก็คือน้องชายของท่าน พลตรีพึ่ง พินทุโยธิน ผู้มีฝีมือในทางขิมและออร์แกน

การแต่งงาน

การแต่งงานของกุลบุตรกุลธิดาในสมัยนั้น จะต้องอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่โดยใกล้ชิด ชาติตระกูลความประพฤติย่อมเป็นคุณสมบัติอันแรกที่จะต้องพิจารณากันอย่างรอบคอบ และด้วยเหตุนี้เองผู้ใหญ่ทางฝ่ายคุณพ่อจึงได้ทาบทามสู่ขอคุณแม่ในขณะที่คุณแม่ยังเรียนอยู่ในคอนแวนต์ คิดดูก็คงจะไม่แปลกเพราะคุณย่าท่านเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นแม่บ้านแม่เรือนมีฝีมือในละแวกหลังวัดสังเวชวิศยาราม *"ซึ่งเป็นแหล่งการช่างและวิชาแม่เรือนที่ดีมากแห่งหนึ่ง ในตำบลบางลำพู พระนคร"** คุณแม่เล่าให้ฟังอย่างขบขันว่า วันที่ผู้ใหญ่ทางบ้านบางลำพูของคุณพ่อมาดูตัวนั้น คุณแม่กำลังเล่นน้ำอย่างสนุกสนานในสระที่บ้าน

คุณแม่ได้สมรสตามประเพณีกับคุณพ่อ ซึ่งขณะนั้นเพิ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพรหมบัญชา (พร้อม สุวรรณเสถียร) ผู้พิพากษาฝึกหัดศาลคดีต่างประเทศ คุณหลวงหนุ่มเนติบัณฑิตจากเมืองอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๘

---

* จากหนังสือวิชาแม่เรือน ของ ม.ร.ว. นพแก้ว นวรัตน์ พิมพ์สนองคุณในงานฌาปนกิจคุณยายคืบ ภูมะธน ๒๑ พฤษภาคม ๒๔๘๒

คุณพ่อเป็นบุตรคนที่ ๗ ของพระยาประชากรกิจวิจารณ์ (ทองอยู่) และคุณหญิงทองดี

คุณปู่รับราชการตำแหน่งรองปลัดกรมนครบาลและต่อมาเมื่อรวมกับกรมมหาดไทยแล้ว ได้รับตำแหน่งปลัดบัญชีอีกตำแหน่งหนึ่ง ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้ขอรับพระราชทานนามสกุลว่า "สุวรรณเสถียร" ตามประกาศครั้งที่ ๑๑ ลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ ดังสำเนาประกาศนียบัตรพระราชทานดังนี้

วชิราวุธ ปร

ขอให้ใช้นามสกุลของ พระยาประชากรกิจวิจารณ์ (ทองอยู่) ตามที่ขอมานั้นว่า "สุวรรณเสถียร" (เขียนเปนตัวอักษรโรมันว่า "Suvarnasthira") อันเปนมงคลนาม

ขอให้สกุลสุวรรณเสถียร มีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ในกรุงสยามชั่วกัลปาวสาน ฯ

พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

วันที่ ๑๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๖

คุณพ่อมีพี่ – ร่วมท้องเดียวกัน ๖ คน คือ

๑. น.ส. เป้า สุวรรณเสถียร ถึงแก่กรรม

๒. ชายไม่มีชื่อ ถึงแก่กรรมเมื่อเยาว์

๓. หลวงสารานุบริบาล (โต๊ะ สุวรรณเสถียร) ถึงแก่กรรม

๔. นายเชย สุวรรณเสถียร ถึงแก่กรรม

๕. นายชิต สุวรรณเสถียร ถึงแก่กรรม

๖. นางบู่ นรภูมิพิภัชน์ ถึงแก่กรรม

กับยังมีน้องท้องเดียวกันอีก ๔ คน คือ

๑. นายอิ่ม สุวรรณเสถียร ถึงแก่กรรม

๒. นางถวิล ชิดภูบาล (ถวิล อิศรางกูร ณ อยุธยา)

๓. นางเจิม ประมูลวิชาเพิ่ม ถึงแก่กรรม

๔. หญิงชื่อแดง ถึงแก่กรรมเมื่อเยาว์

ชีวิตสมรสของคุณแม่ในวัยซึ่งอ่อนอายุกว่าคุณพ่อหลายปี และการที่คุณพ่อมีพี่น้องหลายคน การวางตัวให้ถูกต้องในสายตาของผู้ใหญ่นับว่าคุณแม่อยู่ในฐานะลำบากมิใช่น้อย แต่ด้วยอุปนิสัยอันอ่อนโยน โอบอ้อมอารี และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คุณแม่จึงเป็นสะใภ้ที่เข้ากันได้สนิทกับบรรดาพี่น้องของคุณพ่อทุก ๆ คน

คุณแม่มีบุตรธิดารวม ๗ คน คือ

๑. ด.ช. เพริศ สุวรรณเสถียร (ถึงแก่กรรม)

๒. นายพิเชฐ สุวรรณเสถียร แห่งธนาคารกรุงไทย

๓. นายไพโรจน์ สุวรรณเสถียร แห่งบริษัทเอสโซ่ สมรสกับ น.ส. อารีย์ โกกิลานนท์ มีบุตร ๑ คน คือ นายพงษ์ศิริ สุวรรณเสถียร

๔. ด.ญ. วรรณศรี สุวรรณเสถียร (ถึงแก่กรรม)

๕. ด.ช. รำไพ สุวรรณเสถียร (ถึงแก่กรรม)

๖. น.ส. แสงทอง สุวรรณเสถียร

๗. นางแสงเงิน บุรานนท์ สมรสกับนายสามศรี บุรานนท์ ข้าราชการกรมศุลกากร มีบุตรธิดา ๒ คน คือ

ด.ช. สาริบุตร บุรานนท์

ด.ญ. เทวิกา บุรานนท์

คุณแม่เล่าว่า การเสียชีวิตของลูกคนโต และคนต่อ ๆ มาในเวลาไล่เลี่ยกันนั้น ทำให้คุณพ่อไม่อยากรับราชการในกรุงเทพ ฯ อีกต่อไป ประจวบกับตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลภูเก็ตในขณะนั้นว่างลง คุณพ่อจึงได้ขอย้ายไปรับราชการที่จังหวัดนั้น ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๖๙ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ คราวเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันตก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีได้เสด็จประพาสมณฑลภูเก็ตด้วย เนื่องจากคุณพ่อได้เคยเข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์ท่านเสมอในขณะที่ศึกษาวิชากฎหมายอยู่ที่ประเทศอังกฤษ คุณแม่จึงมีโอกาสปฏิบัติหน้าที่ตั้งเครื่องเสวยกับหม่อมเนื่อง ในหม่อมเจ้าสฤษดิ์เดชชยางกูร เทศาภิบาล

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ คุณพ่อได้ย้ายเข้ามาเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาธรรมสารนิติวิชิตภักดี และได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๔๗๓ เมื่ออายุได้ ๔๗ ปี

ชีวิตหลังการสูญเสียคุณพ่อ ได้นำความเศร้าสลดให้แก่คุณแม่เพียงใดไม่จำเป็นต้องกล่าว แต่การสูญเสียคู่ชีวิตย่อมเป็นภาระอันหนักมิใช่น้อยสำหรับผู้หญิงในวัย ๓๒ ปี พร้อมทั้งลูก ๔ คนกำลัง

อยู่ในวัยเล่าเรียน ถึงแม้คุณแม่ยังมีคุณยายผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกปัก รักษาอยู่ก็ตาม ก็ยังนับว่าคุณแม่ได้ปฏิบัติหน้าที่เลี้ยงดูลูกทุกคนให้ได้รับความสุขความเจริญในด้านการศึกษาอบรมอย่างสมบูรณ์โดยแท้ ได้ฟันผ่าอุปสรรคในการดำรงชีวิตต่อมาได้อย่างน่าอัศจรรย์

งานด้านสังคม

การฝีมือที่ถนัดของคุณแม่ เห็นจะได้แก่การร้อยมาลัยและการปรุงอาหารคาวหวาน การร้อยมาลัยนี้เองได้ชักนำให้คุณแม่ชอบปลูกต้นไม้ เพราะคุณแม่ต้องลงมือปลูกพุทธชาดเอง เพื่อใช้ในการร้อยมาลัย คุณแม่เป็นนักเล่นต้นไม้ไทย ๆ เป็นงานอดิเรกจนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ ๒ อุบัติขึ้น สมัยนั้นกำลังนิยมการทำสวนครัวเลี้ยงสัตว์ คุณแม่ก็หันมาจับงานเลี้ยงไก่อีก ได้ทำการผสมพันธุ์ไก่พันธุ์ต่างประเทศตามหลักวิชาการ จนได้ผลเป็นที่พอใจมีรายได้เป็นลำไพ่จากการขายไข่พอสมควร คุณแม่ได้เป็นกรรมการสมาคมส่ง-เสริมการเลี้ยงไก่แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์อยู่ประมาณ ๓ ปี

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ และต่อมาอีกในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ คุณแม่ได้สมัครเข้าเป็นอาสากาชาด ได้รับ *เหรียญช่วยราชการเขตภายในกรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศสแผนกการเลี้ยง* และ *เหรียญช่วยราช-การเขตภายในสงครามมหาอาเซียบูรพาแผนกการเลี้ยง* ตามลำดับ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การฝีมือที่ถนัดของคุณแม่อีกอย่างหนึ่ง คือการปรุงอาหารคาวหวานซึ่งคุณแม่สนใจเป็นพิเศษ มักจะเสาะแสวงหา

ต้นตำรับการประดิษฐ์อาหารแปลก ๆ อยู่เสมอ แม้จะต้องเสียเวลาเสียเงิน คุณแม่ก็ย่อมจะขวนขวายจนได้เสมอ

ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ดร. อุไภย พินทุโยธิน น้องชายได้ชักชวนให้คุณแม่มาร่วมดำเนินกิจการร้านอาหาร "ศรแดง" ในฐานะผู้จัดการ คุณแม่ได้มีส่วนในด้านห้องครัวของร้านจนเป็นที่รู้จักนิยมกันอย่างกว้างขวาง กิจการนี้ได้ดำเนินต่อไปได้ประมาณ ๗–๘ ปีจึงได้เลิกไป เพราะคุณแม่เริ่มป่วยเป็นโรคเบาหวานสุขภาพไม่อำนวยให้

บั้นปลายชีวิต

หลังจากนั้นแล้ว คุณแม่ก็ได้ใช้ชีวิตอยู่กับบ้านอย่างสงบมีความสุขกับหลานพี่น้องตามสมควร คุณธรรมซึ่งปรากฏแก่คนทั่วไปก็คือ เมตตา กรุณาที่แผ่ไปยังผู้ใกล้ชิดตั้งแต่ลูกหลานญาติพี่น้องตลอดจนผู้คุ้นเคย คุณธรรมอันนี้จึงทำให้คุณแม่เป็นที่รักใคร่นับถือเป็นที่พึ่งทางกายทางใจในหมู่ญาติพี่น้องทั่วหน้า ในด้านการศาสนาคุณแม่เป็นผู้ที่เลื่อมใสยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้นโอกาสใดที่จะมีส่วนในการทำบุญกุศลบำรุงพระพุทธศาสนา คุณแม่ยินดีที่จะร่วมด้วยทุกคราวตามอัตภาพ กิจวัตรของคุณแม่ที่ขาดไม่ได้ก็คือตักบาตรทุกเช้า

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ คุณแม่ได้อุปสมบทสามเณรพิเชฏฐ์รัตนประทุม ณ วัดประยุรวงศาวาส แลได้เป็นโยมอุปัฏฐายิกาจวบจนวาระสุดท้าย

คุณแม่มีโรคประจำตัวคือ เบาหวานและหัวใจซึ่งตรวจพบในระยะที่คุณแม่มีอายุมากแล้ว โรคนี้จำเป็นจะต้องอยู่ในความควบคุมดูแลของแพทย์อย่างใกล้ชิด คงจะเป็นด้วยบุญกุศลของคุณแม่ที่ได้มีหลานชายเป็นหมอ คือ พ.ต.ต. พิสุทธิ์ พินทุโยธิน แห่งโรงพยาบาลตำรวจ ได้เป็นผู้เอาใจใส่ดูแลคุณแม่อย่างใกล้ชิดและอย่างดียิ่ง ได้นำตัวคุณแม่เข้าออกโรงพยาบาลแห่งนี้หลายครั้ง ในระยะ ๒–๓ ปีที่ผ่านมา ทุกครั้งเมื่อกลับบ้านดูเหมือนคุณแม่จะสดชื่นมีกำลังใจที่จะต่อสู้กับโรคภัยต่อไป แต่แล้วเมื่อตอนบ่ายของวันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗ หมอพิสุทธิ์ ได้ขอร้องให้คุณแม่เข้าโรงพยาบาลอีกและครั้งนี้ก็ได้เป็นครั้งสุดท้าย นอกจากโรคเบาหวานและหัวใจยังมีโรคไตเข้าแทรกอีกเหลือความสามารถของหมอจะช่วยได้ คุณแม่ได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการอันสงบท่ามกลางลูกหลานทุกคนเมื่อเวลา ๒๑ นาฬิกา สิริรวมอายุได้ ๗๗ ปี ๒๙ วัน

ตั้งแต่วันถึงแก่กรรมของคุณแม่ ตลอดจนวันบำเพ็ญกุศลศพได้มีญาติพี่น้องมิตรสหายได้มาร่วมบำเพ็ญกุศลในงานนี้เป็นอันมากซึ่งเจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพระเดชพระคุณพระเทพประสิทธิคุณ เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสที่ได้เมตตาอำนวยความสะดวกในด้านสถานที่ของวัดโดยตลอดมา

ชีวิตของคุณแม่ถึงแม้จะไม่ใช่ชีวิตของบุคคลสำคัญ แต่ก็เป็นชีวิตของแม่ที่เพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรม บัดนี้คุณแม่ได้จากโลกนี้ไปแล้ว สังขารร่างกายของคุณแม่ก็ได้มอดไหม้ไปแล้ว เปลี่ยนแปร

ไปแล้วตามสภาพธรรม แต่ความดีของคุณแม่หาได้สูญสิ้นไปด้วยไม่ สมดังพุทธภาษิตที่ว่า

"รูปํ ชีรติ มจฺจานํ
นามโคตฺตํ น ชีรติ"

ขอกุศลกรรมที่คุณแม่ได้ประกอบไว้ในโลกนี้ จงเป็นปัจจัยอำนวยความสุขเกษมให้แก่คุณแม่ โดยควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพชั่วนิรันดร

บุตร–ธิดา

แม่พระ

วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๑๗ เวลาประมาณ ๒๑ น. คุณโยมได้เสียชีวิตลงที่โรงพยาบาลตำรวจท่ามกลางการเฝ้าดูของลูก ๆ ทุกคน รุ่งเช้าวันที่ ๓๐ อาตมาจึงทราบจากพี่แสงและทุก ๆ คนในบ้าน รู้สึกเป็นทุกข์และเสียใจมาก เพราะคุณโยมเป็นผู้มีพระคุณต่ออาตมาอย่างมากมาย อาตมานับถือท่านเป็นแม่คนหนึ่ง และเรียกชื่อ ท่านว่า "แม่พระ" อาตมาได้เป็นพระในพระพุทธศาสนาก็เพราะความเมตตาปรานีแรงศรัทธาของ ท่านการที่ใครได้อุปสมบทในศาสนาโบราณาจารย์ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่า "เป็นทวิชาติ" (เกิด ๒ ครั้ง) ดังนั้นอาตมาก็ได้ชื่อว่าเป็นทวิชาติเหมือนกัน โดยเกิดครั้งแรก เกิดจากแม่ผู้บังเกิดเกล้าจริง ๆ เกิดครั้งที่ ๒ ได้คุณหญิงศิริเป็นแม่ คือท่านให้เกิดความเป็นพระได้ แม่ผู้บังเกิดเกล้าทรงครรภ์บุตรน้อยต้องทนทุกข์ทรมานจะเดินนั่งนอนกินดื่มก็ยากยิ่งนักฉันใด แม่ผู้จะให้ลูกเกิดเป็นพระได้ต้องมีการเสียสละอย่างใหญ่หลวง บำเพ็ญคุณงามความดีสร้างแรงกุศลแรงศรัทธาให้แก่กล้า ตระเตรียมเครื่องบริขาร ๘ อยู่ตั้งหลายเดือนดุจแม่บังเกิดเกล้าฉันนั้น แม่ผู้บังเกิดเกล้าได้ลูกน้อยมาต้องคอยประคับประคองเลี้ยงดูทนทุกข์ยากลำบาก เพราะอยากให้ลูกเจริญเติบโตฉันใด อันแม่พระคือคุณหญิงศิริ ครั้นอุปสมบทอาตมาแล้วก็อุปการะเลี้ยงดูดุจแม่จริง ๆ ฉันนั้น ท่านเพียรพยายามทุกอย่างที่จะเห็นความเจริญในพุทธศาสนาของอาตมา เป็นเวลา ๑๑ ปี ๒ วัน คืออาตมาได้ความเป็นพระ วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๐๖ ท่านอุปการะมาเริ่มตั้งแต่นวกภูมิ คือผู้ใหม่ในศาสนา (ดุจทารกแรกเกิดที่แม่ต้องคอย

เลี้ยงดูอยู่ทุกเวลาฉันนั้น) อาตมาได้เจริญในศาสนาเรื่อยมาจนกระทั่งถึงมัชฌิมภูมิพ้นพรรษา ๕ แล้ว และถึงความเป็นผู้พ้นนิสัยมุตตกะ (ดุจชายหนุ่มที่กำลังเจริญ แม่ต้องคอยเป็นห่วงเป็นใยพร่ำสอนให้เป็นคนดีฉันนั้น) และอาตมาก็เจริญเติบโตในศาสนามาเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงขั้นเถระภูมิ มีพรรษาเกิน ๑๐ (ดุจบุคคลที่เจริญด้วยอายุถึงความเป็นผู้ใหญ่อย่างสมบูรณ์) คุณหญิงศิริรักสงสารอาตมาเหมือนลูกคนหนึ่งที่เกิดจากท่านจริง ๆ จะไปไหนมาไหนท่านเฝ้าเป็นห่วงอยู่เสมอ ตัวอย่างจะเห็นได้ เมื่อปี ๒๕๑๐ อาตมาได้ไปปฏิบัติศาสน-กิจเป็นพระธรรมจาริกเผยแพร่ธรรมแก่ชาวเขาที่บ้านป่าหวาย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และปี ๒๕๑๕ ไปปฏิบัติศาสนกิจเป็นพระจริยานิเทศก์ประจำจังหวัดหนองคาย ก่อนไปท่านได้ตระเตรียมหยูกยาและอาหารกระป๋องให้เป็นจำนวนมาก เพราะกลัวว่าลูกพระของท่านจะไม่สบายผิดอากาศผิดอาหาร ท่านเป็นห่วงเป็นใยอาตมาอยู่เสมอ คุณโยมท่านเป็นคนมีใจเป็นบุญเป็นกุศลท่านบริจาคทรัพย์ทำบุญทำกุศลในปีหนึ่ง ๆ หมดทรัพย์ไปไม่น้อย และเป็นคนมีความเมตตาต่อผู้อื่น คนขอทานที่ยากไร้มาขอทาน ท่านจะบริจาคให้เสมอท่านเคยพูดกับอาตมาว่า ถ้าเขามีเขาคงไม่มาขอหรอกนะ นอกจากนี้ท่านยังให้ความเมตตาสงสารแก่สัตว์ทุกชนิดอีกด้วย จะเห็นได้ ขณะที่ท่านยังแข็งแรงพอไปไหนมาไหนได้ กิจวัตรประจำวันของท่านอีกอย่าง ก็คือตอนเช้าหลังจากใส่บาตรพระแล้วท่านจะเอาข้าวสุกและข้าวสารมาหว่านให้หมู่นกกระจอก, นกพิลาป, และนกกิ้งโครง ท่านเพลินชมและคิดไปว่าตัวนั้นมันกำลังมีลูกอ่อนและตัวนี้กำลังทำรังอยู่

นั้นอยู่นี้ ท่านเป็นคนชอบเปรียบเทียบระหว่างชีวิตคนกับชีวิตสัตว์ หมู่นกมันก็เหมือนหมู่คนนี้แหละ ท่านพูดกับอาตมาและท่านก็ขยายความไปว่า มันมีความรักลูกตัวน้อย ๆ ของมัน เหมือนกับคนที่รักลูก ๆ ของตัวเอง แต่นกบางตัวก็ร้ายสิ้นดีชอบไล่จิกไล่ตีตัวอื่น และบางตัวก็ดีหากินไปตามภาษา คนเราก็เหมือนกันบางคนก็ดีบางคนก็ร้าย ท่านคุยกับอาตมาในวันหนึ่งขณะที่ท่านกำลังหว่านข้าวให้นกอยู่ อาตมาคิดอยู่ในใจหากหมู่นกมันพูดได้มันคงจะพูดว่า "แม่พระ" เช่นเดียวกับอาตมา เพราะชีวิตสัตว์ทุกวันนี้ไม่มีความปลอดภัยเลย จะอยู่ในป่าหรืออยู่ในเมืองหมู่มนุษย์จะตามฆ่าและยิงมาเป็นอาหารเสียหมด อีกสักไม่กี่ปีเมืองไทยคงจะหานกดูได้ยาก นอกจากจะมีคนที่มีความเมตตาสัตว์อย่างคุณโยมแม่พระ เพราะท่านเป็นคนมีความกรุณาปรานีต่อคนอื่นและสัตว์อื่น ท่านรู้ซึ้งถึงจิตใจของคนและสัตว์ โดยหลักที่ว่า "มวลมนุษย์และหมู่สัตว์ทุกชนิดต่างต้องการความสุขและเกลียดทุกข์เหมือนกันหมด กิจวัตรประจำวันของท่านอีกอย่างหนึ่งก็คือชอบฟังธรรมะจากวิทยุและสงสัยก็มักถามอาตมาผู้เป็นลูกพระของท่านที่ไปรับบาตรที่บ้านเป็นประจำ ในส่วนชีวิตแห่งความเป็นแม่บ้านที่ท่านมีต่อลูกของท่านจริง ๆ ท่านก็ดำรงตั้งอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุดตามหลักธรรมที่กล่าวไว้ว่าหน้าที่ของแม่, พ่อที่จะปฏิบัติต่อบุตรธิดานั้นมีอยู่ ๕ ประการคือ ๑. ห้ามไม่ให้ทำชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้การศึกษาศิลปวิทยาตามสติปัญญา ๔. หาสามีภรรยาที่สมควรให้ ๕. และมอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร สิ่งเหล่านี้ท่านก็ได้บำเพ็ญครบทุกข้อ

ขณะที่คุณหญิงศิริเมื่อมีชีวิตอยู่ ท่านดำรงความเป็นมนุษย์ผู้มีศีลธรรมประกอบคุณงามความดีทุกอย่าง ตามที่อาตมาได้พึ่งและได้เห็นมากับตาตลอดเวลา ๑๑ ปีที่อาตมารู้จักกับท่าน ในเมื่อท่านวายชนม์ไปเช่นนี้เป็นธรรมดาอยู่เองที่ทุกคนในฐานะเป็นลูก, ญาติ, พี่น้อง, จะต้องเสียใจเศร้าโศก แต่ก็ช่วยอะไรไม่ได้ ในเมื่อมีเกิดก็จะต้องมีตายเป็นธรรมดา ในฐานะลูก ๆ, ญาติ, พี่น้องที่ดีจะตอบแทนบุญคุณของท่านในครั้งสุดท้ายก็คือทำบุญอุทิศไปให้ตามลัทธิประเพณีนิยม ด้วยความระลึกนึกถึงบุญคุณของท่านอย่างหาประมาณมิได้ อาตมาจึงได้เขียนคำไว้อาลัยแก่ท่านโดยให้หัวข้อว่า "แม่พระ" คิดว่าเป็นคำที่เหมาะสมที่สุดตามความคิดเห็นของอาตมา.

สุดท้ายนี้ด้วยอานุภาพแห่งคุณพระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์, บุญกุศลที่ท่านบำเพ็ญครั้งยังมีชีวิตอยู่ และบุญกุศลที่ลูก ๆ ตลอดญาติมิตรทุกท่านได้ทำอุทิศไปให้ คงจะนำดวงวิญญาณของท่านสู่สรวงสวรรค์ และสุคติภพอันเย็นสงบอย่างแน่นอน

พระมหาพิเชฏฐ์ อตฺตสาโร

วัดบุญเกิด อ. ดอกคำใต้ เชียงราย

อาลัยคุณหญิง

โอ้คะนึงคิดถึงจริงคุณหญิงศิริ เหมือนญาติที่สนิทมิตรสหาย

มิใช่ญาติก็เหมือนญาติไม่คลาดคลาย ซ้ำหลานชายมาเป็นเขยเลยเกี่ยวพัน

เคยไปมาหาสู่อยู่เสมอ น้ำใจเธอดีแท้ไม่แปรผัน

ได้คบหาวิสาสะเมื่อปะกัน ไม่มีวันขุ่นหมองข้องระคาย

คบมานานจะประมาณสี่สิบปี ไม่เคยมีข้อเคืองเรื่องสลาย

เธอดีแท้ตั้งแต่ต้นจนบั้นปลาย แสนเสียดายนักหนาทั้งอาลัย

เมื่อเจ็บไข้ไปเยี่ยมเตรียมถามข่าว พอเห็นเข้าเศร้าหมองไม่ผ่องใส

เคยไปโน่นมานี่มิได้ไป โรคอะไรทรมานมานานปี

เดี๋ยวไปโรงพยาบาลอาการหนัก เดี๋ยวผ่อนพักคืนบ้านสถานที่

มีแต่ทรงทรุดหนักในพักนี้ หากเธอมีหลานเป็นหมอชะลอไว้

เราก็มีโรคาน่าอนาถ ถูกฝนสาดระบมบอบหอบเสียใหญ่

ต้องหาหมอฉีดยาพอซาไป เลยเจ็บไข้ไข้กลับจับเจียนตาย

แว่วเสียงเรียกรีบให้ไปเปิดประตู เห็นอ้ายหนูร้องไห้แล้วใจหาย

สะอื้นออกบอกว่า คุณยายตาย แล้วฟูมฟายชลนัยน์ลงไหลริน

น่าสงสารหลานชายคุณยายเลี้ยง เคยกล่อมเกลี้ยงมาแต่นิดเป็นนิจศีล

ถนอมนักรักหลานปานชีวิน คราวนี้สิ้นสูญหมดปลดอาลัย

สละลูกสละหลานทิ้งบ้านช่อง ทั้งเงินทองญาติสนิทมิตรรักใคร่
เสียดายจริงคุณหญิงขายังอาลัย แต่นี้ไปมิได้พบประสบกัน
เดชะบุญกุศลสิ่งคุณหญิงสร้าง คงเดินทางไปโลกหน้าพาสุขสันต์
ขอแผ่ส่วนกุศลให้ไปถึงพลัน ขึ้นสวรรค์นฤพานสำราญเทอญ ฯ

จวน บุรานนท์

วันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗

กราบคุณแม่

"จะเอาโลกมาแทนปากกา
และเอานภามาแทนกระดาษ
เอาน้ำหมดมหาสมุทรแทนหมึกวาด
ประกาศพระคุณไม่พอ"

ข้อความเหล่านี้หนูจำได้จากเพลงเก่า ๆ เพลงหนึ่งมานานแล้ว ที่ต้องขอยกเอามาเขียนนี้ ก็เพื่อจะทดแทนความรู้สึกทางใจของหนูที่มากไปด้วยความรัก ความอาลัยคุณแม่อย่างสุดซึ้ง

วันที่หนูจะลืมไม่ได้ชั่วชีวิตก็คือ วันจันทร์ที่ ๒๙ เม.ย. ๒๕๑๗ คุณแม่ป่วยเป็นโรคเบาหวาน โรคนี้ทรมานคุณแม่มานานปี เท่าที่อยู่มาได้ก็ด้วยความดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดของหมอพิสุทธิ์ พินทุโยธิน (ผู้เป็นหลานป้า) บั้นปลายของโรคเบาหวานก็คือ ระบบไตไม่ทำงาน สุดความสามารถของหมอ คุณแม่จึงได้จากหนูและพี่ ๆ ไปอย่างสงบสมดังใจปรารถนาของคุณแม่ที่เคยพูดกับลูก ๆ เสมอว่า "ไม่อยากทรมานเวลาใกล้จะตาย" วันนั้นคือ วันจันทร์ที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๑๗

หนูไม่เคยลืม **ความดีที่นับไม่ถ้วน** ของคุณแม่ คุณแม่รักเป็นห่วงลูกทุกคน มาถึงชั้นหลานคุณแม่ก็รักและเอาใจใส่ หลานจะเจ็บจะไข้ ทุกข์สุขอย่างไรคุณแม่ใส่ใจเสมอไม่เคยทอดทิ้ง

ในด้านการกุศล คุณแม่ทำบุญอยู่ตลอดเวลา "บุญ" ของคุณแม่ทำติดต่อกันตั้งแต่ก่อนป่วย จนแม้ขณะที่กำลังป่วยก็นึกถึงแต่การจะทำบุญ

"ทาน" ของคุณแม่ก็เป็นทานที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง คุณแม่ให้ทานทุกคนที่เข้ามาพึ่งเมื่อมีทุกข์ หนูยังจำได้ดีว่าใครก็ตามที่เข้ามาพึ่งคุณแม่แล้ว ไม่เคยต้องพบกับความผิดหวัง เมื่อขอให้คุณแม่ช่วย และรับทานจากคุณแม่

บุญและทาน ที่คุณแม่มีต่อทุก ๆ คนนี้ หนูมั่นใจว่าจะเป็นกุศลส่งให้คุณแม่มีความสุขในภพหน้า

ด้วยผลบุญและคุณความดีที่คุณแม่ได้บำเพ็ญมาตั้งแต่ต้นจนสุดท้ายแห่งชีวิตนี้ หนูขออธิษฐานให้ดวงวิญญาณคุณแม่ได้สู่สุคติภพ และถ้าเชื่อกันว่ามีชาติหน้าจริง หนูก็คงจะได้ไปเกิดร่วมกับคุณแม่อีก

จากลูก

แสงเงิน บุรานนท์

Easter Vacation begins

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่รัชกาล ๘๖๙๖ วัน ๕ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔ (๑๐ / ๒๕)

วันที่ ๑ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ (๒๕) (๑)

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนานำบอกในกรมมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองอ่างทอง ว่าน้ำฝนในราษีกรกฎปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สามนิ้ว ๔ ทสางค์(๒) น้ำท่าในราษีกรกฎปี ๑๑๑ น้อยกว่าปี ๑๑๐ ศอก ๙ นิ้ว ราษฎรไถหว่านเข้าบริบูรณดี ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัต ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๑๐|๒ (๓) ฉบับ ๒ บอกเมืองอุไทยธานี ว่าน้ำฝนในราษีกรกฎปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ ยี่สิบเจดทสางค น้ำท่าในราษีกรกฎปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ ศอกคืบสองนิ้ว เข้าในนาของราษฎรได้ปั๊กดำทำนาแล้ว ประมาณสี่ส่วน ยังส่วน ๑ ราคาเข้าเปลือกซื้อขายแก่กันตวงด้วยสัต ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๘|๓

---

(๑) พ.ศ. ๒๔๓๕

(๒) ทศางค์ คือมาตรวัดน้ำฝน สิบสตางค์เป็นหนึ่งทศางค์ สิบทศางค์เป็นหนึ่งนิ้ว

(๓) หน่วยนับเงินในสมัยก่อนเรียก ชั่ง / ตำลึง | บาท / เฟื้อง | สลึง / ไพ เงิน ๑๐|๒ คือ ๑๐ ตำลึง ๒ บาท เท่ากับ ๔๒ บาท

พระยานรินทรราชเสนี กรมพระกระลาโหม นำบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ ว่าเงินภาษีอากรเมืองภูเก็จ ปี ๑๑๑ เดือนมิถุนายน เงิน ๓๕๖๙ ๕๑ เหรียญ หักจ่ายราชการเงิน ๓๘๓ ๙๔ ๑ เหรียญ คงเหลือ

เงิน ๓๑๘๕ ๕๑ ๑ เหรียญ นำฝากแบงก์เมืองบีนัง(๑) แล้ว

ฉบับ ๒ ว่าได้เร่งเงินภาษีอากรค้างจีนหงออิว เดือนมีนาคม ๑๑๐ เงิน ๖๖๖ ๖๗ เหรียญ ครบตามจำนวนเสร็จ นำฝากแบงก์เมืองบีนังแล้ว

ฉบับ ๓ ว่าได้เก็บเงินภาษีผลประโยชน์เมืองถลาง ปี ๑๑๑ งวดกันยายน เงิน ๑๐๐๐ เหรียญ นำฝากแบงก์เมืองบีนังแล้ว

ฉบับ ๔ ว่ามีตราโปรดออกไปว่า งบประมาณการจ่ายเงินเมืองภูเก็จปี ๑๑๑ รวมเปนเงิน ๑๑๔๑|๔๒ ที่ประชุมเสนาบดีเหนว่า ลดเงิน

(๑) ลักษณะการส่งเงินหลวงค่าภาษีอากรเหมืองแร่และอากรต่าง ๆ ของหัวเมืองชายทะเลตะวันตกนั้น เดิมให้เรือรบหลวงออกไปรับ แล้วพาอ้อมแหลมมลายูเข้ามายังกรุงเทพฯ ครั้นเมื่อมีธนาคารเข้ามาตั้งในกรุงเทพ ฯ ทำการติดต่อกับรัฐบาล จึงแก้ไขให้ส่งเงินนั้นไปที่สาขาธนาคารที่เมืองบีนัง แล้วธนาคารในกรุงเทพ ฯ จะนำเงินส่งพระคลังมหาสมบัติอีกต่อหนึ่ง ซึ่งเบ็นมูลเหตุการฝากเงินยังธนาคารเมืองบีนัง

หักรายลงคงให้จ่ายแต่ปีละ ๙๓๖ | ๖๔ เงินกำหนดให้จ่ายนั้นไม่พอแก่ราชการ แล้วพระยาศรีสิงหเทพ กรมมหาดไทย นำนักองค์พงสวัสดิ์ ๑ นักองค์ศรีวัฒน[(๑)] ๑ เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท สมัคเข้ารับราชการในกรมมหาดไทย แล้วนำนายพันตรี หลวงราญรอญอริราช ๑ นายร้อยเอก หม่อมราชวงษแสง ๑ นายร้อยโท เจ้าพันใหญ่ลาว ๑ เกียกกายกองนายชม ๑ ประจำกองนายลา ๑ นายกลิ่น ๑ รวม ๖ นาย กราบถวายบังคมลาขึ้นไปราชการเมืองหลวงพระบาง

จึ่งดำรัสถามพระยาศรีว่า นักองค์พงสวัสดิ์นั้น อายุได้เท่าไร พระยาศรีกราบบังคมทูลว่าอายุได้ ๒๔ ปี จึ่งดำรัสถามต่อไปว่าเกิดในเมืองไทยฤาเมืองเขมร พระยาศรีกราบบังคมทูลว่าเกิดในเมืองไทย จึ่งดำรัสถามต่อไปว่ามารดาเปนเขมรฤาเปนไทย พระยาศรีกราบบังคมทูลว่าเปนเขมร

แล้วดำรัสถามต่อไปว่า นักองค์ศรีวัฒนนั้นอายุได้เท่าไร พระยาศรีกราบบังคมทูลว่า อายุได้ ๑๘ ปี จึ่งดำรัสเล่ากับเจ้านายต่อไปว่าพ่อเจ้า ๒ คนนี้กับฉันชอบกัน เมื่อบวชนั้นอยู่วัดเดียวกัน เขาบวชเปนพระฉันบวชเณร จึ่งได้ชอบกันมา จึ่งดำรัสด้วยพระยามนตรีว่าข้าหลวงเมืองภูเก็จนั้น เขาได้ทำรายจำหน่ายส่งเข้ามาแล้ว

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

---

(๑) ที่ถูกคือนักองศิริวัฒน์

๑๑ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๖๙๗ วัน ๖ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๒๕
วันที่ ๒ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ไม่เสด็จออก.

---

๑๔ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๐๐ วัน ๒ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๒๕
วันที่ ๕ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีสิงหเทพนำบอกในกรมมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระพลัษฎานุรักษ์ ข้าหลวงรักษาราชการเมืองหลวงพระบางราชธานี ว่าได้แต่งให้พระยามา เหนือ/ใต้ ไปจัดซื้อเข้าที่เมืองนครเชียงใหม่หาได้ไม่ จึ่งเอาเข้าฉางหลวง ๒๐๐๐ ถัง ออกแจกแก่ราษฎร แลทำเพาะปลูกต้นเข้างามบริบูรณดี

ฉบับ ๒. บอกเมืองนครเสียมราษฐ ว่ามีตราออกไปว่าให้จ่ายเงินเดือนโทรเลข แลซื้อน้ำมันปีโตเลียม รวมเปนเงิน ๗ ชั่ง ๓ ตำลึง พระยานุภาพไตรภพยกถวาย ตั้งแต่ปีนี้แลปีน่าต่อ ๆ ไป

พระยานรินทรราชเสนี นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองไชยา(๑) ส่งเงินค่านาปี ๑๐๙ เจ็ดสิบเบ็ดชั่ง ๗๙ บาท ห้าสิบสี่อัฐ

---

(๑) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ฉบับ ๒ ส่งเงินผูกปี้ข้อมือจีน ๆ ๒๒๓ คน เงิน ๑๑ | ๑๒ มอบให้หลวงเกษตราสาลีคุมเข้ามาส่ง

ฉบับ ๓ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ว่าได้เก็บเงินค่าเช่าเมืองของหลวงเมืองภูเก็จ ปี ๑๑๑ งวดกันยายน เงิน ๑๘๐ ๘๕ เหรียญ นำฝากแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๔ ว่าพระยาบริรักษภูธร เมืองพังงา นำเงินอากรสุราปี ๑๐๙ เงิน ๑๑๑ ๗ ๑ เหรียญ เงินภาษีผลประโยชน์ ๑๑๐ เงิน ๑๖๘๑๒ ๙๑ ๑ เหรียญ นำฝากแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๕ ว่าได้เก็บเงินภาษีฝิ่นเมืองภูเก็จ เดือนมิถุนายน ๑๑๑ เงิน ๒๖๖๕๗ ๓๘ เหรียญ หักจ่ายราชการแล้ว คงเหลือเงิน ๑๐๒๙๔ ๓ เหรียญ นำฝากแบงก์เมืองปีนังแล้ว

แล้วพระยาศรีสิงหเทพ นำจมื่นมหาดเล็ก ๑ นายนเรศร์ธิรักษ์ ๑ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กราบถวายบังคมลาขึ้นไปจัดการป่าไม้ หม่อมเอมเวจิกที่เมืองนครเชียงใหม่

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ให้นายพิไนยราชกิจมหาดเล็กหุ้มแพรนายยามเวรศักดิ์ เปนหลวงสาตราธิกรฤทธิ มีตำแหน่งราชการในกรมทหารบก ถือศักดินา ๘๐๐ แล้วพระราชทาน

เครื่องราชอิศริยาภรณ์ มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๕ วิจิตราภรณ์[๑] ด้วย แก่หลวงสาตราธิกรฤทธิ (โปร่ง) ด้วย

แล้วดำรัสด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช[๒] ว่า หนังสือเทศสักบรรพธอ แต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า มีอยู่ผูกหนึ่งยังเรียมดีเต็มที่ จึงดำรัสให้กรมหมื่นสมมต[๓] หยิบออกมาถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช แล้วดำรัสต่อไปว่า ควรจะไว้ในหอพระสมุดได้ทีเดียว ธอตัวก็เรียบร้อยดีด้วย

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๐๒ วัน ๔ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑

๒๕
วันที่ ๗ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกในกรมมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองสระบุรี ว่าน้ำฝนในราษีกรกฎปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ หนึ่งนิ้ว น้ำท่าในราษีกรกฎปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สิบเอ็จนิ้ว ราษฎรไถปั๊กดำแล้วประมาณ ๓ ส่วน ยัง ๑ ส่วน ราคาเข้าเปลือกซื้อขายแก่กันตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๙ | ๒

---

(๑) คือเบญจมาภรณ์มงกุฎไทย ในปัจจุบัน

(๒) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร

(๓) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ต้นสกุล สวัสดิกุล

ฉบับ ๒ บอกกรุงเก่าว่าน้ำฝนในราษีสิงปี ๑๑๑ น้อยกว่าปี ๑๑๐ ศอกคืบห้านิ้ว ราษฎรทำนาเสร็จแล้ว ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๗

ฉบับ ๓ ว่าพระพิทักษ์เทพย์ธานีป่วยเปนโรคชรา ครั้นวันที่ ๓๐ สิงหาคม เวลาบ่าย ๕ โมงถึงแก่กรรม อายุ ๘๙ ปี

พระยานรินทรราชเสนี กรมพระกระลาโหม นำบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ ว่าพระยาณรงค์เรืองฤทธิ ได้นำเงินต้มผึ่นเมืองถลางเดือนมิถุนายน ๑๑๑ เงิน ๔๑๐ เหรียญ ฝากแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๒ ว่าได้เก็บเงินภาษีอากรเมืองภูเก็จ เดือนพฤศภาคม ๑๑๑ เงิน ๔๒๓๙๕ / ๗๐ เหรียญ หักจ่ายราชการแล้ว คงเหลือเงิน ๒๙๕๔๒ / ๑๙ / ๑ เหรียญ ฝากแบงก์เมืองปีนังแล้ว

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรทหาร ๗ นาย

ให้พระยามหามนตรี	นายพันเอก	เปนนายพลจัตวา
ให้พระยาราชวรินทร	นายพันตรี	เปนนายพันโท
ให้พระวรเดชศักดาวุธ	นายพันเอก	เปนนายพลจัตวา
ให้พระศรีกาฬสมุท		เปนนายร้อยเอก

ให้หลวงฤทธิณรงค์รอญ นายพันตรี เปนนายพันโท
ให้หลวงศัลยุทธวิธีกรร นายร้อยเอก เปนนายพันตรี
ให้หลวงวิทธยาธิกรศักดิ นายร้อยโท เปนนายร้อยเอก

จึ่งมีพระราชดำรัสถึงเมืองตรังกานู ว่าเมืองนี้อยู่ใกล้กับฝรั่งก็จริง แต่ไม่รู้จักภาษาอไร มีอ้ายพวกดีผ่อพวกหนึ่งเข้าไปเปนครู คือเมื่อตะแรกเจ้าฟ้ากรมขุน(๑)ก็จะเห็นว่า เมืองตะรังกานูก็จะเหมือนกับเมืองไทซรย จึ่งได้ขอท้องตรากระลาโหมออกไปขอตั้งโรงไปรสนีย์ตามชายทเล ก็ได้ตราออกไปจะให้เจ๊กอไรออกไปตั้ง ค่างตรังกานูก็ไม่เข้าใจว่าไปรสนีย์นั้นมันอย่างไร คิดว่ามีผลคล้ายกับภาษี จึ่งเอาอ้ายพวกดีผ่อมาปฤกษาถามว่าไปรสนีย์นั้นมันอย่างไร อ้ายพวกดีผ่อก็รู้แต่ว่าเขาเดินหนังสือ ก็หมายว่าคงมีผลประโยชน์ ค่างเมืองตรังกานูก็มีตอบเข้ามาว่าเมืองนี้ยากจนไม่มีอไร ข้างเจ้าฟ้ากรมขุนก็ส่งข้อบังคับสำหรับไปรสนีย์ออกไปอีก ค่างนั้นดูก็ไม่เข้าใจ จึ่งได้ประชุมกันเปนการใหญ่ อ้ายพวกดีผ่อก็เห็นว่าถ้าจะตั้งแล้วเมืองเรารับทำเสียดีกว่า ผลประโยชน์จะได้เปนของเมืองเรา ที่แท้ก็ทำไปไม่ได้ดอกคงจะไม่ได้ตั้งมันเหนกันไปอย่าง

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ต้นสกุลภาณุพันธุ์

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๐๓ วัน ๕ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๒

๒๕
วันที่ ๘ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้ พระสงฆ์วัดราชบพิธ ๔๐ รูป จะได้เจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในการฉลองพระพุทธรูปประจำพระชนม์พรรษาตามเคย เวลายามเสศเสด็จลงจุดเทียนเครื่องนมัศการแล้ว พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์ มีพระวรวงษ์เธอ พระองค์อรุณนิภาคุนากร[๑] นำเปนประธาน เวลา ๔ ทุ่มเสศเจริญพระพุทธมนต์จบ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายยุคลทิฆัมพร[๒] เสด็จไปจุดดอกไม้เพลิงที่น่าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๐๔ วัน ๖ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๓ ๒๕
วันที่ ๙ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๒ โมงเสศ เสด็จลงพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการ แลโต๊ะเครื่องสังเวยแล้ว อาลักษณก็อ่านคำประกาศตามพระราชพิธี พระสงฆ์ก็รับพระราชทานฉันเสร็จแล้ว

---

(๑) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า พระอรุณนิภาคุณากร อยู่วัดราชบพิธ พระนามเดิม หม่อมเจ้าชายกระจ่าง ลดาวัลย์ พระโอรสในกรมหมื่นภูมินทรภักดี

(๒) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ต้นสกุล ยุคล

ทรงถวายของเครื่องไทยทานตามสมควร พระสงฆ์ก็ถวายอนุโมทนา ถวายพระพรลากลับ เวลาเช้า ๓ โมงเสศเสด็จขึ้น

เวลา ๗ ทุ่มเสศเสด็จลงในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการแล้ว สมเด็จพระวรรณรัตถวายพระธรรมเทศนามงคลวิเสศกัณฑ์หนึ่ง จบลงแล้วทรงถวายไตรแลเครื่องบริขานตามสมควร แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายจักรพงษ์ภูวนารถ (๑) เสด็จออกมาจุดดอกไม้เพลิงที่น่าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย แล้วพระสงฆ์ก็ถวายอนุโมทนา ถวายพระพรลากลับ

เวลา ๓ ยามเสศเสด็จขึ้น.

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๐๖ วัน ๑ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๕

๒๕

วันที่ ๑๑ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนานำบอกในกรมมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองพิไชย (๒) ว่าน้ำฝนในราษีเมถุน ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ เจ็ดนิ้ว ๒ ทสางค์ น้ำท่ามากกว่าปี ๑๑๐ สามศอก

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ต้นสกุลจักรพงศ์

(๒) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดอุตรดิตถ์

๓ นิ้ว ต้นเข้างามบริบูรณ แต่เข้าไร่ของราษฎรในเดือนสิงหาคมได้เก็บเกี่ยวบ้างแล้ว ราคาเข้าเปลือกซื้อขายแก่กันตวงด้วยสัต ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๑|—

ฉบับ ๒ บอกเมืองอินทรบุรี (๑) ว่าน้ำฝนในราชีกรกฎปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สิบสามนิ้ว หกทสางค์ น้ำท่ามากกว่าปี ๑๑๐ คืบ ๑๑ นิ้วกึ่ง ราษฎรกำลังไถหว่าน ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัต ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๖|๓

ฉบับ ๓ บอกเมืองลพบุรี ว่าพระยาศรีสิงหเทพ ปฏิสังขรณ์สร้างวัดศรีสุธาวาศ แลได้ตั้งโรงเรียนมูลสามัญชั้นต่ำขึ้นในพระ-อารามด้วย

แล้วพระยานรินทรราชเสนี นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ว่าได้เก็บเงินภาษีอากรเมืองพังงา งวดที่ ๑ ปี ๑๑๑ เงิน ๔๒๖๓/๑๕ เหรียญ นำฝากแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๒ ว่าดีบุกอากร ๖ ชั่งหนึ่ง เดือนมิถุนายน ๑๑๑ หนัก ๕๗๐ หาบ ฝากห้างโกวานจำหน่าย เงิน ๒๑๓๖๙/๓๙ เหรียญ ฝากแบงก์เมืองปีนังแล้ว

---

(๑) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดสิงห์บุรี

ฉบับ ๓ บอกเมืองนครเขื่อนขันธ์(๑) ว่าผู้ร้ายปล้น นายทอง อำแดงแสง สืบได้ความว่า นายพึ่กบ้านพลับพลา คลองบางกะบี่ ยังจับหาได้ไม่

จึ่งดำรัสถามพระยาศรีสิงหเทพว่า ที่วัดศรีสุธาวาศนั้นตั้งโรงเรียนด้วยฤา พระยาศรีกราบบังคมทูลว่าตั้ง แล้วดำรัสถามว่า บอกบาญชีกรมศึกษาเขาแล้วฤายัง พระยาศรีกราบบังคมทูลว่า ยังไม่ได้บอก แล้วดำรัสว่าให้บอกกรมศึกษาเสียซิ

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรทหาร ๖ นาย

ให้นายร้อยเอก หลวงราญรอญอริราช	เปนนายพันตรี ๑
ให้หลวงประจักษ์บรรณสาร	เปนนายร้อยเอก ๑
ให้ร้อยตรี หม่อมราชวงษ์แสง	เปนนายร้อยโท ๑
ให้นายร้อยตรี เจ้าพันใหญ่ลาว(๒)	เปนนายร้อยโท ๑
ให้นายร้อยตรี (นายชม)	เปนนายร้อยโท ๑
ให้นายร้อยตรี (นายลา)	เปนนายร้อยโท ๑

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

---

(๑) ปัจจุบันคืออำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

(๒) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙ จ.ศ. ๑๒๕๔ หน้า ๑๙๓ ว่า นายร้อยตรีเจ้าพันใหญ่ (ลาว)

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๐๗ วัน ๒ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๖

๒๕
วันที่ ๑๒ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาย่ำค่ำเสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาทมุขตวันออก จึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษวโรประการ[๑] เสนาบดีว่าการต่างประเทศ นำเชวะเลียกินดี รูเกอรสวก กงสุลเยอรเนอร-ฮอลันดา[๒] เข้าไปเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ถวายพระราชสาสนไปรเวต มีพระราชปฏิสัณฐานไต่ถามด้วยตามสมควร แล้วพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษวโรประการ ก็นำเชวะเลีย กินดี รูเกอรสวก ออกมาจากที่เฝ้าเสด็จขึ้น

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนานำบอกเมืองนครเสียมราษฎ์[๓] ในกรมมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูลฉบับ ๑ ว่าเงินแทนผลเร่ว ขี้ผึ้ง ปี ๑๑๐ เงิน ๕ คิดเปนราคาขี้ผึ้งหาบละ ๑ ๕ เปนขี้ผึ้ง ๔ หาบ เงินแทนผลเร่ว ๒ ๑๕ คิดผลเร่วหาบละ ๕ เปนผลเร่ว ๑๑ หาบ รวมเปนเงิน ๗ ชั่ง ๑๕ ตำลึง มอบให้หลวงสัมเร็จอักษรคุมเข้ามาส่ง

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ต้นสกุล เทวกุล
(๒) เชอวาลิเย เกนดี ฮู เกอเวอศ
(๓) ปัจจุบันอยู่ในประเทศกัมพูชา ไทยเสียดินแดนมณฑลบูรพา อันมีเมืองเสียมราฐ ศรีโสภณ และพระตะบองให้แก่ฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๔๔๙ เพื่อแลกกับจังหวัดตราด เกาะกงด้านซ้าย และอำนาจศาลไทย

พระยานรินทรราชเสนี นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองราชบุรี ส่งเงินค่านา ปี ๑๐๙ พระพิพิธสาลี ข้าหลวง เงิน ๒๓๐ มอบให้กรมการคุมเข้ามาส่ง

ฉบับ ๒ บอกเมืองสงขลา ว่ากอมปนีทางรถไฟ ให้มิศเตอรตอมมาต แกมแมว เปนอินชเนีย เข้ามาปั๊กกรุยที่เมืองสงขลา แต่วันที่ ๔ มิถุนายน แล้ว

ฉบับ ๓ ว่ามิศเตอร ฮาริซัน ขอที่บ้านบ่า พตง การำ แขวงเมืองสงขลา กว้าง ๑๐ ไมล์ ๔ เหลี่ยม ทำสวนปลูกยาสูบ

จึงดำรัสด้วยกรมหลวงเทวะวงษว่า มันจะขอตัดทางรถไฟเสียให้พอที่เดียว นี่หากว่าเราได้มีตราออกไปห้ามไว้ก่อน เหนไม่ก็จับจองกันวุ่น อ้ายการที่จับจองพื้นที่แผ่นดินอย่างเก่านั้น เปนการเมืองบ่าล่อคนให้เขาเท่านั้น

เดี๋ยวนี้จึ่งให้จับจองกันเสียใหม่ ให้พระยามนตรีไปเข้าประชุมปฤกษากันเสียให้ตกลง ครั้งนี้เปนครั้งแรก

แล้วเสด็จขึ้น

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๐๘ วัน ๒ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๗

๒๕
วันที่ ๑๓ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าบันจบเบญจมา ได้รับพระราชทานเงินงวดปีละ ┼ (๑) ประชวนพระโรคเรื้อรังมาตั้งแต่เดือนแปด ปีกุนนพศก ศักราช ๑๒๔๙ ทรงพระกาสะมีพระโลหิตตก วันที่ ๑๓ กันยายน เวลาเช้า ๕ โมงกับ ๑๕ นาที พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าบันจบเบญจมา สิ้นพระชนม์ พระชนมายุได้ ๓๐ ปี กับ ๑๐ เดือน กับ ๘ วัน

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จลงที่ตำหนัก พระราชทานน้ำสรงพระศพเสร็จแล้วเจ้าพนักงานแต่งพระศพตามราชประเพณี เชิญพระศพลงพระโกฐแห่ออกทางประตูไพศาลทักษิณ ไปไว้วังพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ได้ประกอบพระโกฐไม้สิบสอง มีเครื่องสูง ๕ ชั้น ๙ คัน จ่าปี่ ๑ จ่ากลอง ๑ แตร ๑ สังข์ ๑ กลองชะนะ ๑๐ คู่ พระสงฆ์สวดอภิธรรม ทั้งกลางวันกลางคืน ๑๖ รูป ฉันเช้า ๘ เพน ๘ ประจำพระศพกว่าจะได้พระราชทานเพลิง พระราชทานผ้าไตร ๓๐ ไตร ผ้าขาว ๖๐ พับ สดัปกรณ์เมื่อเชิญพระศพขึ้นตั้งที่ตามเคย

---

(๑) ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙ จ.ศ. ๑๒๕๔ หน้า ๒๘๘ ว่า ๓๖ ชั่ง (น. ๙)

๒๕
วันทีรัชกาล ๘๗๑๐ วัน ๕ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๙

๒๕
วันที่ ๑๕ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนางนำบอกในกรมมหาดไทย คือบอกเมืองสรรคบุรี (๑) ขึ้นกราบบังคมทูลฉบับ ๑ ว่าน้ำฝนในราชีกรกฎาปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ ห้านิ้ว หนึ่งทสางค์ ราษฎรปักดำทำนาแล้วประมาณ ๒ ส่วน ยัง ๑ ส่วน ราคาเข้าเปลือกสัตละ ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๙

พระยานรินทรราชเสนี นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองราชบุรี ส่งเงินค่านาจำนวนปีชวดสัมฤทธิศกที่ยังค้างอยู่ เงิน ๙ ชั่ง มอบให้ขุนบาลบุรีคุมนำเข้ามาส่ง

ฉบับ ๒ บอกเมืองสงขลา ส่งเงินผูกปี้จีน ๗๔๒ คน เงิน ๓๗ ชั่ง ๓ ตำลึง ๓ สลึงเฟื้อง ๓ อัฐ แต่งให้ขุนสุนทรลิขิตคุมเข้ามาส่ง

ฉบับ ๓ ว่ามีตราออกไปให้ผู้ว่าราชการเมืองเก็บเงินค่านาปี ๑๑๐ ให้แล้วในเดือนพฤศจิกายน ๑๑๑ เห็นว่าเป็นการเดือดร้อนแก่ราษฎรขอเลื่อนไปเดือนมีนาคม ๑๑๑

ขุนอักษรสมบัติเสมียนตรากรมท่า นำบอกเมืองสมุทปราการขึ้นกราบบังคมทูล ๑ ฉบับ ว่าวันที่ ๙ กันยายน ๑๑๑ มีผู้ร้าย ๔ คน อยู่ที่วัดบางโฉลงในคลองบางพลี ปล้นเรือนจีนจอกเอาปืนยิงจีนจอกตาย เก็บทรัพสิ่งของไปเปนราคาสองพันบาทกว่า ยังสืบจับหาได้ไม่

---

(๑) ปัจจุบันเป็นอำเภอขึ้นจังหวัดชัยนาท

มีพระราชดำรัสถามพระยาเกษตรักษาว่า การเสนากรุงเก่านั้นยังไม่เสร็จฤๅ พระยาเกษตรักษากราบบังคมทูลว่ายังอยู่อีกสองอำเภอ แล้วทำนาหลวงอยู่ด้วย จึงดำรัสว่าได้คนที่ไหนทำ พระยาเกษตรักษากราบบังคมทูลว่า คนกรมพระราชวังช่วยไว้ ๖ คน จึงรับสั่งว่าช่วยไว้แต่ปีไร พระยาเกษตรักษากราบบังคมทูลว่าช่วยไว้แต่ปีมเมียแล้ว พระยาสุรศักดิ์มนตรี(๑) กราบบังคมทูลว่า ที่นาหลวงอันนี้เดิมพระยาอิศรานุภาพเปนแม่กองทำได้เข้าขึ้นฉางหลวงปีหนึ่งใน ๕๙ เกวียนเท่านั้น แล้วนานั้นให้ราษฎรเช่าทำเก็บผลประโยชน์เปนของพระยาอิศรานุภาพ แล้วค่านาก็ไม่ต้องเสีย คิดเปนเงินค่านาถึงปีละ ๖ ชั่งเสศ จึงดำรัสว่าเพราะวังน่ากับวังหลวงต้องเปนการดังนั้นเพราะเหตุนั้นเลขส่วยวังน่าจึ่งได้มากกว่าวังหลวง

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรทหาร ๕ นาย

ให้ขุนทิพยจักร	เปนนายร้อยเอก	ในกรมทหารบก
ให้หลวงทิพยรักษา	เปนนายร้อยตรี	,,
ให้จ่านายสิบ นายเล็ก	เปนนายร้อยตรี	,,
,, นายผ่อง	,,	,,
,, นายเวก	,,	,,

เวลาย่ำสองยามเสด็จขึ้น.

---

(๑) เจิม แสง–ชูโต บรรดาศักดิ์ครั้งหลังสุดเป็นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

วันที่รัชกาล ๘๗๑๒ วัน ๗ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๒๕
๑๑

วันที่ ๑๗ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑
๒๕

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนางตามเคย พระศรีเสนานำบอกในกรมมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระมนตรีบวร กับบอกเจ้าอุปราชเมืองนครลำพูน ๒ ฉบับ รวม ๓ ฉบับ ความต้องกันว่า ได้พร้อมกันกับเจ้านายบุตรหลานแสนท้าวพระยาลาวเมืองนครลำพูน จัดการปลงศพเจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจ ในวันที่ ๘ กรกฎาคม ๑๑๑ เสร็จแล้ว ขอถวายพระราชกุศล

พระยานรินทรราชเสนีนำบอกกรมพระกระลาโหม ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตกว่ามีตราตั้งนายกรับมหาดเล็กเปนนายอากรฝิ่นเมืองกระบี่นั้น ได้รับท้องตราแล้วจัดส่งตัวนายกรับออกไปเมืองกระบี่แล้ว

ฉบับ ๒ บอกเมืองเพชรบุรี ส่งเงินค่านา ๓๐ ชั่ง ปี ๑๐๘ จำนวน พระพิพิธสาลี ข้าหลวงเสนา มอบให้ขุนบุรีบริบาลคุมเข้ามาส่ง

ฉบับ ๓ บอกเมืองรนอง ว่ามีตราออกไปให้ปฤกษาโทษอ้ายเวศผู้ร้ายปล้นเรือนอำแดงพวงบ้านเชียวกะเหลี่ยง ได้ปฤกษาโทษเข้ามาแล้ว

ขุนอักษรสมบัติเสมียนตรากรมท่า นำบอกเมืองสมุทสงคราม ขึ้นอ่านกราบถวายบังคมทูล ฉบับ ๑ ว่าน้ำฝนในราษีเมถุนปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ นิ้วหนึ่งกับ ๖ ทสางค์ ราษฎรไถหว่านปักดำทำนาได้ประมาณกึ่งหนึ่ง ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน

เกวียนละ ๑๑

จึ่งดำรัสด้วยกรมหลวงเทวะวงษว่า เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรถนนที่ตัดใหม่[๑] จนถึงวัดนรนารถ[๒] ดูเดินอย่างชมนกชมไม้สักครู่หนึ่งก็ถึง ดูใกลเตมที ไปเรือนั่งเสียคดหลังงอกว่าจะถึง ดูมีใครตั้งตลาดขึ้นใหม่ ๆ บ้างแล้ว จึ่งดำรัสถามกรมหลวงเทวะวงษว่าที่คิดจะเอาทำบ้านนั้นที่ตรงไหน กรมหลวงเทวะวงษกราบบังคมทูลว่าที่ตรงสามแยก จึ่งดำรัสต่อไปว่าที่คลองบางลำพูฝั่งข้างริมคลองนอกเมืองนั้นควรจะทำเป็นถนนข้างคลองอิกถนนหนึ่ง

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรทหาร ๑ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล[๓] เปนนายพลจัตวา สัญญาบัตรพลเรือน ๒ ให้นายรองไชยขรรค์ มหาดเล็กเวรศักดิ์ เปนหลวงกรกิจโปฐกรรม ผู้ช่วยราชการในกรมช่าง ๑๐ หมู่ ถือศักดินา ๔๐๐ ให้นายรองสรรพวิไชยมหาดเล็กเวรเดช เป็นขุนภัณฑลักษณวิจารณ์ในกรมศุลกากร ถือศักดินา ๔๐๐ เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

---

(๑) คือถนนกรุงเกษมเลียบคลองผดุงกรุงเกษม

(๒) วัดนรนารถสุนทริการาม

(๓) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ต้นสกุล ไชยันต์

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๑๓ วัน ๑ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑๒

๒๕
วันที่ ๑๘ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้พระสงฆ์ราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยรวม ๓๘ รูป จะได้เจริญพระพุทธมนต์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนสาศดาราม ตามพระราชพิธีสัจปานกาล(๑)

เวลา ๒ ยามเสศเสด็จทรงพระราชยานแต่เกยพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ไปประทับที่เกยน่าประตูวัดพระศรีรัตนสาศดาราม แล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการทรงศิลแล้ว ขุนพิพิธอักษรพรรณ์ กรมพระอาลักษณ์อ่านประกาศพระราชพิธีจบแล้ว พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส(๒) นำเปนประธาน แล้วเสด็จกลับมาประทับที่ตั้งเครื่องโต๊ะข้างหอพระสมุดวชิรญาณทรงทอดพระเนตรอยู่จนเวลา ๓ ยามเสศเสด็จขึ้น.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๑๔ วัน ๒ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑๓

๒๕
วันที่ ๑๙ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้เปนวันถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามแห่งหนึ่ง แลเวลาค่ำพระสงฆ์จะได้เจริญพระพุทธมนต์นพเคราะห์ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ

(๑) ดูภาคผนวกหมายเลข ๑

(๒) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชกรุงรัตนโกสินทร์องค์ที่ ๙

เริ่มการเฉลิมพระชนม์พรรษาในอุโบสถวัดพระศรีรัตนสาศดาราม แห่งหนึ่ง แลพระสงฆ์ ๔๙ รูปจะได้เจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในการพระราชพิธีสาทแลเข้ายาคูแห่งหนึ่ง

เวลาบ่าย ๒ โมงเสศเสด็จทรงเครื่องจักรกรีบรมราชวงษ์[๑] ประดับนพรัตนราชวราภรณ์ แล้วเสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท เสด็จทรงพระราชยานแต่เกยน่าพระที่นั่งจักรกรี ไปประทับที่ประตูวัดพระศรีรัตนสาศดาราม แล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการแล้ว พราหมณ์ก็โอมอ่านอาคมตามไสยเวทเสร็จแล้ว ขุนวิจิตรราชสาสน์กรมพระอาลักษณ์อ่านประกาศแช่งน้ำตามพระราชพิธีจบ โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ๑ หม่อมเจ้าประภากร ๑ หม่อมเจ้าอลังการ ๑ ในสมเด็จพระเจ้าบวรวงษ์เธอ กรมสมเด็จพระบำราป ๒[๒] หม่อมเจ้านิลวรรณ ในพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมหมื่นอดุลลักษณ์สมบัติ ๑ หม่อมเจ้าขาว ในพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์ ๑ หม่อมเจ้าเพิ่ม ในพระเจ้าราชวงษ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี ๑ ฝ่ายขุนนา พระยาสุรศักดิมนตรี ว่าที่เกษตราธิบดี ๑ พระยาราชวรานุกูล ๑ พระยาวุฒิการบดี ๑ พระยานรินทรราชเสนี ๑ พระยาพิพัฒโกษา ๑ พระยาบำเรอภักดิ์ ๑ เจ้า ๖ องค์ ขุนนาง ๖ คน รวมเปน ๑๒ อ่านคำษาบาลเปนองค์มนตรีจบแล้ว โปรดเกล้าฯ พระราชทานตราตั้งตามเคย แล้วพระราชทาน

(๑) ในสมัยนั้นเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่ง มหาจักรีบรมราชวงศ์มีเครื่องแบบสำหรับสมาชิกด้วย

(๒) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ต้นสกุล มาลากุล

เครื่องราชอิศริยาภรณ์จักรกรีบรมราชวงษ์ แก่พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโศภน ๑[๑] พระองค์เจ้าไชยันตมงคล ๑ เวลาบ่าย ๔ โมงเสศถือน้ำแล้วเสด็จกลับ.

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๑๕ วัน ๓ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑๔

๒๕ (๒)

วันที่ ๒๐ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ[๓] เสด็จลงมาเลี้ยงพระสงฆ์ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ขุนสาราบรรจงกรมอาลักษณ อ่านประกาศตามพระราชพิธีแล้วเสด็จออกมาเลี้ยงพระสงฆ์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แลถวายโถเข้ายาคูด้วย แต่โถเข้ายาคูวันนี้เกณฑ์ข้าราชการฝ่ายน่า

เวลายามเสศเสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท เสด็จทรงพระราชยานแต่เกยน่าพระที่นั่ง ไปประทับที่เกยน่าวัดพระศรีรัตน-สาศดาราม แล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าในพระอุโบสถ ทรงถวายไตรยแก่พระสงฆ์ ๕ รูปแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการแลเทียนบูชาเทวดาตามกำลังวัน แลพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ มีพระวิไนยกิจโกศลนำเป็นประธาน แล้วเสด็จกลับมาประทับที่หอพระสมุด หลวงอนัมภาษานำพระญวนจีน เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทถวาย

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตนวิศิษฎ์ ต้นสกุล สวัสดิวัฒน์

(๒) วันนี้เป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา ดูภาคผนวกหมายเลข ๒

(๓) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ธูปเทียนตามเคย แล้วเสด็จไปประทับที่โรงตั้งเครื่องโต๊ะ ทรงทอดพระเนตรอยู่จนเวลา ๕ ทุ่มเสศ เสด็จกลับมาประทับที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระศรีสมบัตินำขุนนางจีนเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทตามเคย แล้วทรงถวายไตรยแก่พระสงฆ์ ๖๐ รูป แล้วทรงจุดเทียนตามโต๊ะเครื่องบูชา พอพระสงฆ์ครองไตรยแล้วกลับเข้ามานั่งตามลำดับ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการ พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสนำเป็นประธาน แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เสด็จมาจุดเทียนเครื่องนมัศการที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์ ๔๔ รูป จะได้เจริญพระพุทธมนต์ มีสมเด็จพระวันรัตนำเป็นประธาน ขุนนิพนจนาวกรมพระอาลักษณ์อ่านประกาศตามพิธีจบแล้ว พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์ เวลา ๒ ยามเสศ พระสงฆ์ในพระที่นั่งอมรินทรเจริญพระพุทธมนต์จบ เสด็จขึ้น

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๑๖ วัน ๔ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๑๕

๒๕

วันที่ ๒๑ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล เลี้ยงพระสงฆ์ ๖๐ รูปที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เสร็จแล้ว เวลา ๕ โมงเสศ เสด็จออกในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จมาเลี้ยงพระสงฆ์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแลถวายไตเข้ายาคูด้วย แต่

โถเข้ายาคูวันนี้เป็นของเจ้านายฝ่ายน่า แล้วพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนนมัศการแลโต๊ะเครื่องสังเวย ขุนวิจิตรราชสาสน์กรมพระอาลักษณอ่านประกาศตามพระราชพิธี แล้วเสด็จสู่ที่สรงมุรธาสนานที่ข้างพระที่นั่งราชฤดีตามเคย สรงเสร็จเสด็จทรงเครื่องจักรกรีบรมราชวงษ แล้วเสด็จกลับมาประทับในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงถวายเครื่องไทยทานแก่พระสงฆ์ทั่วแล้ว พระสงฆ์ก็ถวายอดิเรกอนุโมทนา ถวายพระพรลา เวลาเที่ยงเสศเสด็จขึ้น

แล้วเสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาทองค์กลาง ประทับในภายใต้พระมหานพดลเสวตรฉัตร จึ่งพระบรมวงษานุวงษแลข้าราชการผู้ ใหญ่ น้อย ฝ่ายทหาร พลเรือนแต่งตัวเต็มยศ เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทโดยลำดับ ถวายไชยมงคลตามเคย มีพระราชดำรัสตอบแล้ว เวลาบ่ายโมงเสศเสด็จขึ้น

แล้วเสด็จออกห้องไปรเวศพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาทมุขตวันออก รับของถวายในการเฉลิมพระชนม์พรรษาเสร็จแล้ว เสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีน่าห้องไปรเวศ จึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษวโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ นำกงสุลแลราชทูตต่างประเทศเข้าไปถวายไชยมงคล มีพระราชปฏิสันฐานตอบแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษวโรประการ ก็พากงสุลแลราชทูตถวายคำนับออกจากที่เฝ้า แล้วเสด็จมาประทับพระราชทานคนชรามีบันดาศักดิ์ ๒๐ คน เสร็จแล้วเวลาบ่าย ๒ โมงเสศเสด็จขึ้น พระราชทานคนชรามีบันดาศักดิ์ฝ่ายใน

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศ โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานกรมวังเวียนเทียนสมโภชพระที่นั่งแลพระมหาเสวตรฉัตรทั้ง ๓ แห่งตามเคย เวลาทุ่มเสศ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายบริพัฒน์สุขุมพันธ์[๑] เสด็จไปจุดเทียนเครื่องนมัสการที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์ ๓๘ รูปจะได้เจริญพระพุทธมนต์ มีพระวรวงษเธอพระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากรนำเป็นประธาน ขุนทิพกระวีกรมพระอาลักษณ์อ่านประกาศตามพระราชพิธีจบแล้ว พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์

เวลา ๒ ทุ่มเสศ เสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท แล้วเสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับวัดบวรนิเวศเยี่ยมประชวน พระเจ้าบรมวงษเธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เวลายามเสศเสด็จทอดพระเนตรโคมไฟตามสถนมารกด้วย เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จกลับแล้วเสด็จทรงพระราชยานไปลงเรือพระที่นั่งซันดิกรอบ ที่น่าตำหนักแพ ทอดพระเนตรโคมในทางชลมารค ฝ่ายเหนือถึงปากคลองบางกอกน้อย ฝ่ายใต้ถึงบางคอแหลม เวลา ๕ ทุ่มเสศ เสด็จกลับ

มาประทับทอดพระเนตรเครื่องโต๊ะอยู่พร้อมด้วยกอมมิตตี้ จนเวลา ๑๑ ทุ่มเสด็จขึ้น

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ต้นสกุล บริพัตร

๑ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๑๗ วัน ๕ ฯ ๑๐ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๒ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัฒนสุขุมพันธ์ เสด็จมาเลี้ยงพระสงฆ์ ๓๘ รูป ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเสร็จแล้ว ทรงทอดผ้าฉลากสดับปกรณ์พระบรมอัฐิแลพระอัฐิตามเคย แต่โถเข้ายาคูวันนี้เป็นส่วนของพระบรมวงษานุวงษฝ่ายใน

เวลา ๕ ทุ่มเสศ เสด็จออกในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงถวายไตรยแก่พระสงฆ์ ๓๐ รูป แล้วทรงจุดเทียนโต๊ะเครื่องบูชา พอครองไตรยแล้วกลับมาเข้านั่งตามลำดับ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการ พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์ มีหม่อมเจ้าพระพุทธบาทปิลัญธรรมเจดีย์นำเป็นประธาน เวลาสองยามเสศเจริญพระพุทธมนต์จนเสด็จขึ้น พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าชายอิศริยาภรณ์ ประชวนเป็นพระโรคทรางมาตั้งแต่พระชัณษาได้ปีเสศ หลวงกุมารแพทย์เป็นหมอประจำ ครั้นเดือนมิถุนายน ๑๑ พระอาการหนักลง หม่อมเจ้าพูลสวัสดิ์ได้ถวายโอสถ พระอาการหาคลายไม่ ถึงวันที่ ๒๒ กันยายน เวลาเช้า ๕ โมงเสศสิ้นพระชนม์ พระชนมายุ ๔ ปี ๑๐ เดือน ๒๒ วัน

เวลาทุ่มเสศ โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ทรงน้ำหลวงสรงพระศพ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ เสร็จแล้วเจ้าพนักงานแต่งพระศพตามขัตราช

ประเพณี เชิญพระศพลงลองในขึ้นเสลี่ยงหิ้ว แห่ออกทางประตูพรมศรีสวัสดิ์ขึ้นไว้บนหอธรรมสังเวศ(๑)ตั้งเหนือชั้นแว่นฟ้าสามชั้น ประกอบพระโกษฐดอกกุดั่นน้อย แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชายยุคลทิฆัมพรทอดผ้าไตรย ๓๐ ไตรย ผ้าขาวผับ ๖๐ ผับสดับปกรณ์ พระราชทานเครื่องสูง ๕ ชั้น ๙ คัน จ่าปี่ ๑ จ่ากลอง ๑ แตร ๑ สังข์ ๑ กลองชะนะ ๑๐ คู่ พระสงฆ์สวดพระอภิธรรมทั้งกลางวันกลางคืน ๑๖ รูป ฉันเช้า ๘ ฉันเพน ๘ ประจำพระศพกว่าจะได้พระราชทานเพลิง

---

๒ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๑๘ วัน ๖ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๒๕
วันที่ ๒๓ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จออกมาเลี้ยงพระสงฆ์ ๔๕ รูปที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย คือพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนสาศดาราม วันละ ๕ รูป ๓ เวลา จึ่งรวมเป็นพระสงฆ์ ๔๕ รูป ขุนพิพิธอักษรพรรณกรมพระอาลักษณ์อ่านประกาศตามพระราชพิธี

เวลา ๔ ทุ่มเสศ เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการแล้ว พระพรหมมุนีถวายเทศนามงคลสูตรกัณฑ์หนึ่งจบแล้ว ทรงถวายของเครื่องไทยทานตามสมควร แล้วพระ

---

(๑) อยู่ข้างประตูศรีสุนทร (ประตูต้นสน) ในสมัยนั้นใช้ตั้งพระศพเจ้านาย

ธรรมวโรดมถวายเทศนารัตนสูตรกัณฑ์หนึ่ง จบลงแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช แลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอถวายของเครื่องไทยทานตามสมควร แล้วพระสงฆ์ก็ถวายอดิเรก ถวายอนุโมทนาพระพรลา เวลา ๗ ทุ่มเสศ เสด็จขึ้น

---

๓ ๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๑๙ วัน ๗ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕

วันที่ ๒๔ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศ เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับที่ยุทธนาธิการ(๑)พร้อมด้วยข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน จึ่งมีพระราชดำรัสด้วยนายพลทหารทั้งปวงว่า ซึ่งรักษาการตามน่าที่โดยแขงแรงแลความเรียบร้อยดี ขอให้มีความเจริญในราชการต่อไป แล้วพระราชทานธงสำหรับกองทหาร ๕ กอง คือ กองทหารมหาดเล็ก กองทหารรักษาพระองค์ กองทหารรักษาพระบรมมหาราชวัง กองทหารน่า กองทหารเรือ เสร็จแล้วมีพระราชดำรัสด้วยพลทหารที่ยืนประจำอยู่ที่สนามหัดในยุทธนาธิการว่า พวกเจ้าเหล่านี้ได้มารับราชการอยู่ตามน่าที่โดยความพร้อมเพรียงกัน มีพระราชดำรัสด้วยพลทหารเสร็จแล้ว ทหารก็ถวายคำนับ แล้วเป่าแตรสรรเสริญพระเกียรติยศ จึ่งเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรทั่วยุทธนาธิการ แล้วเสด็จไป

---

(๑) ดูภาคผนวกหมายเลข ๒

ทอดพระเนตรโรงเรียนนายร้อย เวลาทุ่มเสศเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

เวลา ๒ ทุ่มเสศ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จมาจุดเทียนทรงธรรมเทศนาที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบวรวงษเธอ พระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากรถวายเทศนาเมดตาสูตรกัณฑ์ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถวายเทศนาเทวตาอุทิศกัณฑ์ ๑ จบลงแล้ว ทรงถวายของเครื่องไทยทานตามสมควร

---

๔ ๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๒๐ วัน ๑ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕

วันที่ ๒๕ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้พระสงฆ์ ๑๐ รูป จะได้เจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งสุไธยสวรรค์ ตามพระราชพิธีคเชนทรสนาน เวลาทุ่มเสศโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าชายอาภากรเกียรติวงษ (๑) เสด็จออกมาจุดเทียนเครื่องนมัศการ นายพุ่มเปรียญกรมพระอาลักษณ์อ่านประกาศตามพระราชพิธี จบแล้วพระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์ มีพระสุเมธาจาริย์นำเป็นประธาน

วันนี้ไม่เสด็จออกขุนนาง.

---

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ต้นสกุล อาภากร

๕ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๒๑ วัน ๒ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัดวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๖ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้าเจ้าพนักงานถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ ๑๐ รูป เสร็จแล้วถวายของเครื่องไทยทานตามสมควร เวลาบ่าย ๕ โมงเสศ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จออกมาทอดพระเนตรกระบวนแห่คเชนทรสนาน(๑) ตามเคย วันนี้ไม่เสด็จออกขุนนาง

---

๗ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๒๓ วัน ๔ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัดวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๘ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้พระสงฆ์จะได้เจริญพระพุทธมนต์ที่หอธรรมสังเวศในการคำรบสัตวาร พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าชายอิศริยาภรณ์ ที่สิ้นพระชนม์ ของหลวง ๕ ของเจ้าภาพ ๕ จึ่งรวมเป็นพระสงฆ์ ๑๐ รูป มีพระวิไนยกิจโกศลนำเป็นประธาน เวลาทุ่มเสศโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เสด็จไปที่หอธรรมสังเวศทรงถวายไตรยแก่พระสงฆ์ ๑๐ รูป ที่จะได้เจริญพระพุทธมนต์ เวลายามเสศเจริญพระพุทธมนต์จบ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการ พระธรรมไตรยโลกาจาริย์ถวายเทศอนิจลักขณกัณฑ์หนึ่งจบลงแล้ว ถวายของเครื่องไทยทานตามสมควร

วันนี้ไม่เสด็จออก

---

(๑) ดูภาคผนวกหมายเลข ๔

พระเจ้าบรมวงษเธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ บวร-รังษีสุริยพันธ์[๑] ได้รับพระราชทานเงินงวดปีละ ๓๕ ชั่ง มีนิตย์พัตรเดือนละ ๑๒ ตำลึง ทรงพระประชวนเปนพระโรคชรา มาแต่วันที่ ๑๓ กันยายน ๑๑๑ ได้รับพระราชทานหมอหลวง หมอยาคือพระยาอมรสาตรประสิทธิ์ศิลป์๑ หลวงโรคนิทาน๑ หมื่นแพทย์วิทธกรรม์๑ หมอนวด ๑ หลวงราโชวาต ๑ หมื่นสรรพชาติวาโย ๑ หมื่นพิทักษ-ภูบาล ๑ รวมทั้งหมอยาหมอนวดเป็น ๖ คนด้วยกัน พระอาการหาคลายไม่ วันอาการหาคลายไม่ วันที่ ๒๘ กันยายน ๑๑๑ เวลา ๑๑ ทุ่ม กับ ๓ นาที สิ้นพระชนม์ พระชนมายุ ๘๓ ปี ๑๓ วัน ทรงผนวชเป็นภิกษุได้ ๖๔ พรรษา

วันที่รัชกาล ๘๗๒๔ ๘ วัน ๕ฯ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔ ๒๕

วันที่ ๒๙ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ ๒๕

เวลาเช้าโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จไปเลี้ยงพระสงฆ์ ๑๐ รูปที่หอธรรมสังเวศเสร็จแล้ว มหาจ่ายวัดมหาธาตุถวายเทศนากัณฑ์หนึ่งของเจ้าภาพ แล้วมีสดับปกรณ์รายร้อยของหลวงร้อยหนึ่ง ของเจ้าภาพ ๕๐ รูป

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เสด็จไปเลี้ยงพระสงฆ์ ๑๐ รูป ที่พระที่นั่ง

---

(๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระสังฆราชกรุงรัตนโกสินทร์องค์ที่ ๘ ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งนาน ๓๙ ปี

พุทธรัตน์มณเฑียร ในการตักบาตรน้ำผึ้ง มีหม่อมเจ้าพระธรรมหิศ-ธาดานำเป็นประธาน

เวลาย่ำค่ำเสศเสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับที่ประตูน่าพระ-ตำหนักกรมสมเด็จที่สิ้นพระชนม์ แล้วเสด็จขึ้นบนพระตำหนักทรงสรงน้ำพระศพเสร็จแล้ว เจ้าพนักงานแต่งพระองค์ตามขัตติยราช-ประเพณี เชิญพระศพลงลองในตั้งเหนือชั้นแว่นฟ้า ๓ ชั้น ประกอบพระโกษดอกกุดั่นใหญ่ แล้วทรงทอดผ้าไตรยสดับปกรณ์ ๕๐ ไตรย ผ้าขาวพับ ๑๐๐ พับ พระราชทานเครื่องสูง ๙ คัน จ่าปี่ ๑ จ่ากลอง ๑ สังข์ ๑ แตรสำรับ ๑ กลองชะนะ ๑๐ คู่ พระสงฆ์สวดอภิธรรมกลางวัน ๘ รูป กลางคืน ๘ ฉันเช้า ๘ เพน ๘ ประจบศพกว่าจะได้พระราชทานเพลิง เวลา ๒ ทุ่มเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

---

๑๐ ๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๒๖ วัน ๗ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕

วันที่ ๑ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลายามเสศมีการประชุมสมาชิกเปนการใหญ่ที่หอพระสมุด-วชิรญาณ[๑] มีการเล่นแตรฝรั่งวง ๑ มโหรีวง ๑ แลมีโต๊ะเครื่องรับประทานด้วย

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จทรงพระราชยานแต่เกยน่าพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ไปประทับที่หอพระสมุดวชิรญาณพร้อมด้วยกรรมสัมปาทิกสภา เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทพระเจ้าน้องยาเธอ

(๑) หอพระสมุดตั้งมาได้เป็นปีที่ ๑๒ และในปีนี้ย้ายมาอยู่ที่ตึกพิพิธภัณฑ์เก่า

กรมหมื่นนราธิปประพันธพงษ์[๑] สภานายก กราบบังคมทูลพระกรุณารายงานสังเขปของหอพระสมุดวชิรญาณ แลมีพระราชดำรัสตอบ แล้วสภานายกทูลเกล้า ฯ ถวายรายงานนั้นแลหนังสือพิมพ์วชิรญาณสโมสร แลสมุดบาญชี หนังสือต่างประเทศ แลพวงมาไลยช่อดอกไม้สด กระเช้าบุหงา แลเบิ์ดสมาชิกเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทเรียงตัวฉะเพาะน่าพระที่นั่งทั่วแล้ว เสด็จประทับพระราชอาศน์ในที่สมาชิกฝ่ายใน อุปนายกทรงนำสมาชิกฝ่ายในเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทเรียงตัวเหมือนกัน แล้วเสด็จออกประทับโต๊ะเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงษ์ ครั้นเสวยแล้วเสด็จประทับพระราชดำรัสด้วยพระบรมวงษานุวงษ์แลข้าราชการพอสมควร เวลา ๗ ทุ่มเสศเสด็จกลับ

---

๑๒ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๒๘ วัน ๒ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ไม่เสด็จออก

---

๑๓ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๒๙ วัน ๓ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๔ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนานำบอกในกรมมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

---

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ต้นสกุล วรวรรณ

ฉบับ ๑ บอกพระพิรมยราชาข้าหลวง แลพระยาสุโขไทย พระยาพิไชย รวม ๓ ฉบับ ความต้องกันว่า มีตราพระราชสีห์โปรดเกล้าฯ ให้พระพิรมย์ราชา คุมเงินค่าแรงช้างโคต่างขึ้นไปพระราชทานเจ้าของ พร้อมด้วยพระยาสุโขไทยแลพระยาพิไชย ได้พระราชทานไปแล้ว

พระยานรินทรราชเสนี นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตกว่าหลวงบริรักษโลหวิสัย จำหน่ายเซนทองแดงได้อีก ๕๐๐๐ เหรียญ ส่งหลวงทวีปฝากแบงก์เมืองบีนังแล้ว

ฉบับ ๒ บอกเมืองชุมพร ส่งเงินผูกปี้ข้อมือจีน ๑๘๑ คน เงิน ๙/๑ | — มอบให้หลวงภักดีนุชิตคุมเข้ามาส่ง

ฉบับ ๓ บอกเมืองรนอง ว่าได้ตัว อ้ายมาด อ้ายเขด อ้ายแสง ผู้ร้ายปล้นเรือนอำแดง ทองบ้านตะเปอ (๑) มาถามให้การสารภาพรับเปนสัจ

ฉบับ ๔ บอกเมืองเพชรบุรี ว่าน้ำฝนในราษีกรกฎาคม ปี ๑๑๑ น้อยกว่าปี ๑๑๐ หนึ่งนิ้วกับ ๘ ทสางค์ น้ำท่ามากกว่าปี ๑๑๐ สี่นิ้ว ราษฎรปักดำทำนาแล้วประมาณกึ่งหนึ่ง ราคาเข้าเปลือกซื้อขายแก่กันเกวียนละ ๙ | ๒ (๒)

(๑) อำเภอกะเปอร์

(๒) ราชกิจจานุเบกษา ว่าราคาข้าวสารถังละ ๓ สลึงเฟื้อง

ขุนอักษรสมบัตรเสมียนตรากรมท่า นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระราชวรินทรข้าหลวงเมืองนนทบุรี ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ เงิน ๑๕๐ ชั่งครั้งหนึ่งก่อน

ฉบับ ๒ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๓ บอกเมืองสมุทสงคราม ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

แล้วพระศรีเสนานำพระพิรมยราชา ซึ่งคุมเงินหลวงขึ้นไปพระราชทานเจ้าของช้าง โคต่าง ณ เมืองพิไชย เมืองสุโขไทย กลับลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรพลเรือนสามนาย ให้หลวงเทศาจิตรวิจารณ์ เปนพระสฤษดีพจนกรณ์ มีตำแหน่งราชการในกรมมหาดไทย ถือศักดิ์นา ๘๐๐

ให้เมืองนนทราชธานี เปนหลวงพิทักษ์นรากร มีตำแหน่งราชการในกรมมหาดไทย ถือศักดิ์นา ๖๐๐

ให้นายรัตตรวจพล เปนหลวงสุเทพนุรักษ์ เจ้ากรมพระตำรวจภูธรฝ่ายพระราชวังบวร ถือศักดินา ๔๐๐

สัญญาบัตรทหาร ๘ นาย

นายร้อยเอก หม่อมทศทิศภาเดช	เปนนายพันตรี
ให้หลวงฤทธิจักรกำจร	เปนนายพันตรี
ให้นายร้อยเอก หม่อมราชวงษ์อรุณ	เปนนายพันตรี
ให้นายร้อยตรี หลวงประสิทธิราชศักดิ์	เปนนายร้อยเอก

ให้จมื่นทิพยเสนา เปนนายร้อยเอก
ให้นายร้อยโท ขุนวรสุนทโรสถ เปนนายร้อยเอก
ให้นายร้อยโท หม่อมราชวงษ์ไฉน เปนนายร้อยเอก
ให้จ่านายสิบ นายแดง เปนนายร้อยตรี

แล้วดำรัสถามกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศเมื่อแต่ก่อนที่จะเก็บภาษีกับทูตดูเหมือนไม่เคยมี กรมหลวงเทวะวงษ์กราบบังคมทูลว่า บัดนี้มันยกเปนเก็บภาษีค่าพื้นดินที่ทูตจะไป คือถนนต่าง ๆ ถ้าไม่เสียให้เขาก็คงจะห้ามไม่ให้ทูตเดินถนนได้ จะเปนที่ลำบากแก่ทูต

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

วันที่รัชกาล ๘๗๓๐ วัน ๔ ฯ ๑๔/๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๒๕/๕๔

วันที่ ๕ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑/๒๕ (๑)

วันนี้เปนวันสมภพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เสด็จออกมาเลี้ยงพระสงฆ์ ๒๐ รูป ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีพระราชานิพัทมุนีนำเปนประธาน แล้วมีสดัปกรณ์รายร้อย ๆ หนึ่ง

แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าชายอาภากรเกียรติวงษ์ เสด็จไปเลี้ยงพระสงฆ์ ๑๐ รูปที่ตำหนักพระเจ้าบวร-

---

(๑) ดูภาคผนวกหมายเลข ๕

วงษ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศร์วริยาลงกรณ์ ในการสัตวาร มีหม่อมเจ้าพระธรรมุณหิศธาดานำเปนประธาน แล้วมีสดัปกรณ์ ๑๐๐

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เสด็จไปจุดเทียนเครื่องนมัศการที่พระตำหนักกรมสมเด็จวัดบวรนิเวศ พระสงฆ์ ๑๐ รูปจะได้เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว พระอริยมุนีถวายเทศนากัณฑ์หนึ่ง แล้วมีสดัปกรณ์ราย-ร้อยๆ หนึ่ง

เวลาย่ำค่ำเสศ โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายยุคลทิฆัมพรเสด็จไปจุดเทียนเครื่องนมัศการที่หอธรรมสังเวช ในการสัตวารที่ ๒ ของพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าชายอิศริยาภรณ์ ของหลวง ๑๐ ของเจ้าภาพ ๕ รวมพระสงฆ์ ๑๕ รูป มีพระราชพงษ์-ปฏิพัฒนำเปนประธาน เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว พระอมรเมธา-จาริย์ถวายเทศนาของหลวงกัณฑ์หนึ่ง

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการพระสงฆ์ แลพระบรมอัฐิเสร็จแล้ว พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์ เวลาสองยามเสศเจริญพระพุทธมนต์จบ ทรงทอดผ้าไตรยสดับปกรณ์พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า-อยู่หัว แลพระอัฐิกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย[๑] เสร็จแล้วพระกิติสารมุนีถวายเทศนาศิลมัยกัณฑ์หนึ่ง แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เสด็จลงไปลอยพระ

(๑) สมเด็จพระเทพศิรินทรา บรมราชินี พระบรมราชชนนี พันปีหลวง ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประทีปที่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย เวลา ๗ ทุ่มเสศเทศนาจบ ทรงถวายไตรยแลเครื่องบริขารตามสมควร แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเงินสลึงแก่พระบรมวงษานุวงษ์ แล้วเสด็จขึ้น

---

๑๕ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๓๑ วัน ๕ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๖ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้เปนวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เสด็จออกมาเลี้ยงพระสงฆ์ ๒๐ รูป ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีสมเด็จพระอริยวงษาจาริยนำเปนประธาน ฉันแล้วมีสดัปกรณ์รายร้อย ๆ หนึ่ง

แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายบริพัตรสุขุมพันธ์ เสด็จออกไปเลี้ยงพระสงฆ์ ๑๕ รูป ที่หอธรรมสังเวชเสร็จแล้ว พระมหารื่นวัดชนะสงครามถวายเทศนากัณฑ์หนึ่งของเจ้าภาพ แล้วมีสดัปกรณ์รายร้อย ร้อยหนึ่ง

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการแล้ว พระสงฆ์ ๒๐ รูปก็เจริญพระพุทธมนต์ มีสมเด็จพระอริยวงษาจารยนำเปนประธาน แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธเสด็จลงไปลอยพระประทีปตามเคย แล้วพระราชทานตราตั้งกรรมสัมปาทิก(๑) พระเจ้าน้องยา-

---

(๑) กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ

เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา[๑] สภานายก พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี อุปนายก หม่อมเจ้าประภากร[๒] เลขาธิการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ เหรัญญิก พระวรวงษ-เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงษ[๓] ผู้ช่วยเหรัญญิก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธพงษ บรรณารักษ หม่อมเจ้าวัชรินทร ผู้ช่วยบรรณารักษ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ประฏิคม พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต[๔] ผู้ช่วยประฏิคม แล้วพระราชทานสัญญาบัตร ๑ ให้หลวงพิทักษนฤเบศร เปนพระยาพิทักษภูบาล จางวางรักษาองค์ทองปราย ถือศักดินา ๑๐๐๐

ครั้นพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ทรงทอดผ้าไตรยสดับปกรณ์พระบรมอัฐิแลพระอัฐิตามเคย แล้วทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการ พระเมธาธรรมรศถวายเทศนาทานมัยกัณฑ์หนึ่ง ทรงถวายไตรยแลเครื่องบริขารตามสมควร แล้วพระราชทานเงินสลึงแก่พระบรมวงษานุวงษแลข้าราชการที่นับเนื่องในพระบรมอัฐิเสร็จแล้ว

เวลา ๗ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

---

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ต้นสกุล โสณกุล

(๒) หม่อมเจ้าประภากร โอรสสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำราบ-ปรปักษ์ เดิมผนวชเป็นพระราชาคณะอยู่วัดบวรนิเวศ ภายหลังลาผนวชรับราชการเป็นพระอาจารย์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นรองอธิบดีกรมศึกษาธิการคนแรก

(๓) พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ พระเชษฐาหม่อมเจ้าประภากร

(๔) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงศาดิศรมหิป ต้นสกุล ชยางกูร

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๓๒ วัน ๖ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑

๒๕
วันที่ ๗ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายจักรพงษ์ภูวนารถ เสด็จออกมาเลี้ยงพระสงฆ์ ๓๔ รูป ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ทรงทอดผ้า สดับปกรณ์กาลานุการ แลสดับปกรณ์รายร้อยตามเคย

เวลา ๔ ทุ่มเสศ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เสด็จออกมาจุดเทียนเครื่องนมัศการ ทรงธรรม พระธรรมไตรโลกาจาริย์ถวายเทศนาถวายภาวนามัยกัณฑ์หนึ่งจบแล้ว ทรงถวายไตรแลเครื่องบริขารตามเคย แล้วเสด็จลอยพระประทีปด้วย

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๓๓ วัน ๗ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๒

๒๕
วันที่ ๘ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ไม่เสด็จออก

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๓๔ วัน ๑ฯ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๓

๒๕
วันที่ ๙ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนานำบอกในกรมมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกกรุงเก่าว่า น้ำท่าในวันที่ ๑๕ กันยายน ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สองนิ้ว ที่นาลุ่มน้ำฤกสองศอกคืบ ๓ ศอก นาดอนน้ำฤก ๙ } ๑๐ } นิ้ว ต้นเข้างอกงามดีทั่วกัน ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัต ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๗ | —

ฉบับ ๒ บอกเมืองลพบุรี ว่าน้ำท่าในราษีสิงห์ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สี่ศอก ๘ นิ้ว ที่นาลุ่มน้ำท่วมต้นเข้าเสียประมาณ ๓ ส่วน ยังสองส่วน นาดอนงามบริบูรณ ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัต ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๖ | ๒

ฉบับ ๓ บอกเมืองสุพรรณบุรี ว่าน้ำฝนในราษีสิงห์ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ ห้านิ้วกับสองทสางค์ ราษฎรทำนาไถหว่านเสร็จแล้ว ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัต ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๘ | —

ฉบับ ๔ บอกจ่าเขมงสัตริยาวุธ แลผู้ว่าราชการเมืองตากว่าได้เอาตัวอ้ายบี่มาถามตามซึ่งให้การไว้ครั้งก่อน อ้ายบี่สารภาพว่าอ้ายบี่กับอ้าย { น้อยตุ้ม / น้อยมลิวรรณ์ } ฆ่าเกรี่ยงชายหญิงตาย ๕ คนจริง แต่ทับทิมเม็ดใหญ่นั้นนากะเลได้ให้อำแดงตุ้มภรรยาไว้ที่เมืองมรแมนต์(๑)

ฉบับ ๕ ว่าได้ให้หลวงรามนายด่านถือหนังสือไปขออำแดงตุ้มที่เมืองมรแมนต์ วุ้นพวกรับหนังสือแล้วจะตอบลงมาครั้งหลัง จึ่งคุมตัวอ้ายผู้ร้าย ๕ คนลงมาก่อน

พระวิจารณอาวุธ นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองตรัง ว่าวันที่ ๒ มิถุนายน ๑๑๑ มีอ้ายผู้ร้าย ๓ คนเข้าจับนายแจ้งเจ้าของกระบือไว้ แล้วไล่เอากระบือสามตัวไป นายเรืองออกสกัดยิงจับอ้ายทองผู้ร้ายได้ ซัดถึงอ้าย { แสง / ไชย } อยู่แขวงเมืองพัทลุง

ฉบับ ๒ ว่าเอาตัวอ้าย { เมือง / นำ } ผู้ร้ายลักกระบือออกถาม ให้การสารภาพรับเป็นสัจ ซัดถึงอ้ายมีชื่อ ๙ คน อยู่แขวงเมืองพัทลุง ได้มีสูตรนรายน์ไปขอตัวแลขอกระบือของกลางมาพิจารณา

ฉบับ ๓ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

---

(๑) เมืองมะระแหม่ง ในสหภาพพม่า

ฉบับ ๔ บอกเมืองนครเขื่อนขันธ์ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ขุนอักษรสมบัติ เสมียนตรากรมท่า นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูลสองฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองสมุทสงคราม ว่าวันที่ ๒๒ กันยายน ๑๑๑ มีอ้ายคนร้ายเข้าฟันนายจูถูกหน่องซ้ายขวา นายจูขาดใจตายยังสืบจับตัวหาได้ไม่

ฉบับ ๒ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา แล้วพระศรีเสนานำจ่าเขมงสัตริยาวุธ ซึ่งขึ้นไปรับตัวผู้ร้าย ณ เมืองตากกลับลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท จึ่งมีพระราชดำรัสถามจ่าเขมงสัตรียาวุธว่าผู้ร้ายเปนสิ้นเชิงเท่านั้นฤๅ จ่าเขมงสัตริยาวุธกราบบังคมทูลพระกรุณาว่าเปนสิ้นเชิงเท่านั้น

แล้วดำรัสถามพระยาศรีสิงหเทพว่า กรมหมื่นดำรงไปพักอยู่ถึงไหนแล้ว พระยาศรีกราบบังคมทูลว่า เสด็จขึ้นไปถึงเมืองอ่างทองแล้ว

จึ่งดำรัสด้วยพระองค์เจ้าไชยยันตมงคลว่า การจะเสด็จพระราชทานพระกฐินปีนี้ เอาวันที่ ๑๓ } ๑๔ เสด็จบก ครั้งแต่ปีก่อน ๆ เสด็จรถวันหนึ่งแล้วเว้น เพราะจะบำรุงพระองค์ไว้เสด็จกระบวนราบสำเพง ฉันเห็นว่าการเสด็จรถก็ไม่สู้เหน็จเหนื่อยมาก ปีนี้ติดกันทีเดียวก็ได้ ให้หมายกฐินไปตามนี้

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ๖ นาย

ให้หลวงวิสูตรวิรัชเทศ เปนพระศรีธรรมสาสน์ มีตำแหน่งราชการในกรมท่ากลาง ถือศักดิ์นา ๘๐๐

ให้หลวงโรคนิทาน เปนพระสิทธิสาร เจ้ากรมหมอยาซ้าย ถือศักดิ์นา ๑๔๐๐

ให้ขุนเทวะพรหมา เปนหลวงโรคนิทาน ปลัดกรมหมอยาขวา ถือศักดิ์นา ๘๐๐

ให้หมื่นวาโยไชย เปนหลวงปาณีบริหาร ปลัดจางวางกรมหมอนวด ถือศักดิ์นา ๖๐๐

ให้หมื่นแพทย์พิทธยากรร เปนขุนเทวะพรหมา ปลัดกรมหมอยาซ้าย ถือศักดิ์นา ๘๐๐

ให้นายวอนมหาดเล็กเวรฤทธิ บุตรพระยาพิทักษทวยหาร ที่ถึงแก่กรรม เปนขุนโยธาพิทักษ ปลัดกรมไพร่หลวง ขึ้นกรมพระสุรัศวดีกลาง ถือศักดิ์นา ๔๐๐

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๓๕ วัน ๒ ฯ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๔

๒๕
วันที่ ๑๐ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนานำบอกในกรมมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระประสิทธิศัลการ ข้าหลวงรักษาราชการเมืองนครราชสีห์มาว่ามีตราโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ปฤกษาวางบททำโทษพระศรีนครไชย หลวงปลัด หลวงยกรบัตรตามโทษานุโทษนั้น ได้ถอดลงเปนไพร่ เฆี่ยน ๕๐ ที จำคุก ๓ ปี แต่หลวงอักษรโจทมีความชอบ ขอให้เปนที่หลวงยกรบัตรเมืองรัตนบุรี(๑)

ฉบับ ๒ บอกหลวงพิชิตสรสาตร ข้าหลวงรักษาราชการเมืองลาวพวน ว่าเมืองท่าอุเทน(๒) ทำเรื่องราวกล่าวโทษ พระศรีวรราชผู้ว่าราชการเมืองท่าอุเทน ว่าฉ้อเลขสร่วยไว้ ๙ ตำบล กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม(๓) ให้พระยอดเมืองขวาง ขุนสรชาติโยธี พิจารณาได้ความจริง ให้บวกเลขเข้าเปนสร่วยทองแลให้ผู้ว่าราชการเมืองท่าอุเทน ทำทานบนไว้ครั้งหนึ่ง

ฉบับ ๓ บอกจมื่นสรฤทธิพฤฒิไกร ข้างหลวงเมืองอ่างทอง ว่าตั้งแต่วันที่ ๒๙ สิงหาคม ๑๑๑ จนถึงวันที่ ๒๗ กันยายน ๑๑๑ ได้พิจารณาความแพ่ง อาญา นครบาลแล้วไป ๔๐ เรื่อง

พระวิจารณ์อาวุธ นำบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ ส่งเงินค่าต้มผึ้น เดือนกรกฎาคม ๑๑๑ ที่เจ้าภาษีเมืองถลางมาต้ม เงิน ๔๑๐ เหรียญ ส่งแบงก์เมืองปีนังแล้ว

---

(๑) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดสุรินทร์

(๒) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดนครพนม

(๓) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ต้นสกุล ทองใหญ่

ฉบับ ๒ ส่งเงินอากรผึ่นเมืองกระบี่ ปี ๑๐๙ ที่นายกลับทำงวดที่ ๗ เงิน ๕๒๐ เหรียญ ส่งแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๓ ว่าได้ส่งตัวหลวงวิโยชนารักษ์ เข้ามายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแล้ว

ฉบับ ๓ ว่าได้ส่งตัวอ้ายผู้ร้าย ๕ คน รายปล้นโรงจีนเกียจแขวงเมืองกระบี่ ฆ่าเจ้าของทรัพย์ตาย กับคำหาให้การเข้ามาด้วยแล้ว

ขุนอักษรสมบัติเสมียนตรากรมท่า นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองสมุทปราการ ว่าในวันที่ ๑๙ กันยายน ได้พร้อมกันกับกรมการผู้ ใหญ่ น้อย ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามเคย

ฉบับ ๒ บอกพระสุธรรมไมตรี ข้าหลวงเมืองนครไชยศรี ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ เปนรายเที่ยว ๑๑๐ ชั่งก่อน

ฉบับ ๓ บอกเมืองจันทบุรี ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

จึ่งดำรัสถามกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการว่า การบอกถือน้ำหัวเมืองชั้นในมีด้วยฤๅ กรมหลวงเทวะวงษ์กราบบังคมทูลว่าเคยมี

แล้วดำรัสถามพระยาสมุทบุรานุรักษ์ว่า เคยบอกเข้ามาทุกปีฤๅ พระยาสมุทกราบบังคมทูลว่าเคยบอกเข้ามาทุกปี กรมหลวงเทวะวงษ์กราบบังคมทูลว่าที่กรมท่าได้รับเสมอ จึ่งดำรัสว่าไม่เคยได้ยิน ๆ แต่หัวเมืองชั้นนอก เหนจะเปนบอกสำหรับเก็บ

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเหรียญดุษดีมาลา แก่ขุนประเสริฐอักษรนิติ[๑] ความชอบที่ได้แต่งหนังสือดี

แล้วเสด็จขึ้น.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๓๖ วัน ๓ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๕

๒๕
วันที่ ๑๑ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนานำบอกในกรมมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกกรุงเก่า ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๒ บอกเมืองสรบุรี ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระ-ชนม์พรรษา

ฉบับ ๓ บอกเมืองอ่างทอง ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๔ บอกเมืองอินทบุรี ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๕ บอกเมืองนครสวรรค์ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

---

(๑) แพ ตาละลักษมณ์ ขณะนั้นรับราชการกรมศึกษาธิการ บรรดาศักดิ์ครั้งหลังสุดเป็นพระยาปริยัติธรรมธาดา

พระวิจารณ์อาวุธ นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตกว่าพระยาเสนานุชิตเมืองตกั่วป่า(๑) จะขอส่งเงินภาษีอากรปี ๑๑๑ ข้าหลวงจะขอหักไว้เปนเงินค้างเก่า การจะควรประการใดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ฉบับ ๒ บอกเมืองชุมพร ส่งเงินค่านาปี ๑๐๙ เงิน ๒๘ ๑๔ | ๑ ๒

ฉบับ ๓ บอกเมืองประทุมธานี ว่าน้ำฝนในราษีสิงห์ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สิบหกนิ้ว ๑๙ ทสางค์ น้ำท่าในราษีสิงห์ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ หนึ่งศอก ๑๔ นิ้ว เข้าในนาของราษฎรปักดำทำแล้วประมาณ ๔ ส่วน ยังส่วนหนึ่ง ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนานเกวียนละ ๑๐ | —

ฉบับ ๔ บอกเมืองนครศรีธรรมราช ว่าเครื่องราชบรรณาการปี ๑๑๑ ต้นไม้ทอง ๖ ต้น ต้นไม้เงิน ๖ ต้น เทียนพนมหนักเล่มละบาท ๑๐๐๐ เล่ม ผ้าขาวยาว ๕๐ ศอก ๒๐ พับ เสื่อลวด ๑๕ ลวด มอบให้หมื่นศักดิ์ภักดีกรมการคุมเข้ามาส่ง

ขุนอักษรสมบัติ เสมียนตรากรมท่า นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

---

(๑) บัจจุบันเบ็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดพังงา

ฉบับ ๑ บอกพระสุธรรมไมตรี ข้าหลวงเมืองนครไชยศรี[๑] ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๒ ถวายพระราชกุศลในการผูกพัฒเสมาวัดโพรงมะเดื่อ

จึ่งดำรัสด้วยกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ ว่าอ้ายหลวงพิรุณหนีจับได้ง่ายดีเต็มที กรมหมื่นนรากราบบังคมทูลว่าพอรู้ก็ออกไปตามจึ่งได้ทันกันเข้าที่เกาะสีชัง แล้วดำรัสถามว่า มันมีอ้ายกลม ๆ ที่เราเข้าไปดูด้วยฤๅ กรมหมื่นนรากราบบังคมทูลว่าก็เปนบ้าง จึ่งดำรัสว่าอ้ายบ่อนนี้และพาเอาคนดี ๆ ให้เสียคนไปได้หลายคน แล้วดำรัสต่อไปว่าวันเข้าไปทอดพระเนตรบ่อนเบี้ยที่ค่างเชิงตพานเหล็ก พบชื่อพระอุไทยเทพธน จึ่งดำรัสต่อไปว่าเปนข้าราชการไปนั่งเล่นกันอย่างไรไม่อายเขาดอกฤๅ

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรทหาร ๖ นาย หม่อมเจ้าจรูญ เปนนายร้อยเอก ๑ นายร้อยตรี หม่อมเจ้าศรีไสเฉลิมศักดิ์ เปนนายร้อยเอก ๑ นายร้อยโท หม่อมราชวงษ์ไพบูลย เปนนายร้อยเอก ๑ นายร้อยตรี ขุนอาจอัคนิกร เปนนายร้อยเอก ๑ นายร้อยตรี หม่อมราชวงษ์ชาย เปนนายร้อยโท ๑ นายร้อยตรี หม่อมราชวงษ์วิง เปนนายร้อยโท ๑

เวลาย่ำ ๒ ยามเสด็จขึ้น

---

(๑) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดนครปฐม

วันที่รัชกาล ๘๗๓๗ วัน ๔ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔ (๒๕ / ๖)

วันที่ ๑๒ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ (๒๕)

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาทมุขด้านตวันออก จึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ มองสิเออ โรลิน ยัคคะมัง(๑) ชาวเบลเยียม ซึ่งจะมาราชการในราชาธิปไตยสยามอยู่ในกระทรวงต่างประเทศ เข้าไปเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท มีพระราชปฏิสัณฐารด้วย จนเวลา ๕ ทุ่มเสศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ จึ่งได้นำ มองสิเออ โรลิน ยัคคะมัง ออกมาจากที่เฝ้า

แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่ออกขุนนาง พระศรีเสนา นำบอกในกรมมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระอินทรเดชข้าหลวง แลผู้ว่าราชการเมืองไชยนาท ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๒ บอกเมืองสรรคบุรี ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๓ บอกเมืองลพบุรี ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระ-ชนม์พรรษา

ฉบับ ๔ บอกเมืองพระพุทธบาท(๒) ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

---

(๑) โรลิน ยัคมินส์ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาอภัยราชา

(๒) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดสระบุรี

ฉบับ ๕ บอกเมืองพระพิศณุโลกย์ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

พระวิจารณอาวุธ นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเพชรบุรี ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ สองร้อยเจ็ดสิบชั่งครั้งหนึ่งก่อน

ฉบับ ๒ บอกเมืองระนอง ขอพระยาจรูญราชโภคากร(๑) เมืองหลังสวน(๒) มาช่วยทำทาง

ฉบับ ๓ บอกเมืองพังงา ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระ-ชนม์พรรษา

ฉบับ ๔ บอกเมืองหลังสวน ขอแสตมป์ค่านาเติมอีก ๑๒ ๒

ขุนอักษรสมบัติ เสมียนตรากรมท่า นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระสุธรรมไมตรี ข้าหลวงเมืองนครไชยศรี ถวายพระราชกุศลในการผูกพัทธสีมา วัดตำบลหนองเหย

ฉบับ ๒ ถวายพระราชกุศลในการผูกพัทธสีมาวัดทะเลบก

ฉบับ ๓ บอกเมืองสมุทปราการ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรทหาร ๘ นาย

---

(๑) พระยาจรูญราชโภคากร (คอซิมเต๊ก ณ ระนอง) จางวางกำกับราชการเมืองหลังสวน
(๒) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดชุมพร

นายร้อยโท พระบวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจโนภาศรัศมี[๑] เปนนายพันตรีในกรมทหารบก

นายร้อยตรี หม่อมเจ้าคำรพ[๒] เปนนายร้อยโท ในกรมทหารบก

นายร้อยโท หลวงวาทิศบริเทศ เปนนายร้อยเอก

นายร้อยโท หม่อมราชวงษ์สุภาพ เปนนายร้อยเอก

นายร้อยโท หม่อมหลวงสุวรรณ เปนนายร้อยเอก

นายร้อยตรี หม่อมหลวงสวัสดิ์ เปนนายร้อยโท

นายร้อยโท นายจอน เปนนายร้อยเอก

นายร้อยโท หลวงอุดมภักดี เปนนายร้อยโท

สัญญาบัตรพลเรือน ๑ ให้นายศรีภักดี นายเวร เปนจ่าท้าวยุทธการ กรมพระตำรวจในขวา ถือศักดินา ๖๐๐

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๓๘ วัน ๕ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๗

๒๕

วันที่ ๑๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้จะได้เสด็จพระราชทานพระกฐินบกตามปีที่กล่าวมาแล้ว

---

(๑) กรมหมื่นชาญไชยบวรยศ โอรสในสมเด็จกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ต้นสกุล กาญจนะวิชัย

(๒) หม่อมเจ้าคำรบ ในกรมขุนวรจักรธรานุภาพ ต้นสกุล ปราโมช ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าในรัชกาลที่ ๖ เป็นนายพลโทบังคับกองพลทหารบกและอธิบดีกรมตำรวจนครบาลและตำรวจภูธร

เวลาบ่าย ๔ โมงเสศเสด็จทรงรถพระที่นั่งแต่เชิงบันไดน่าพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ไปประทับวัดราชประดิษฐที่ ๑ มีพระสงฆ์จำพรรษา สมเด็จพระราชาคณะ ๑ หม่อมเจ้าพระ ๑ พระครูถานานุกรม ๑๐ อันดับ ๑๔ รวมพระสงฆ์ ๒๖ รูป สมเด็จพระอริยวงษาคตญาณ เปนผู้ครองผ้าไตรกฐิน รับไตรบี ๑๑ พอถวายเครื่องบริขารแล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จมาทรงรถพระที่นั่งมาประทับวัดบวรนิเวศวิหารที่ ๒ มีพระสงฆ์จำพรรษา พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ๑ หม่อมเจ้าราชาคณะ ๑ พระราชาคณะ ๑ หม่อมราชวงษ์เปรียญ ๑ หม่อมราชวงษ์ ๑ พระครูถานานุกรม ๑๙ อันดับ ๒๑ รวมพระสงฆ์ ๔๕ รูป กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเปนผู้ครองผ้าไตรกฐิน รับไตรบี ๗ รูป แล้วทรงถวายใบพระราชทานที่เขตร พระตำหนักสมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เปนที่วิสุงคามสิมา แก่กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ซึ่งเปนประธานสงฆ์ในที่พระอารามนี้ พอถวายเครื่องบริขารแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จพระราชดำเนินไปที่ตำหนักซึ่งไว้พระศพกรมสมเด็จ ทรงทอดผ้าไตรสดับปกรณ์ ๑๖ ไตร พระเขมาภิมุขธรรม แลพระครูถานานุกรม ของกรมสมเด็จ รวมเปน ๑๖ รูป สดับปกรณ์พระศพแล้ว เสด็จกลับมาประทับรถที่นั่งไปประทับวัดเทพศิรินธราวาศที่ ๓ มีพระสงฆ์จำพรรษา พระราชาคณะ ๑ พระครู ๑ ถานานุกรม ๓ พระเปรียญ ๒ อันดับ ๔๘ รวมเปนพระสงฆ์ ๕๕ รูป พระอริยมุนีเปนผู้ครองผ้าไตรกฐิน พระรับไตรบี ๖ พอถวายเครื่องบริขารแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จมาทรงรถที่นั่งมา

ประทับวัดมหาธาตุที่ ๔ มีพระสงฆ์จำพรรษา มีพระราชาคณะ ๒ พระครู ๑ ถานานุกรม ๘ พระเปรียญ ๕ พระพิธีธรรม ๔ อันดับ ๒๔๐ รวมพระสงฆ์ ๒๕๑ รูป พระเทพโมลีเปนผู้ครองผ้าไตรกฐิน พระรับไตรบี่ ๑๙ สามเณร ๑ พอถวายเครื่องบริขารแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จมาทรงรถพระที่นั่ง เวลาย่ำค่ำเสศเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๓๙ วัน ๖ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๘

๒๕

วันที่ ๑๔ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้พระราชทานพระกฐินกระบวนราบ เวลาบ่าย ๔ โมงเสศ เสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท เสด็จทรงถวายพระราชยานงาแต่เกยน่าพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาทไปประทับวัดเชตุพนวิมลมังคลารามที่ ๑ มีพระสงฆ์จำพรรษา พระราชาคณะ ๓ พระครู ๓ ถานานุกรม ๒๐ เปรียญ ๔ พระพิธีธรรม ๔ อันดับ ๑๗๘ รวมพระสงฆ์ ๒๑๒ รูป พระมงคลเทพมุนีเปนผู้ครองผ้าไตรกฐิน แล้วทรงทอดผ้าไตรบี่ พระราชาคณะ พระครู ถานานุกรม ในพระอัฐิพระเจ้าไอยกาเธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส[๑] สดับปกรณ์เสร็จแล้วทรงถวายไตรบี่แก่พระราชาคณะ พระครู ถานานุกรม แลพระพิธีต่อไป รวมพระสงฆ์รับไตรบี่ ๓๑ รูป สามเณร ๑ พอถวาย

---

(๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์องค์ที่ ๗

เครื่องบริขารแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จทรงพระราชยาน ไปประทับวัดราชบูรณที่ ๒ มีพระสงฆ์จำพรรษา พระราชาคณะ ๓ พระครู ถานานุกรม ๑๔ เปรียญ ๔ พระพิธีธรรม ๔ พระช่างเขียน ๑ อันดับ ๑๕๗ รวมพระสงฆ์ ๑๘๔ รูป พระธรรมวโรดมเปนผู้ครองผ้าไตรกฐิน รับไตรบี ๒๑ รูป สามเณร ๑ พอถวายเครื่องบริขารแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จทรงพระราชยานมาประทับวัดราชบพิธที่ ๓ มีพระสงฆ์จำพรรษา พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้ารุณนิภาคุณากร ๑ หม่อมเจ้าพระราชาคณะ ๑ หม่อมเจ้าพระเปรียญ ๑ หม่อมราชวงษ์ ๑ ถานานุกรม ๘ เปรียญ ๕ อันดับ ๑๙ รวมพระสงฆ์ ๓๖ รูป พระองค์เจ้ารุณนิภาคุณากรเปนผู้ครองผ้าไตรกฐิน รับไตรบี ๑๕ รูป พอถวายเครื่องบริขารแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จทรงพระราชยานไปประทับวัดสุทัศน์เทพวรารามที่ ๔ มีพระสงฆ์จำพรรษา สมเด็จพระราชาคณะ ๑ พระราชาคณะ ๑ ถานานุกรม ๑๒ เปรียญ ๑ พระพิธีธรรม ๔ อันดับ ๑๕๖ รวมพระสงฆ์ ๑๗๕ รูป สมเด็จพระวันรัตเปนผู้ครองผ้าไตรกฐิน พระรับไตรบี ๑๕ รูป บี สามเณร ๒ พอถวายเครื่องบริขารแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จทรงพระราชยาน เวลาย่ำค่ำเสศเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

วันที่รัชกาล ๘๗๔๐ วัน ๗ ฯ ๑๑ ค่ำ บีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔ (๒๕ / ๙)

วันที่ ๑๕ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ (๒๕)

เวลาทุ่มเสศเสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาทมุขด้านตวันออก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษวโรประการ

เสนาบดีว่าการต่างประเทศ นำซินยออาลเบี๊ดบั๊งซา[๑] อรรคราชทูตวิเสศเมืองอิตาลี เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ราชทูตอิตาลีกราบบังคมทูลพระกรุณา แสดงความที่พระเจ้ากรุงอิตาลีโปรดให้เปนผู้เชิญเครื่องราชอิศริยาภรณ[๒] มาทูลเกล้า ฯ ถวาย มีพระราชดำรัสตอบตามสมควร แล้วราชทูตอิตาลีขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เลบเตอแนนต์มาตินี สีเกรตารี ในที่ว่าการราชทูตอิตาลี ได้เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาต แล้วราชทูตอิตาลีทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาสน์ แลเครื่องราชอิศริยาภรณ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณอันมีเกียรติยศมงกุฎสยามมหาสุราภรณ[๓] แก่ซินยออาลเบี๊ดบั๊งซา อรรคราชทูตวิเสศ แลพระราชทานมงกุฎสยามภัทราภรณ[๔] แก่เลบเตอแนนต์มาตินีสีเกรตารีทูต[๕] แลมีพระราชดำรัสปฏิสัณฐารตามสมควร แล้วราชทูตอิตาลีขอพระบรมราชานุญาต ให้บารอนสเปกสเตินเบิกชาวเยอรมัน เปนสิเกรตารีทูตเยอรมันที่เมืองจีน เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว ราชทูตอิตาลีก็นำบารอนสเปกสเตินเบิกชาวเยอรมัน เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท มีพระราชดำรัสปฏิสัณฐารด้วยตามสมควร พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษวโรประการ นำคนต่างประเทศ

---

(๑) ซินยอ อาลเบิตบั๊งซา เป็นอรรคราชทูตวิเศษในสำนักกรุงสยามและกรุงจีน ประจำอยู่ ณ กรุงปั๊กกิ่ง.

(๒) ชื่อเทวทูตแสดงคริสตอุบัติ

(๓) คือปถมาภรณ์มงกุฎไทยในปัจจุบัน

(๔) คือจัตุรถาภรณ์มงกุฎไทยในปัจจุบัน

(๕) เป็นตำแหน่งตรีทูต

ทั้ง ๓ นายออกมาจากที่เฝ้า ราชทูตออกมาพักอยู่ที่น่าท้องพระโรงกลาง ครั้นราชทูตผู้แทนราชาธิปไตยต่างประเทศ ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญมารับพระราชทานอาหารค่ำมาพร้อมกันแล้ว เสด็จออกท้องพระโรงด้านตวันออก พระบรมวงษานุวงษแลข้าราชการแลราชทูตที่เชิญมารับพระราชทานอาหารพร้อมกัน เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท มีพระราชดำรัสด้วยตามสมควร แล้วเสด็จประทับโต๊ะเสวยที่พระที่นั่งมูลสถานบรมอาศน[๑] เวลา ๕ ทุ่มเสศเสร็จการเลี้ยงอาหารแล้ว เสด็จประทับท้องพระโรงกลางด้านตวันออก ดำรัสด้วยราชทูตอิตาลีแลราชทูตต่างประเทศที่ประจำอยู่ในกรุงเทพ ฯ พอสมควร คนต่างประเทศก็ถวายคำนับออกมาจากที่เฝ้า เสด็จขึ้น

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๔๑ วัน ๑ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๑๐

๒๕

วันที่ ๑๖ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้จะได้เสด็จพระราชทานพระกฐินเรือตามเคย เวลาบ่าย ๔ โมงเสศเสด็จออกพระที่นั่งมหาปราสาท แล้วเสด็จทรงพระราชยานแต่เกยน่าพระที่นั่งไปประทับที่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย แล้ว

(๑) เป็นพระที่นั่งในหมู่พระราชมณเฑียรต่อกับท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทด้านทิศตะวันออกยาวขนานกับมุขกระสัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานนามว่า "มูลสถานบรมอาศน์" ด้วยเป็นที่ประทับเมื่อครั้งแรกสร้างหมู่พระราชมณเฑียร ครั้นเมื่อสร้างพระที่นั่งบรมราชสถิตมโหฬารเสร็จแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินย้าย โปรด ฯ ดัดแปลงพระที่นั่งมูลสถานบรมอาศน์เป็นห้องพระราชทานเลี้ยง ในรัชกาลปัจจุบันทรุดโทรมมาก โปรดฯ รื้อลงแล้วสร้างขึ้นใหม่เป็นห้องพระราชทานเลี้ยงเช่นเดิม

เสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่งประจำทวีป ล่องลงไปประทับวัดอรุณราชวรารามที่ ๑ มีพระสงฆ์จำพรรษา พระราชาคณะ ๑ ถานานุกรม ๕ เปรียญ ๒ พิธีธรรม ๔ อันดับ ๑๒๘ รวมพระสงฆ์ ๑๔๐ รูป พระราชมุนีเปนผู้ครองผ้าไตรกฐิน รับไตรบี ๘ รูป พอถวายเครื่องบริขารกฐินแล้ว พระราชทานผ้าไตรพระกฐิน วัดที่ ๒ โมฬีโลกยาราม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์(๑) วัดหงษารามที่ ๓ พระราชทาน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ(๒) วัดราชสิทธารามที่ ๔ พระราชทาน พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงษ(๓) พอพระสงฆ์ถวายอดิเรกอนุโมทนาแล้ว เสด็จลงเรือพระที่นั่งเวลาบ่าย ๕ โมงเสศเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

---

๑ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๔๖ วัน ๖ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๑ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนานำบอกในกรมมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระยาประจักษวรวิสัย ข้าหลวงเมืองฉเชิงเทราถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระจักรพรรดิพงศ์ ต้นสกุล จักรพันธุ์
(๒) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ ต้นสกุล กฤดากร
(๓) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ต้นสกุล จิตรพงศ์

ฉบับ ๒ บอกเมืองปราจิณบุรี ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๓ บอกเมืองอุไทยธานี ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๔ บอกขุนประสานอักษรพรรณ ครูโรงเรียนเสาวภาเกาะสีชัง ถวายพระราชกุศลในการทำบุญโรงเรียนเกาะสีชัง

พระวิจารณอาวุธนำบอกกรมพระกระลาโหม นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตกว่าได้จ่ายอัฐทองแดงให้พระยารัษฎานุประดิฐ[๑] ผู้ว่าราชการเมืองตรัง ไปจำหน่าย ๓๑๒๕ บาทแล้ว

ฉบับ ๒ ว่าเก็บอากรดีบุกเมืองภูเก็จ เดือนกรกฎาคม ๑๑๑ จำหน่ายที่ห้างโกวาน เงิน ๑๕๓๐๑ / ๖๙ เหรียญ ฝากแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๓ บอกเมืองกาญจนดิฐ[๒] ส่งเงินผูกปี้ข้อมือจีน ๔๐๔ คน เงิน ๒๐ | ๒๐ | ๘

ฉบับ ๔ ว่าได้ให้อำเภอกรมการ จับตัวอ้าย เดด / พรมมาต / แสง } อ้าย

(๑) พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง)

(๒) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดสุราษฎร์ธานี

เขียว ผู้ร้ายปล้นเรือนอำแดงทองส่งไปยังเมืองรนองแล้ว จึ่งดำรัสด้วยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ กรมพระภาณุพันธุวงษวรเดช ว่าการที่นำพระราชกุศลในโรงเรียนเสาวภานั้นเปนการดี แต่เปนการแย่งพระอยู่หน่อย แล้วดำรัสต่อไปว่า ในสามวันนี้ฝนตกมาก จึ่งไม่ได้เสด็จพระราชทานพระกฐิน ทรงเสียดายที่ไม่ได้เสด็จวัดหิรัญรูจี แลวัดนวลนอรดิฐ เขาจัดการรับรองมาก กรมหมื่นนเรศร์กราบบังคมทูลว่า ฝนคราวนี้ตกมากจนกำแพงพระราชวังบวรพัง แล้วดำรัสถามว่าพังสักเท่าไร พระบวรวงษเธอพระองค์เจ้าจรูญกราบบังคมทูลว่าพังสักสามวาโดยยาว โดยสูงเกือบถึงแผ่นดิน จึ่งดำรัสสั่งให้เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงษ กรมโยธาธิการซ่อมแซม แล้วสมเด็จกรมพระภาณุพันธุวงษวรเดช กราบบังคมทูลว่าน้ำปีนี้มากที่เรือนเตี้ย ๆ ในคลองโอ่งอ่างท่วมถึงพื้น กรมหมื่นนเรศร์กราบบังคมทูลว่าที่วังท่านก็น้ำท่วมพื้นดินที่วัง(๑) แล้วดำรัสถามกรมหลวงเทวะวงษ์ว่าทูตอิตาลีจะกลับไปเมื่อไร กรมหลวงเทวะวงษ์กราบบังคมทูลว่าจะกลับพรุ่งนี้ แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้พระยาราชวรานุกูลวิบูลยภักดีพิริยพาหะ เปนพระยาศรีธรรมาธิราชอันเตปุริกมาตยมหานิเวศนานุรักษ ผู้ช่วยราชการในกระทรวงวัง ถือศักดินา ๕๐๐๐

ให้พระยาศรีสิงหเทพ เปนพระยาราชวรานุกูลวิบูลยภักดี พิริยพาหะราชปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ถือศักดินา ๑๐๐๐

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

(๑) ถนนพระสุเมรุตรงท่าพระอาทิตย์ เดิมเป็นบ้านเจ้าพระยามหาโยธา (เจ่ง คชเสนี)

๒ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๔๗ วัน ๗ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๒ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนานำบอกในกรมมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูลพระกรุณา ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกกรุงเก่า ว่าน้ำฝนในราชีกันปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ ห้าร้อยห้าสิบสองเซน น้ำท่าในราชีกันปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ ศอกหนึ่ง

ฉบับ ๒ ว่าวันที่ ๑๐ กันยายน ๑๑๑ เวลาดึก ๓ ยามเสศ มีอ้ายผู้ร้ายปล้นเรือนนายมีบ้านน่าไม้แขวงกรุงเก่า เก็บเอาทรัพยสิ่งของไป ทางเมืองสุพรรณบุรี

ฉบับ ๓ ว่าวันที่ ๑๕ กันยายน ๑๑๑ เวลาพลบค่ำ มีอ้ายผู้ร้ายประมาณ ๑๓/๑๔ คน เข้าปล้นเจ้าอธิการวัดบางปลาหมอ ราษฎรชาวบ้านพากันมาช่วยยิง อ้ายผู้ร้ายบ่วยเจ็บพากันหนีไป เก็บเอาทรัพยสิ่งของหาได้ไม่

ฉบับ ๔ บอกเมืองปราจิณบุรี ว่าวันที่ ๑๔ กันยายน ๑๑๑ มีอ้ายผู้ร้ายประมาณ ๒๐ คน ปล้นเรือนหลวงอภัยคาวินกรมการ เก็บเอาทรัพยสิ่งของทองรูปภัณฑ์ไปยังสืบจับตัวหาได้ไม่

ฉบับ ๕ ว่าได้แต่งให้กรมการออกสืบจับอ้ายผู้ร้ายปล้นเรือนหลวงอภัยคาวิน จับได้ตัวอ้ายสอนมาถาม ให้การสารภาพรับเปนสัจซัดพวกเพื่อน

พระวิจารณอาวุธ นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองระนอง ว่าได้จ้างคนทำทางถนนที่เมืองชุมพรไปเมืองกระบี่ ตั้งแต่วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๑๑๑ ลูกจ้าง ๙๔ คน จนถึงวันที่ ๑ กันยายน ทำทางได้ ๙๕ เส้น

ฉบับ ๒ บอกเมืองตรัง ว่าในเดือนเมษายน ๑๑๑ มีอ้ายผู้ร้ายลักกระบือนายทองบ้านบ่าเตียวแขวงเมืองตรังไป ๑๗ กระบือ ได้ตัวอ้าย เมือง / นำ มาถามให้การสารภาพรับเปนสัจ ซัดถึงอ้ายมีชื่ออยู่แขวงพัทลุง ๕ คน

ฉบับ ๓ บอกเมืองประทุมธานี ว่าวันที่ ๔ กันยายน ๑๑๑ เวลากลางคืน จีน ห้อง / ยง / เหง กับจีนตังอาเชียงวิวาทกัน จีนตังอาเชียงเอามีดแทงจีนห้องขาดใจตาย เอาตัวจีนตังอาเชียงมาถามให้การสารภาพรับเปนสัจ จึงเอาตัวส่งลงมาแล้ว

แล้วพระยานรินทรเสนี นำพระยาสุรินทรราชเสนี ๑ หลวงจำนงพลภักดิ ๑ กรมพระกระลาโหมฝ่ายพระราชวังบวร กราบถวายบังคมลา เปนข้าหลวงออกไปสืบจับผู้ร้ายแทนพระทรงสุรเดช อยู่ ณ เมืองราชบุรี

แล้วนำพระมหาสงคราม เจ้ากรมทวนทองขวา กราบถวายบังคมลา เปนข้าหลวงออกไปชำระสืบพยานความผู้ร้ายยิงหลวงพิบูลย์ภักดี ณ เมืองกาญจนบุรี แทนพระทรงสุรเดชต่อไป

จึงมีพระบรมราโชวาทกับพระยาสุรินทรราชเสนีว่า เจ้าจะขึ้นไปชำระผู้ร้ายเมืองราชบุรีนั้น ไปทำการให้ดี เพราะอ้ายคนเมืองนั้นมันเคยได้รับสำเนียงเสียงที่สูงแล้วแลเปนเมืองใกล้เคียงกับกรุงเทพ ฯ ด้วย

แล้วดำรัสสั่งกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ว่า พระยานรินทรราชเสนี (๑) แก่ก็นานแล้ว ให้เปนที่พระยาเทพประชุนเสียเถิด แล้วให้พระยาราชเสนาเปนพระยาศรีสิงหเทพ ให้พระยาศรีเสนาเปนพระยาราชเสนา ให้หลวงจินดารักษ์เปนพระศรีเสนา

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

---

๓ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๔๘ วัน ๑ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๒๕
วันที่ ๒๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๒ โมงเสศเสด็จทรงพระราชยานแต่เกยน่าพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ไปประทับที่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย พระศรีเสนานำหลวงจินดารักษ์กราบถวายบังคมลา ขึ้นไปชำระความราษฎรที่กล่าวโทษพระยานครสวรรค์ ณ เมืองนครสวรรค์ จึ่งมีพระราชดำรัสกับเจ้านาย แลข้าราชการด้วยตามสมควร แล้วเสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่งอุบลบุรทิศไปประทับพระราชวังบางปอิน

(๑) ปั้น ปั้นยารชุน บรรดาศักดิ์ครั้งหลังสุดเป็นพระยาเทพประชุน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จแปรพระราชฐานประทับ ณ พระราชวังบางปอิน ระหว่างวันที่ ๒๓ ตุลาคม – ๘ พฤศจิกายน ๒๔๓๕

มิได้บันทึกพระราชกิจรายวัน

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๖๔ วัน ๓ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๔ ๒๕
วันที่ ๘ เดือนพฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาย่ำค่ำเสศเสด็จกลับจากพระราชวังบางปอิน พอเรือพระที่นั่งเทียบท่าแล้ว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย รับสั่งด้วยพระบรมวงษานุวงษ์แลข้าราชการตามสมควร แล้วเสด็จทรงพระราชยานมาประทับที่พระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท(๑) แล้วเสด็จขึ้น

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๖๕ วัน ๔ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๕ ๒๕
วันที่ ๙ เดือนพฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้พระสงฆ์ ๓๑ รูปจะได้เจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทตามพระราชพิธีฉัตรมงคลตามเคย

เวลายามเสศเสด็จออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการทรงศิลแล้ว ขุนวิจิตรราชสาส์น กรมพระอาลักษณ์ อ่านประกาศตาม

---

(๑) เวลาย่ำค่ำ เสด็จพระราชดำเนินจุดเทียนโคมชัย พระราชพิธีจองเปรียง ๖ โคม

พระราชพิธีจบแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ มีหม่อมเจ้าพระพุทธบาทปิลันธนธรรมเจดีย์นำเปนประธาน แล้วเสด็จมาประทับที่ขุนนางเฝ้า พระศรีเสนานำบอกในกรมมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองพยุหคีรี (๑) ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๒ บอกเมืองตาก ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๓ บอกเมืองพิไชย ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

พระวิจารณอาวุธ นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองเพชรบุรี ถวายพระราชกุศลในการพระราชทานผ้าไตรกะฐินออกไปทอดวัดคงคาราม วัดมหาสมณารามเสร็จแล้ว

ฉบับ ๒ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๓ บอกเมืองกระบี่ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น พระสงฆ์ยังหาได้เจริญพระพุทธมนต์จบไม่

---

(๑) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดนครสวรรค์

๒๕
วันรัชกาลที่ ๘๗๖๖ วัน ๕ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๖

๒๕
วันที่ ๑๐ เดือนพฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงถวายอาหารบิณฑบาตรพระสงฆ์ ๓๑ รูป รับพระราชทานฉันแล้ว ทรงถวายของเครื่องไทยทานตามสมควร แล้วพระสงฆ์ก็ถวายอนุโมทนาพระพรลา ทรงจุดเทียนโต๊ะเครื่องสังเวย พราหมณก็อ่านดุษดีสังเวย บัณเฑาะขับไม้เวียนเทียนสมโภช แลทรงเจิมก็เหมือนปีที่กล่าวมาแล้ว เวลาบ่ายโมงเสศเสด็จขึ้น

ค่ำวันนี้พระสงฆ์ ๓๑ รูป จะได้เจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณตามเคย เวลา ๕ ทุ่มเสศ เสด็จลงพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการทรงศีลแล้ว ขุนทิพยกระวีกรมพระอาลักษณอ่านประกาศตามพระราชพิธี(๑)จบแล้ว พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสนำเปนประธาน เวลา ๗ ทุ่มเสศ เจริญพระพุทธมนต์จบแล้วเสด็จขึ้น.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๖๗ วัน ๖ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๗

๒๕
วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ เสด็จลงพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงถวายอาหารบิณฑบาตรพระสงฆ์ ๓๙ รูป ฉันเสร็จแล้ว ทรงถวายของ

(๑) พระราชพิธีฉัตรมงคล ดูภาคผนวกหมายเลข ๗

เครื่องไทยทานตามสมควร พระสงฆ์ก็ถวายอนุโมทนา อดิเรกพระพรลากลับ จึ่งทรงจุดเทียนโต๊ะเครื่องสังเวย พราหมณอ่านดุษดีสังเวย ขับไม้เวียนเทียนสมโภช แลทรงเจิมก็เหมือนปีที่กล่าวมาแล้ว เวลาบ่ายโมงเสศเสด็จขึ้น

เวลาค่ำพระสงฆ์ ๒๗ รูป จะได้เจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาทตามเคย เวลา ๕ ทุ่มเสศ เสด็จออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการทรงศิลแล้ว ขุนพิพิธอักษรพรรณ กรมพระอาลักษณอ่านประกาศตามพระราชพิธีจบ พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์ มีสมเด็จพระวันรัตน[๑]นำเปนประธาน แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรพลเรือน ๓ ให้พระยานรินทรราชเสนี เปนพระยาเทพประชุน ราชปลัดทูลฉลอง กระทรวงกระลาโหมถือศักดินา ๑๐๐๐

ให้พระยาราชเสนา เปนพระยาศรีสิงหเทพ ปลัดบาญชีกระทรวงมหาดไทย ถือศักดินา ๑๐๐๐

ให้พระศรีเสนา เปนพระยาราชเสนาปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยฝ่ายเหนือ ถือศักดินา ๘๐๐ แต่พระยาราชเสนาตัวขึ้นไปรับราชการอยู่เมืองอุบลราชธานี โปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้พระยาราชวรานุกูล รับส่งขึ้นไปพระราชทาน แล้วพระราชทานสัญญาบัตรทหาร ๙ นาย

นายร้อยโท	หม่อมเจ้าชื่น	เปนนายร้อยเอก
นายร้อยโท	หม่อมราชวงษ ดัด	เปนนายร้อยเอก
นายร้อยโท	นายริ้ว	เปนนายร้อยเอก

(๑) ทับ พุทธสิริ

นายร้อยโท นายกลิ่น เปนนายร้อยเอก
นายร้อยโท นายเกศ เปนนายร้อยเอก
นายร้อยโท นายปลั่ง เปนนายร้อยเอก
นายร้อยโท นายเถื่อน เปนนายร้อยเอก
นายร้อยโท นายสวาดิ เปนนายร้อยเอก
จ่านายสิบ นายกบ เปนนายร้อยตรี
เวลาสองยามเสศพระสงฆ์ยังหาได้สวดมนต์จบไม่ เสด็จขึ้น

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๖๘ วัน ๗ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๘

๒๕
วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ โมงเสศ เสด็จออกในพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ทรงถวายอาหารบิณฑบาตร พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ทรงถวายของเครื่องไทยทานตามสมควร แล้วทรงจุดเทียนโต๊ะเครื่องสังเวย พราหมณก็อ่านดุษดีสังเวย ขับไม้เวียนเทียนสมโภช แลทรงเจิมก็ตามปีที่กล่าวมาแล้ว แล้วเวลาบ่ายโมงเสศเสด็จขึ้น.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๖๙ วัน ๑ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๙

๒๕
วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ไม่เสด็จออก.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๗๐ วัน ๒ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑๐

๒๕
วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๕ ทุ่มเสศ เสด็จออกขุนนาง พระยาราชเสนานำบอกในกรมมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองอ่างทอง ถวายพระราชกุศลในการพระราชทานผ้าไตรกะฐินไปทอดวัดป่าโมข

ฉบับ ๒ บอกเมืองสิงหบุรี ถวายพระราชกุศลในการพระราชทานผ้าไตรกะฐินไปทอดวัดพระนอนจักสี

ฉบับ ๓ บอกเมืองพระพุทธบาท ถวายพระราชกุศลในการพระราชทานผ้าไตรกะฐิน ขึ้นไปทอดวัดพระพุทธบาท

ฉบับ ๔ บอกเมืองสระบุรี เจ้าอธิการวัดบ้านสร้าง กับราษฎรขอที่ผูกพัฒเสมาวัดบ้านสร้าง ยาว ๕ วา ๒ ศอก กว้าง ๓ วา

พระวิจารณอาวุธ นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองรนอง ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๒ บอกเมืองถลาง ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๓ บอกเมืองตานี[๑] ว่ามีตราโปรดเกล้าฯ ให้หลวงอุดมภักดี คุมเงินพระราชทานออกไปทำศาลากลางตามบาญชี ๕๘ | ๗๕/๔๐ ได้

(๑) ปัจจุบันคือ จังหวัดปัตตานี

รับไว้ ถ้าทำเกินที่พระราชทานอีกมากน้อยเท่าใด ยกทูลเกล้า ฯ ถวาย

ขุนอักษรสมบัติ เสมียนตรากรมท่า นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองตราด น้ำฝนในราษีเมศ พฤศศพ เมถุน กรกฎ สิงห กัน รวม ๖ ราษี น้อยกว่าปี ๑๑๐ สี่นิ้ว ๗ ทสางค์ ต้นเข้าในนาของราษฎรได้ประมาณสามส่วน เสียส่วน ๑ ราคาเข้าเปลือกซึ่งขายแก่กัน ตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๔๐

ฉบับ ๒ บอกเมืองรยอง ว่าน้ำฝนในราษีเมศ จนถึงราษีกัน รวม ๖ ราษี น้อยกว่าปี ๑๑๐ หนึ่งทสางค์ ต้นเข้าในนาของราษฎรกะประมาณ ๕ ส่วน น้ำท่วมเสียไปประมาณ ๒ ส่วน ยัง ๓ ส่วน

จึ่งดำรัสถามพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภน เสนาบดีกระทรวงสถิตยยุติธรรม ว่าความมรฎกเงินขึ้นศาลชักร้อยละสี่ฤๅไม่ใช่ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภน กราบบังคมทูลว่าชักร้อยละ ๔ จึ่งดำรัสว่าถ้าอย่างนั้นเหมือนอย่างบีดปากจำเลยไม่ให้อุทธรณเหมือนกัน เพราะความมรฎกถ้ามีจริงสิบชั่งก็คงหาถึงร้อยชั่ง คือมีผู้มาร้องคือใครเล่าเงินนั้นและ คือเขาว่าจะต้องชักเงินขึ้นศาลถึง ๗๐ ชั่งเสศหา มรฎกเงินถึง ๓๐๐๐ ชั่งเสศ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภนกราบบังคมทูลว่า ถ้าอย่างนั้นจะต้องให้ทำทานบนไว้ ต่อแบ่งมรฎกกันเปนเงินเท่าไร จึ่งค่อยชัก ๑๐๐ ละ ๔

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรพลเรือน ๒ นาย ให้พระวิจารณอาวุธ เปนพระนรินทรราชเสนี ปลัดบาญชีกระทรวงกระลาโหม ถือศักดินา ๘๐๐ ให้พระดิษฐการภักดี เปนพระสุรินทรรามาตย ปลัดทูลฉลองกระทรวงกระลาโหมฝ่ายเหนือ ถือศักดินา ๘๐๐

สัญญาบัตรทหาร ๘ นาย

นายร้อยตรี	นายจำปา	เปนนายร้อยเอก	ในกรมทหารบก
นายร้อยตรี	นายชื่น	เปนนายร้อยเอก	ในกรมทหารบก
นายร้อยตรี	นายสวาดิ	เปนนายร้อยเอก	ในกรมทหารบก
นายร้อยตรี	นายรอด	เปนนายร้อยเอก	ในกรมทหารบก
	นายเจริญ	เปนนายร้อยโท	ในกรมทหารบก
	นายพร	เปนนายร้อยโท	ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ	หม่อมหลวงชิด	เปนนายร้อยตรี	ในกรมทหารบก
	นายท้วม	เปนนายร้อยตรี	ในกรมทหารบก

เวลา ๕ ทุ่มเสศ เสด็จขึ้น.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๗๑ วัน ๓ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑๑

๒๕
วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศ เสด็จออกขุนนาง พระยาราชวรานุกูลนำเจ้าพระยาพลเทพ[๑] ที่สมุหพระกระลาโหม หลวงเทพราชแสนยาในกรมพระกระลาโหม ซึ่งขึ้นไปรับราชการอยู่เมืองนครเชียงใหม่ กลับลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท จึ่งมีพระราชดำรัสกับเจ้าพระยาพลเทพที่สมุหพระกระลาโหม ว่าดูซูบไปไม่เหมือนอยู่กรุงเทพ แลราชการเมืองนครเชียงใหม่เรียบร้อยดีแล้วฤๅ เจ้าพระยาพลเทพกราบบังคมทูลว่าเรียบร้อยแล้ว แล้วดำรัสถามว่า ลงมากี่วันจึ่งถึงกรุงเทพฯ เจ้าพระยาพลเทพกราบบังคมทูลว่า ๒๒ วัน แล้วดำรัสถามว่า พระยาไกรโกษาข้าหลวงเมืองนครเชียงใหม่ ได้จัดการด่านทางแล้วฤๅยัง เจ้าพระยาพลเทพกราบบังคมทูลว่ายังไม่ได้จัด จึ่งดำรัสถามว่า ทำไมจึงยังไม่ได้จัด เจ้าพระยาพลเทพกราบบังคมทูลว่าพอตีโทรเลขขึ้นไปได้สองเวลาข้าพระพุทธเจ้าก็ล่องลงมา กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ กราบบังคมทูลว่าได้รับโทรเลขแต่วันที่ ๒๐ ตุลาคม แต่โทรเลขนั้นบอกความสั้นนักจะต้องคอยรอฟังท้องตรา บัดนี้หลวงกำจัดไพรินก็เชิญท้องตราขึ้นไปถึงเมืองตากแล้ว จึ่งดำรัสถามเจ้าพระยาพลเทพ

---

(๑) พุ่ม ศรีไชยยันต์ บรรดาศักดิ์ครั้งหลังสุดเป็นเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ ขึ้นไปรับราชการเมืองนครเชียงใหม่ครั้งนี้ เพื่อจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ ทั้งนี้เพราะเกิดวิวาทกันระหว่างเจ้าฝ่ายเหนือ มีเมืองเชียงใหม่ ลำปาง กับพม่าที่อยู่ในบังคับอังกฤษ เรื่องผลประโยชน์ในกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือ

ว่าพบท้องตราที่เมืองตากฤๅ เจ้าพระยาพลเทพกราบบังคมทูลว่าพบกันที่เมืองตาก

แล้วพระยาราชเสนา นำบอกพระอินทรเดช ข้าหลวงเมืองไชยนาท ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกส่งตัวนายทอง โจท อ้าย { เปรม หริ่ม คืบ } อ้าย { สิน แจ่ม } จำเลย หากันว่าเปนผู้ร้ายปล้นฝูงกระบือ ลงมายังกรุงเทพฯ

ฉบับ ๒ ส่งตัวนายเพด โจท นาย { บัว พุ่ม จีนอ่ำ } จำเลย หากันว่าเปนคนร้ายลอบเอาปืนยิงนายเนดน้อง มีบาดแผลลงมากรุงเทพฯ

ฉบับ ๓ ส่งตัวนายเปรม โจท นาย { เบี้ย ทอง อำแดงพุ่ม } จำเลย หากันว่าลักกระบือ ลงมายังกรุงเทพฯ

ฉบับ ๔ ส่งตัวจีนยุดุน โจท อ้าย { จีนน้อย ฉาว } จำเลย หากันว่าปล้นเรือจีนมีชื่อ แลปล้นกระบือราษฎรหลายราย

ฉบับ ๕ ว่ามีตราโปรดเกล้าฯ ให้พระอินทรเดช ขึ้นไปเปนข้าหลวงชำระความรายผู้ร้ายปล้นแลฆ่ากันตาย ครั้งนายเหว่ามนตรีชำระค้างอยู่เสร็จสิ้นแล้ว ขอกลับลงมารับราชการกรุงเทพฯ

พระนรินทรราชเสนี นำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองเพชรบุรี ว่าน้ำฝนในราษีสิงห์ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สิบสองนิ้ว ๗ ทสางค์ น้ำท่าในราษีสิงห์ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ หนึ่งคืบ ๗ นิ้ว ต้นเข้าในนาของราษฎรงามบริบูรณดี ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๙ ตำลึง

ฉบับ ๒ บอกเมืองกาญจนดิษฐ ว่าวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๑๑๑ อ้ายจีนบ้าบาคง ลูกจ้างแทงจีนขายเหมงนายเรือด้วยเหล็กสามง่ามตาย ได้เอาตัวจำตรวนไว้แล้ว

ฉบับ ๓ บอกเมืองกระบุรี[๑] ว่าวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๑๑๑ เวลา ๒ ยามเสศ มีอ้ายผู้ร้ายลอบยิงนายหิดบ้านน้ำจืดตาย ได้ให้อำเภอกรมการสืบจับ ยังหาได้ตัวไม่

ขุนอักษรสมบัตร เสมียนตรากรมท่า นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระสุธรรมไมตรี ข้าหลวงเมืองนครไชยศรี ว่าวันที่ ๑ ตุลาคม ๑๑๑ เวลาดึก ๒ ยามเสศ มีอ้ายผู้ร้าย ๗ คนปล้นเรือนนายม่วงหมื่นศรีบิดานายอ่ำบ้านบางแก้ว อ้ายผู้ร้ายเก็บเอาทรัพยสิ่งของไป คิดเปนราคาชั่งแปดตำลึง ยังสืบจับตัวหาได้ไม่

ฉบับ ๒ บอกเมืองสมุทปราการ ว่าวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๑๑๑ เวลา ๒ ยาม มีอ้ายผู้ร้ายประมาณ ๑๔ / ๑๕ คน ปล้นเรือนนายเกด อ้ายผู้ร้ายเอาดาบฟันนายเกดมีบาดแผลหลายแห่ง แล้วเก็บเอาทรัพยสิ่งของทองรูปภัณฑ์ไป ยังสืบจับตัวหาได้ไม่

---

(๑) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดระนอง

แล้วพระยาราชเสนา นำพระอินทรเดช ข้าหลวงเมืองไชยนาทบุรี[๑] เสร็จราชการแล้ว กลับลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท จึ่งดำรัสว่าเปนการแล้วเร็วดี

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรทหาร ๘ นาย

นายร้อยตรี นายถนอม เปนนายร้อยเอก ในกรมทหารบก
นายร้อยตรี นายแย้ม เปนนายร้อยเอก ในกรมทหารบก
นายร้อยตรี นายชื่น เปนนายร้อยเอก ในกรมทหารบก
นายร้อยตรี นายนบ เปนนายร้อยโท ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ หม่อมราชวงษโต เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ นายสาย เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ นายแปลก เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ นายกลับ เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๗๒ วัน ๔ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑๒

๒๕
วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้เปนวันถวายบังคมพระบรมรูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๔ รัชกาล ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนแต่งตัวเตมยศคอยเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทในพระที่นั่งอนันตสมาคม[๒] พร้อมกัน

---

(๑) ปัจจุบันคือจังหวัดชัยนาท

(๒) พระที่นั่งอนันตสมาคมองค์เดิม ในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ ในพระบรมมหาราชวัง

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศเสด็จออกโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ ทุติยจุลจอมเกล้า ๑ พานทองเหลี่ยมเครื่องในพร้อม ๑ คนโททอง ๑ กะโถนทอง ๑ แก่พระยาศรีสิงหเทพ แต่ตัวหาได้อยู่ในกรุงเทพฯไม่ ขึ้นไปรับราชการอยู่เมืองอุบลราชธานี จึ่งพระราชทานกับพระยาราชวรานุกูลส่งขึ้นไปพระราชทาน แล้วพระราชทานดาราจุลจอมเกล้าฯ แก่พระยาเทเวศรวงษวิวัฒน(๑) ๑ พระยาสีหราชเดโชไชย(๒) ๑ พระยาเทพประชุน ๑ พระยาราชวรานุกูล ๑ แล้วเสด็จขึ้นบนพระที่นั่งศิวาไลยมหาปราสาท(๓) ถวายบังคมพระบรมรูป แล้วเสด็จขึ้น

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๗๓ วัน ๕ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๑๓

๒๕

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ไม่เสด็จออก

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๗๔ วัน ๖ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๑๔

๒๕

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จออกประทับน่าพระทวารกลางพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท พระยาศรีหราชเดโชไชย นำคนต่างประเทศที่จะ

---

(๑) ม.ร.ว. หลาน กุญชร บรรดาศักดิ์หลังสุดเป็น เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์

(๒) โต บุนนาค บรรดาศักดิ์ครั้งหลังสุดเป็น เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์

(๓) พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท ในขณะนั้นประดิษฐานพระบรมรูปหล่อรัชกาลที่ ๑–๔

ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเปนทหาร ๓ นาย แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร

นายร้อยเอก หลวงศัลวิธานนิเทศ เปนนายพันตรี ในกรมทหารบก

มิศเตอร เยมฮิก ครูสอนหนังสือ เปนนายร้อยเอก ในกรมทหารบก

มิศเตอร เยรินี(๑) เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก

แล้วเสด็จออกมาประทับที่ขุนนางตามเคย พระยาราชเสนานำพระยามหาอำมาตยาธิบดีในกรมมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ ว่าวันที่ ๙ กันยายน ๑๑๑ ได้พร้อมกันถือน้ำพระพิพัฒสัตยานุสัตยตามพระราชพิธีสารทแล้ว

ฉบับ ๒ ว่ามีท้องตราออกไปจัดการที่จะรักษาด่านทางมิให้โจรผู้ร้ายลักช้างม้าโคกระบือ ไปนอกพระราชอาณาเขตรได้ แลได้จัดการตามท้องตราแล้ว

ฉบับ ๓ ว่าจะได้ออกจากเมืองพระตบองไปจัดราชการเมืองนครเสียมราษฐ ในวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๑๑๑

ฉบับ ๔ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี(๒) แลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช

---

(๑) พระสารสาสน์พลขันธ์ เป็นครูฝึกหัดระเบียบการทหารและสอนการทำแผนที่

(๒) สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ฉบับ ๕ ขอหีบศิลาน่าเพลิงเผาศพ เจ้าพระยาคทาธรทรณินทร[๑] เมืองพระตบอง ในเดือนมกราคม ๑๑๑

พระนรินทรราชเสนีนำบอกกรมพระกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ว่าบาญชีเหมืองในเมืองตะกั่วป่า เหมืองใหญ่ ๑๙ เล่ม ๑๖๙ มีคนทำ ๑๗๘๕ คน

ฉบับ ๒ ว่าภาษีอากรคอเวอนแมนต์เมืองภูเก็จ งวดที่ ๖ กันยายน ๑๑๑ หักจ่ายราชการแล้ว คงเหลือเงิน ๓๐๗๘ ๘๒/๑ นำฝากแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๓ ว่ามีตราออกไปว่าราชการบ้านเมืองตะกั่วป่า ให้พระนรเทพภักดีศรีราชสงคราม ยกรบัตร ว่าไปก่อน เจ้าหมื่นเสมอใจราชได้ออกไปจัดการตามท้องตราแล้ว

ฉบับ ๔ บอกเมืองไชยา ว่าตั้งแต่เดือนมิถุนายน ๑๑๑ จนถึงเดือนพฤศจิกายน ๑๑๑ ราษฎร ชาย หญิง ที่เป็นอหิวาตะกะโรค แลไข้ทรพิศม แลไข้ต่าง ๆ ตายรวม ๖๘๖ คน ขอหมอหลวงออกไปปลูกไข้ทรพิศม

---

(๑) เจ้าพระยาคทาธรธรณินทร์ (เยีย อภัยวงศ์)

ฉบับ ๕ ว่าพระครูกาแก้ว วัดสมุหนิมิตร เจ้าคณะใหญ่อาพาธถึงแก่มรณภาพขอหีบศิลาน่าเพลิงเผาศพ ในเดือนมีนาคม ๑๑๑

ขุนอักษร เสมียนตรากรมท่า นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระอภิบาลประเพณี ตระลาการใหญ่ศาลต่างประเทศในเมืองนครเชียงใหม่ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๒ บอกเมืองสมุทสงคราม ว่าน้ำฝนในราชีกันปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ เจดนิ้ว น้ำท่าในราชีกันปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สิบสองนิ้ว ต้นเข้าในนาของราษฎรงามบริบูรณ ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยถัง ๒๐ ทนาน ๑๐๐ ถังเปนเกวียนละ ๑๐|—

จึ่งดำรัสถามพระยาภาสกรวงษ(๑) ว่า หมอที่จะออกไปเมืองไชยานั้น ควรจะให้ออกไป แล้วดำรัสถามพระยาสุรศักดิมนตรีว่าที่เกษตรพานิชการ ว่าน้ำเมืองกรุงลดแล้วฤๅยัง พระยาสุรศักดิมนตรีกราบบังคมทูลว่าลดแล้ว

จึ่งดำรัสถามว่าน้ำเดี๋ยวนี้มีแต่จะน้อยที่มากไม่ค่อยมี การที่จะจัดกักขังน้ำไว้นั้นควรจะคิดทำไว้ เหมือนอย่างเมืองจีนเมื่อแต่แรกมีแต่น้ำมากท่วมบ้านเรือน ครั้นมาเดี๋ยวนี้มีแต่น้ำน้อย เพราะการที่ขุด

---

(๑) พร บุนนาค บรรดาศักดิ์ครั้งหลังสุดเป็นเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ดูภาคผนวกหมายเลข ๙

คลองเข้ามาก การที่เปนเราไม่ค่อยรู้ศึก เพราะในชั่วอายุคนหนึ่งไม่ใคร่เหน เพราะเหตุดังนั้นถึงจะต้องระวังให้มาก กับอนึ่งพระยาบันฤๅทำหนังสือขอที่มาว่าเปนที่ว่างเปล่าอยู่ จะให้พวกญวนขุดคลองทำนาในที่นั้น มิใช่ขุดคลองขายเปนผลประโยชน เปนแต่ขุดคลองเอาเปนที่ทำมาหากินเท่านั้น ก็ควรที่จะให้ เพราะพวกนี้ทำมาหากินโดยไม่ชอบธรรมทั้งนั้น แล้วก็เปนคนต่างบ้านต่างเมืองเข้ามาอยู่แลจะส่งต้นหนังสือออกมาให้ เวลาย่ำสองยามเสศเสด็จขึ้น.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๗๕ วัน ๗ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑๕

๒๕
วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ไม่เสด็จออก.

---

๑ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๗๖ วัน ๑ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระยาราชเสนานำบอกในกรมมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระยามหาอำมาตย์ ข้าหลวงเมืองพระตบอง ว่ามีตราตั้งพระญาณวิริย ออกไปจำพรรษาในวัดเมืองพระตบอง พระอภัยพิทักษ์ แลกรมการขอถวายพระราชกุศล อีก ๔ ฉบับ

บอกพระยาสุรเดช ข้าหลวง แลพระยาประจันตะประเทศ เมืองสกลนคร ความต้องกัน ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์-พรรษา

พระนรินทรราชเสนี นำบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ๑๐ ฉบับ บอกเมืองเพชรบุรี ๑ ฉบับ รวม ๑๑ ฉบับ ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ในบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ฉบับ ๑ ว่าได้เก็บเหมืองค่าเช่าของหลวงเมืองภูเก็จ งวดที่ ๘ พฤศจิกายน เหมือง ๑๑ เหมือง เงิน ๑๘๐ ๘๗ เหรียญ ส่งแบงก์เมืองบีนังแล้ว

ฉบับ ๒ ว่าได้เก็บเงินอากรผิ่นเมืองกระบี่ งวดที่ ๙ เงิน ๕๒๐ ๕ เหรียญ ส่งแบงก์เมืองบีนังแล้ว

ฉบับ ๓ ว่าได้เก็บค่าเช่าเหมือง งวดที่ ๙ ธันวาคม เงิน ๑๘๐ ๕๗ เหรียญ ส่งแบงก์เมืองบีนังแล้ว

ฉบับ ๔ ว่าได้เงินภาษีผลประโยชน์เมืองถลาง งวดที่ ๙ ธันวาคม เงิน ๕๐๐ ๐ เหรียญ ส่งแบงก์เมืองบีนังแล้ว

ฉบับ ๕ ว่าได้เก็บเงินค่าลำเลียงเรือ ตั้งแต่เดือนเมษายน ๑๑๑

รวม ๖ เดือนเงิน ๑๙๖ ๗ ๗ ๑ เหรียญ ส่งแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๖ ว่าค่าใบอนุญาตต้มกลั่นน้ำสุราเมืองภูเก็จ ปี ๑๑๑ เงิน ๑๒ ชั่ง ส่งแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๗ ว่าภาษีผูกขาดเมืองภูเก็จ งวดที่ ๙ ธันวาคม ๑๑๑ เงิน ๓๖๑๑ ๗ เหรียญ ส่งแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๘ ว่าค่าต้มฝิ่นเมืองถลาง เงิน ๒๐๕ ๐ เหรียญ ส่งแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๙ ว่าค่าต้มฝิ่นเมืองภูเก็จ เดือนกรกฎาคม ๑๑๑ เงิน ๒๖๙๖๙ ๕๑ เหรียญ ส่งแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ฉบับ ๑๐ ว่าค่ากระบือของหลวงล้มผู้เลี้ยงใช้ เงิน ๑๖ เหรียญ ฝากแบงก์เมืองปีนังแล้ว

ในบอกเมืองเพชรบุรี ว่าอ้ายผู้ร้ายปล้นเรือฉลอมอำแดงสาย ซึ่งจอดอยู่ตำบลบางเหี้ย ได้ส่งเรือไปให้อำแดงสายแล้ว

มีพระราชดำรัสแก่กรมหลวงเทวะวงษ์ว่า ที่ที่ต่อเมืองรามัญ(๑) ออกไปในเขตรแดนของเมืองรามัญ บัดนี้อำนาจของรามัญก็รักษาไป

---

(๑) คือ อำเภอรามันห์ จังหวัดยะลา

ไม่ถึง ครั้นจะให้บุตรพระยารามัญออกไปเปน อายุ ๑๗ ปีเท่านั้น มีน้องอยู่คนหนึ่งก็สูบยางอม แล้วดำรัสแก่พระยาสุรศักดิมนตรีว่า บ่อแร่ดีบุกที่เมืองรามัญนั้นให้พระยาสุรศักดิถามพระยาสงขลาดูก็จะได้ความตลอด

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

---

๒ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๗๗ วัน ๒ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๒๕
วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระยาราชเสนานำบอกกระทรวงมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกจมื่นสรฤทธิพฤฒิไกร ข้าหลวงเมืองอ่างทอง ว่า วันที่ ๑ ตุลาคม ๑๑๑ เวลาดึกสองยามเสศ มีอ้ายผู้ร้าย ๖ ๗ คน ปล้นเรืออำแดงเล็ก บ้านเอกราช แขวงเมืองอ่างทอง อ้ายผู้ร้ายเอาขวานฟันอำแดงเล็กถูกที่มือขวาโลหิตไหลแห่งหนึ่ง ชาวบ้านพากันมาช่วย อ้ายผู้ร้ายหนีไปเกบเอาทรัพย์สิ่งของหาได้ไม่ ได้แต่งให้กรมการออกสืบจับยังหาได้ตัวไม่

ฉบับ ๒ วันที่ ๔ ตุลาคม ๑๑๑ เวลาดึกสองยามเสศ มีอ้ายผู้ร้าย ๗ ๘ คน ปล้นเรือนอำแดงแบ้น เกบเอาทรัพย์สิ่งของทอง

รูปภัณฑ์ไปเปนราคา ๓ ได้แต่งให้กรมการออกสืบจับ ยังหาได้ตัวไม่

ฉบับ ๓ บอกเมืองสุพรรณบุรี ว่าวันที่ ๕ ตุลาคม ๑๑๑ เวลาดึกสองยามเสศ มีอ้ายผู้ร้าย ๑๔ ๑๕ คน ปล้นเรือนจีนกวางเขง บ้านบางลี่ แขวงสุพรรณ เก็บเอาทรัพยสิ่งของไปคิดเปนราคา ๒๗๗๐ บาท ๒ สลึง ได้แต่งให้กรมการออกสืบจับยังหาได้ไม่

ฉบับ ๔ ว่าวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๑๑๑ เวลาสองยามเสศ มีอ้ายผู้ร้ายขึ้นย่องเบานายปั้น บ้านท่าหว้า แขวงเมืองสุพรรณบุรี เก็บเอาทรัพยสิ่งของไปคิดเปนราคา ๑๘๐ บาท สองสลึง นายปั้นได้ยิงผู้ร้ายขาดใจตาย จำหน้าได้ว่านายเจิม บ้านเขาดิน ถ้าชำระได้ความประการใด จึ่งจะบอกลงมาครั้งหลัง

พระนรินทรราชเสนีนำบอกเมืองราชบุรี กระทรวงกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๑๐ ฉบับ

ฉบับ ๑ ว่าพระพรหมเจ้าอธิการ กับราษฎรขอที่ผูกพัทธเสมาวัดแสนตอ กว้าง ๘ ๑ ๑๐ วา ยาว ๑๒ วา

ฉบับ ๒ ว่าหลวงพลกรมการ กับราษฎรขอที่ผูกพัทธเสมาวัดท่ากว้าง ๘ ๒ ๐ วา ยาว ๑๑ วา

ฉบับ ๓ ว่าพระครูอินทโมฬี กับราษฎรขอที่ผูกพัดเสมาวัดหนองสามหาบ กว้าง ๗ ๑ วา ยาว ๕ ๒ ๑ วา

ฉบับ ๔ ว่าพระครูอินทโมฬี กับราษฎรขอที่ผูกที่พัดเสมาวัดวิหารสูง กว้าง ๙ ๒ ๐ ๖ วา ยาว ๑๔ ๐ ๐ ๙ วา

ฉบับ ๕ ว่าเจ้าอธิการพุ่ม กับราษฎรขอที่ผูกพัดเสมาวัดท่าผา กว้าง ๘ ๑ ๑๐ วา ยาว ๑๒ วา

ฉบับ ๖ ว่าเจ้าอธิการจาด กับราษฎรขอที่ผูกพัดเสมาวัดมณิโชค กว้าง ๙ ๓ ๐ วา ยาว ๑๒ วา

ฉบับ ๗ ว่าเจ้าอธิการรอด กับนายจูขอที่ผูกพัดเสมาวัดสมถะ กว้าง ๙ ๐ ๕ วา ยาว ๑๓ ๑ ๐ วา

ฉบับ ๘ ว่าพระเปลื้องเจ้าอธิการ กับขุนแขวงขอที่ผูกพัทธสีมา

วัดทำมเสน กว้าง ๙ ๒ ๑๐ วา ยาว ๑๒ ๑ ๐ วา

ฉบับ ๙ ว่าพระแจ้งเจ้าอธิการ กับราษฎรขอที่ผูกพัทธสีมา

วัดพันดร กว้าง ๘ ๑ ๑ ๐ วา ยาว ๑๒ วา

ฉบับ ๑๐ ว่าพระเอี่ยมเจ้าอธิการ กับนายพุ่มขอที่ผูกพัทธสีมา

วัดกลาง กว้าง ๙ ๒ ๑ วา ยาว ๑๕ ๑ ๑ ๐ วา

แล้วพระยาเทพประชุน นำพระยาวิเชียรคิรี(๑) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท จัดได้ผ้าไหมนุ่งศรีต่าง ๆ ๑๐ ผืน ผ้าพื้นสีต่าง ๆ ๑๐๐ ผืน ขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวาย

จึ่งมีพระราชดำรัสว่า พระครูอินทโมฬีขอที่วิสุงคามครั้งนี้ ถ้าจะคิดก็หลายเอเกอ แล้วพระราชดำรัสถามกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ว่า หลวงสรายุทธสรสิทธิ แปลว่าอย่างไร แล้วมีพระราชดำรัสแก่พระยาวิเชียรคิรีว่า ให้จัดการทำท่าที่ทรงพระราชดำริห์ไว้แล้วให้

(๑) ชม ณ สงขลา

สำเร็จ ให้กระทรวงมุรธาธร แลกระทรวงกระลาโหม คัดรายงานส่งไปยังกระทรวงนา เพื่อให้เสนาบดีกระทรวงนาพร้อมด้วยพระยาวิเชียรคิรีจัดการให้สำเร็จ แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร ๙ นาย

ให้นายพันตรี จมื่นวิชิตไชยศักดาวุธ เปนพระราชวัลภานุสิษฐ[๑] มีตำแหน่ง ๑

ให้ขุนวรสุนทโรสถ เปนหลวงสนิทโยธารักษ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๘๐๐

๒ ราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๑๐๐๐

ให้นายพันตรี หลวงสรวิเสศศักดาวุธ เปนพระอมรวิไสยสุรเดช มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๑๐๐๐

ให้นายพันตรี หม่อมราชวงษอรุณ เปนหลวงสรวิเศษศักดาวุธ[๒] มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้นายร้อยเอก นายจำปา เปนขุนประจันสิทธิการ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้นายร้อยเอก นายเถื่อน เปนขุนสรรพยุทธนารักษ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้นายร้อยตรี นายเวก เปนขุนวรสุนทโรสถ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๕๐๐

---

(๑) อ๊อด ศุภมิตร บรรดาศักดิ์ครั้งหลังเป็นเจ้าพระยาราชศุภมิตร ในรัชกาลที่ ๖

(๒) เรื่องตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์ว่า หลวงสรวิเศษเดชาวุธ (ม.ร.ว. อรุณ ฉัตรกุล) บรรดาศักดิ์ครั้งหลังสุดเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต ในรัชกาลที่ ๖

ให้นายร้อยตรี นายชุ่ม เปนนายร้อยเอก ในกรมทหารบก

ให้นายร้อยเอก นายชุ่ม เปนขุนสราวุธสรสิทธิ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๖๐๐

พระราชทานสัญญาบัตรไปพร้อมกันทั้งสองอย่างแล้ว

ให้นายร้อยโท นายอยู่ เปนขุนอาจสรศิลป มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้นายร้อยตรี นายจิตร เป่นนายร้อยโท ในกรมทหารบก

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

---

๓ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๗๘ วัน ๓ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระยาราชเสนานำบอกกระทรวงมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระอินทรเดช ข้าหลวงเมืองไชยนาทบุรี ว่ากรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระทานเรื่องราวนายต่ายกล่าวโทษสมีจับขุนโลกว่าเปนผู้ร้ายรับถ่ายถอนโคกระบือของราษฎร จะถามความสมีจับขุนโลกหาให้การไม่ จึ่งได้บอกส่งตัวนายต่ายโจท สมีจับขุนโลกจำเลย ลงมาส่งกรุงเทพฯ

ฉบับ ๒ ว่าได้ส่งตัวอ้ายขำ อ้ายปลัดหริ่ม ผู้ร้ายปล้นแพจีนฮะรับเปนสัจ ลงมากรุงเทพฯ

พระนรินทรราชเสนี นำบอกเมืองนครศรีธรรมราช กระทรวงกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ ว่าได้มอบเงิน ๑๐๐ บาท ค่าเช่าช้างของหลวงให้กรมการคุมเข้ามาส่ง

ฉบับ ๒ ว่าเงินผูกปี้ข้อมือจีน ๑๓๕๔ คน เปนเงิน ๔๑ ― ๓๔ ๑๗ มอบให้กรมการคุมเข้ามาส่ง

จึ่งมีพระราชดำรัสด้วยกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ว่าเรื่องจะเปลี่ยนพระราชลัญจกรอุณาโลมใหม่ พระธรรมรงวงษ์หนึ่งพอจะแกะเปลี่ยนได้ การสิ่งใดที่มีอยู่แล้วแลดีอยู่พอจะใช้ได้ ไม่ต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงใหม่ ถ้ามีอยู่แล้วแต่ไม่ดีฤๅไม่มีอยู่แต่ก่อน จึ่งต้องแก้ไขแต่จัดตั้งขึ้นใหม่

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร ๑๑ นาย

ให้หม่อมราชวงษไฉน เปนหลวงพรรฤกสรศักดิ์ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้หม่อมหลวงปลื้ม เปนหลวงพิชิตชาญศึก มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้นายพันตรี นายเชย เปนหลวงครรชิตสรกรรม์ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้นายร้อยเอก นายสอาด เปนหลวงอาจหารณรงค์ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ขุนสกลมณเฑียร เปนหลวงกิจการกลจักร เจ้ากรมเรือกลไฟฝ่ายพระราชวังบวร ถือศักดินา ๔๐๐

ให้นายร้อยโท นายบุญ เปนนายร้อยเอก ในกรมทหารบก
ให้ นายนานุกูล เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
ให้หม่อมราชวงษสอาด เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ นายพัก เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
นายอุ่ม เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
นายเยือง เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

---

๔ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๗๙ วัน ๔ ๆ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ไม่เสด็จออก

---

๕ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๘๐ วัน ๕ ๆ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจ กระทรวงมหาดไทย นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองสุโขทัย ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๒ บอกเมืองนครนายก ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๓ บอกเมืองสิงหบุรี ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๔ บอกเมืองปราจิณบุรี ขอหลวงคลังเปนที่พระบริบูรณเสบียงเจ้าวัฒนานคร

พระนรินทรราชเสนี นำบอกเมืองไชยา กระทรวงกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ ส่งเงินแทนทองคำสร่วยปี ๑๑๐ เงิน | ๓๘ / ๓๒

ฉบับ ๒ ส่งเงินแทนกระดานสร่วยปี ๑๑๐ เงิน ๗ | ๕๘ / ๑๖

ฉบับ ๓ ส่งเงินสร่วยเลขรักษาสวนลิเลกปี ๑๑๐ เงิน | ๑๐ / ๓๒

ฉบับ ๔ ส่งเงินแทนดีบุกสร่วย จำนวนปี ๑๑๐ เงิน ๑ | ๗ / ๓๒

ฉบับ ๕ ส่งเงินสร่วยสรรพเหตุ ปี ๑๑๐ เงิน ๑๐ | ๕๐ / ๑๖

มอบให้หลวงพิพิธอักษรกรมการคุมเข้ามาส่ง

จึ่งดำรัสถามพระยาราชวรานุกูลว่า ช้างเผือกนั้น [๑] จะลงมาถึงเมื่อไร พระยาราชวรานุกูลกราบบังคมทูลว่า จะลงมาถึงในเดือนมีนาคม ๑๑๑ นี้ จึ่งดำรัสถามต่อไปว่า กรมหมื่นดำรงเดี๋ยวนี้อยู่เมืองไหน [๒] พระยาราชกราบบังคมทูลว่าอยู่เมืองสวรรคโลกย์ แล้วดำรัสต่อไปว่าให้ตีโทรเลขไปถึงกรมหมื่นดำรงว่า ให้บอกกับลูกค้าเหล่านั้นเอาเรือลงมาบันทุกเข้าขึ้นไปขาย เพราะเข้าในกรุงเทพ ฯ ถูก เข้าในเมืองเหนือแพง ขาขึ้นไปจะเอาเรือกำปั่นลากขึ้นไปส่ง

แล้วดำรัสถามกรมหลวงเทวะวงษ์ว่า เจ้าฝรั่งจะเข้ามาถึงเมื่อไร กรมหลวงเทวะวงษ์กราบบังคมทูลว่า จะเข้ามาถึงในเดือนมิถุนายน ๑๑๒

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร ๕ นาย

ให้หลวงประจักษ์บรรณสาร เปนพระประจักษ์ยุทธธน มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๑๐๐๐

ให้หลวงฤทธิณรงครอญ เปนพระศรีณรงค์วิไชย มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๑๐๐๐

ให้ขุนทิพยจักษ์ เปนหลวงถกลยุทธโกษ์ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๘๐๐

---

(๑) ช้างเผือกพลาย ลูกเถื่อนคล้องได้ที่ดงชมาดชบา เมืองนครจำปาศักดิ์ ได้มีการสมโภช ณ พระราชวังบางปะอิน ในเดือนตุลาคม ๒๔๓๖ ต่อมาล้มก่อนที่จะพระราชทานนาม

(๒) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำราชานุภาพเสด็จไปตรวจราชการหัวเมืองชั้นในฝ่ายเหนือตั้งแต่วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๔๓๕ มีเมือง อ่างทอง สิงห์บุรี สุพรรณบุรี พรหมบุรี อินทบุรี ชัยนาท มโนรมย์ สรรคบุรี พยุหคีรี นครสวรรค์ ปากน้ำโพ พิจิตร พิษณุโลก พิชัย อุตรดิตถ์ สวรรคโลก สุโขทัย ตาก กำแพงเพชร

ให้หม่อมราชวงษ์สุภาพ เปนขุนแผลงสรสาตร มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้นายร้อยเอก นายลบ เปนขุนประจญณรงค์ฤทธิ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๖๐๐

สัญญาบัตรทหาร ๒ นาย

ให้นายร้อยโท นายบุง เปนนายร้อยเอก ในกรมทหารบก

ให้นายร้อยโท นายยิ่ง เปนนายร้อยเอก ในกรมทหารบก

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

---

๖ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๘๑ วัน ๖ฯ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกกระทรวงมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๖ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองปราจิณบุรี ว่าเจ้าอธิการทองกับราษฎรขอที่ผูกพัฒเสมา กว้าง ๘ วา ยาว ๑๑ วา

ฉบับ ๒ บอกเมืองนครนายก ว่าเจ้าอธิการโห้กับราษฎรขอที่ผูกพัฒเสมา วัดบ้านห้วยโรง กว้าง ๗ ๒ วา ยาว ๑๑ วา

ฉบับ ๓ ๔ บอกพระยาสุนทรนุรักษ ข้าหลวงเมืองหลวงพระบาง แลเจ้าอุปราชเจ้าราชวงษรวม ๒ ฉบับ ความต้องกันว่าโปรด

เกล้า ฯ ให้ข้าหลวงคุมโกษฐ แลหีบศิลาน่าเพลิง ของเครื่องไทยทาน ขึ้นไปพระราชทานในการศพนครเมืองน่าน กำหนดจะได้ทำศพในเดือนมีนาคม ๑๑๑

ฉบับ ๕/๖ บอกพระยาไกรโกษา ข้าหลวง แลศุภอักษรพระเจ้านครเชียงใหม่ ความต้องกันว่า เจ้าราชวงษเมืองนครเชียงใหม่ป่วยเปนวรรณโรคภายใน วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๑๑๑ ถึงแก่กรรม อายุได้ ๕๒ ปี

พระนรินทรราชเสนี นำบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก กระทรวงกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ ส่งลิสิทธิภาษี รถ/เกวียน เมืองภูเก็จ ปี ๑๑๑ เงิน ๑๒๕/๗๔ เหรียญ

ฉบับ ๒ ส่งลิสิทธิอากรดีบุกเมืองภูเก็จ ปี ๑๑๑ เงิน ๒๓๒๔๒/๕๑ เหรียญ

ฉบับ ๓ ส่งลิสิทธิเงินอากรฝิ่น ปี ๑๑๑ เมืองภูเก็จ เงินงวดกันยายน เงิน ๔๒๕๕/๖๓ เหรียญ

ฉบับ ๔ ส่งลิสิทธิอากรดีบุก เมืองตะกั่วป่า ปี ๑๑ เดือน กันยายน เงิน ๖๕๘๙ / ๙๗ เหรียญ

จึ่งดำรัสถามกรมหลวงเทวะวงษวโรประการว่า เรื่องพระพลัษฎานุรักษ[๑] ตีโทรเลขมาว่าญวนจะเข้ามาอยู่ในเขตรแดนไทย กรมหลวงรู้ความแล้วฤๅยัง กรมหลวงเทวะวงษกราบบังคมทูลว่าได้ทราบเกล้า ฯ แล้ว จึ่งดำรัสต่อไปว่า ฉันคิดว่าให้พระพลัษฎาถามพวกญวนเหล่านั้นดู ว่าสมัคเข้ามาขึ้นกับไทยก็จะให้อยู่ ถ้าไม่สมัคขึ้นกับไทยก็ไม่ให้อยู่ ถ้าขึ้นอยู่เราก็จับตัวส่งไปให้ฝรั่งเศษเท่านั้น แต่ระวังอย่าให้มันได้กำลังพวกเราออกไป

จึ่งดำรัสถามพระยาราชวรานุกูลว่า จะให้ใครคุมของขึ้นไปเผาศพเมืองน่าน พระยาราชกราบบังคมทูลจะให้พระราชพินิจจัยคุมของพระราชทานขึ้นไป จึ่งดำรัสต่อไปว่าไม่ต้องให้ขุนนางผู้ใหญ่ขึ้นไปก็ได้ เพราะข้าหลวงประจำเมืองมีแล้ว เปนแต่ขุนนางผู้น้อยคุมของขึ้นไปส่งก็แล้วกัน

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร

ให้พระวรเดชศักดาวุธ เปนพระยาวรเดชศักดาวุธ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๑๕๐๐

ให้หลวงบริคุตวรภัณฑ เปนพระบริคุตวรภัณฑ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๑๐๐๐

---

(๑) ผู้ว่าราชการเมืองเวียงจันทน์

ให้หลวงศัลยุทธวิธีกรรม เปนพระสราภัยสฤษดิการ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๑๐๐๐

ให้นายร้อยเอก นายกลิ่น เปนหลวงศัลยุทธวิธีกรรม มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ขุนทิพกระวี เปนหลวงสารประเสริฐ มีตำแหน่งราชการในกระทรวงมุรธาธร ถือศักดินา ๑๖๐๐

ให้นายร้อยเอก นายชื่น เปนขุนบรรพโยธามาตย มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้หลวงศุภมาตรา เมืองนครไชยศรี เปนหลวงภักดีนุชิต ผู้ช่วยราชการเมืองนครไชยศรี ถือศักดินา ๕๐๐

สัญญาบัตรทหาร ๒

ให้นายร้อยโท นายมลิ เปนนายร้อยเอก ในกรมทหารบก

ให้นายวาด เกียกกายกอง เปนนายร้อยเอก ในกรมทหารบก

เวลา ๕ ทุ่มเสศ เสด็จขึ้น

---

๗ ๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๘๒ วัน ๗ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศ เสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกกระทรวงมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกกรุงเก่า ว่าน้ำฝนในราษีกัน ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ แปดสิบแปดเซน น้ำท่าในราษีดุล ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ หนึ่งศอกกับกึ่งนิ้ว เข้าในนาของราษฎรงามบริบูรณ ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๗ |

ฉบับ ๒ บอกเมืองลพบุรี ว่าน้ำฝนในราษีดุล ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สองทสางค์ น้ำท่าในราษีดุล ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สามศอกคืบ ๘ นิ้ว สองเกบียด เข้าในนาของราษฎรงามบริบูรณ ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๙ | ๑

ฉบับ ๓ บอกหลวงวิชิตสรสาตร ข้าหลวงเมืองหนองคาย ว่าจมื่นเสนีนิเวศร์รักษ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ให้ไปรักษาราชการเมืองหล่มศักดิ์[๑] ป่วยเปนไข้จับถึงแก่กรรม

ฉบับ ๔ บอกพระยามหาอำมาตยาธิบดี ข้าหลวงเมืองพระตะบอง ว่าขลิบกับพระเสนาพิพิธ จะเข้ามาซื้อของทำบุญในการศพเจ้าพระยาคธาธรธรนินทร์ แล้วจะขอหีบศิลาน่าเพลิงออกไปพร้อมกัน

แล้วพระมนตรีพจนกิจ นำพระเสนาพิพิธเฝ้าทูลลองธุลีพระบาท จัดได้ผ้าไหมต่าง ๆ ๑๐ ผืน ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย

จึ่งดำรัสถามพระเสนาพิพิธเมืองพระตะบองว่า บ้านเมืองเรียบร้อยดีอยู่ดอกฤๅ พระเสนาพิพิธกราบบังคมทูลว่าเรียบร้อยดี

---

(๑) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดเพชรบูรณ

แล้วพระนรินทรราชเสนี นำบอกเมืองราชบุรี กระทรวงกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๑ ฉบับ ว่าน้ำฝนในราษีกันปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ ห้านิ้ว ๒ ทสางค์ น้ำท่าในราษีกัน ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สองนิ้วสองเกบียด เข้าในนาของราษฎรบริบูรณ ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๘

จึงดำรัสด้วยกรมหลวงเทวะวงษ์ว่า อ้ายฝรั่งเลว ๆ เข้ามาอยู่ในเมืองเราหลายคน ครั้นออกไปตามหัวเมืองแล้วทำอำนาจด้วย แล้วดำรัสสั่งพระยาราชวรานุกูลว่า หัวเมืองเข้ามาในงานโสกันต์คราวนี้ให้สั่งกันเสียให้ทั่ว ว่าฝรั่งขึ้นไปตามหัวท่าไปอำนาจขึ้นให้ขอดูหนังสือเดินทาง ถ้าไม่มีหนังสือเดินทางแล้วให้จับตัวส่งลงมา

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร ศักดินา ๑

ให้นายร้อยเอก นายปุย เปนหลวงอำนาจณรงค์รอญ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๘๐๐

แล้วพระราชทานสัญญาบัตรทหาร ๘ นาย

จ่านายสิบ หม่อมหลวงอัฐ เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ นายหว่าง เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ นายแจ้ง เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ นายนวม เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ นายขำ เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก
จ่านายสิบ นายกรุด เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก

จ่านายสิบ นายฉม เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก

จ่านายสิบ นายสั้น เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก

เวลา ๕ ทุ่มเสศ เสด็จขึ้น.

---

๙ ๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๘๔ วัน ๒ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศ เสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกกระทรวงมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ ศุภอักษรฉบับ ๑ รวม ๖ ฉบับ

ในศุภอักษรพระเจ้านครเชียงใหม่ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๑ บอกพระยาไกรโกษา ข้าหลวงเมืองนครเชียงใหม่ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๒ บอกพระยาราชเสนา ข้าหลวงเมืองอุบลราชธานี ว่าได้พร้อมกันกับเจ้านายถือน้ำตามพระราชพิธีสารทแล้ว

ฉบับ ๓ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๔ บอกพระประสิทธิศัลการ ข้าหลวงเมืองนครราชสีหมา ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

ฉบับ ๕ ถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี

พระนรินทรราชเสนี นำบอกกระทรวงกระลาโหม ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๖ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองสงขลา ว่าได้แต่งให้หลวงอนุชรกรมการคุมต้นไม้ ทอง เงิน เครื่องราชบรรณาการ ปี ๑๑๑ เข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย

ฉบับ ๒ บอกเมืองเพชรบุรี ว่าได้แต่งให้หมื่นรองจ่าเมืองกรมการพร้อมด้วยนายร้อยเอก นายพรด ข้าหลวงกรมนา คุมเงินค่านาปี ๑๑๐ เงิน ๙ | ๗ กับบาญชีเข้ามาส่ง

ฉบับ ๓ บอกเมืองพังงา ว่าได้แต่งให้หลวงเทพมณเฑียรกรมการ คุมเงินปี้จีนเมืองพังงา ปี ๑๑๐ เงิน ๑๕๖๑ ๗๑ เหรียญ เข้ามาส่ง

ฉบับ ๔ บอกเมืองตรัง ส่งเงินปี้จีน ปี ๑๑๐ เงิน ๙๗ | ๗ | ๔๘ ไปยังข้าหลวงเมืองภูเก็จแล้ว

ฉบับ ๕ บอกเมืองประจวบคีรีขันธ์ ว่าได้แต่งให้ขุนวังกรมการคุมเงินค่านาปี ๑๑๐ เงิน ๕ | ๗ | ๑ | ๑ เข้ามาส่ง

ฉบับ ๖ บอกเมืองกาญจนบุรี ว่าได้แต่งให้หลวงคีรีพิทักษ์ คุมเงินค่านาปี ๑๐๙ เงิน ๕ ๔๔ ๓ ปี ๑๑๐ เงิน ๘ ๗๑ เข้ามาส่ง

จึ่งดำรัสถามกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการว่า เมืองกาญจนบุรีบอกมาว่าอังกฤษเข้ามาตั้งอยู่ในเขตรแดนเรา กรมหลวงรู้ความแล้วฤๅ กรมหลวงเทวะวงษ์กราบบังคมทูลว่า ได้ทราบแล้ว คือความเดิมที่คลองพระเจดีย์สามองค์นั้น ครั้งเปนของพม่า ๆ ก็ไม่ได้มาตรวจดูว่าที่ตรงนั้นมันเปนอย่างไร ครั้นเมืองพม่าเสียแก่อังกฤษแล้ว อังกฤษว่าเปนเขตรแดนของพม่า ฝ่ายเมืองกาญจนบุรีก็ไม่ได้ออกไปดูเขตรแดนว่ามันเปนอย่างไร บอกเข้ามาทีเดียว พระยามนตรีจึ่งได้มีตราขึ้นไปถึงพระทรงข้าหลวงเมืองราชบุรี ให้จัดกรมการขึ้นไปตรวจดูเขตรแดน ก็การที่มีตราขึ้นไปนั้นเปนกำลังฤดูฝนจึ่งได้ยับยั้งกันไว้ จึ่งดำรัสว่าถึงจะให้คนอื่นขึ้นไปตรวจก็ไม่ดีเหมือนคนในแผนที่ ฉันได้สั่งพระยาสุรศักดิมนตรีไปแล้ว เปนแต่เอาแผนที่ขึ้นไปตรวจใส่ชื่อบ้านแลชื่อคลองเท่านั้น

เวลา ๕ ทุ่มเสศ เสด็จขึ้น.

๑๐ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๘๕ วัน ๓ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกในกระทรวงมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกหลวงวิชิตสรสาตร ข้าหลวงเมืองหนองคาย ว่ามีตราโปรดเกล้า ฯ ส่งสัญญาบัตรนายเพิ่มมหาดเลกเปนที่พระเหมสมาหาร เมือง

แลพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ มงกุฎสยาม ชั้นที่สอง(๑) แก่พระยาวุฒาธิคุณ ๑ เหรียญบุศปะมาลา แก่หลวงณรงคโยธา กรมการเมืองนครราชสีห์มา ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษศิลปาคม ข้าหลวงใหญ่ ได้พระราชทานแล้ว

ฉบับ ๒ ว่าพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษศิลปาคม ได้พร้อมกันถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามพระราชพิธีสารทแล้ว

ฉบับ ๓ ว่าพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษศิลปาคม ได้ทำการเฉลิมพระชนม์พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสร็จแล้วขอถวายพระราชกุศล

ฉบับ ๔ บอกพระพลัษฎานุรักษ เมืองหลวงพระบาง ขอถวายพระราชกุศลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

---

(๑) ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นจุลสุราภรณ์ คือทวีติยาภรณ์มงกุฎไทยในปัจจุบัน

ฉบับ ๕ บอกเมืองพิจิตร ว่ามีตราโปรดเกล้าฯ ส่งผ้าไตรกฐินแลเครื่องบริกขารขึ้นไปพระราชทานพระครูธรรมทัศสีมุนิวงษา วัดกะมัง เสรจแล้ว ขอถวายพระราชกุศล

พระนรินทรราชเสนีนำบอกกระทรวงกระลาโหม ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองไชยา ว่าน้ำรักษส่วย[๑] ที่ส่งปี ๑๑ นี้หามีไม่ ถูกพยุหหักเสีย ๒๒๐๓๖ ต้น

ฉบับ ๒ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ว่าได้รับอัฐทองแดง ๒๐๐ ไปจำหน่ายยังหาหมดไม่

ฉบับ ๓ บอกเมืองกระบุรี ว่าได้ยืมเงินภาษีอากรเมืองรนองไปจ่ายราชการเมืองกระ ๖๔๕ ๓๓ เหรียญ ได้ส่งบาญชีรายจ่ายเข้ามาด้วยแล้ว

จึงดำรัสด้วยกรมหมื่นนราธิปประพันธพงษ์ว่า น้ำรักเมืองไชยาไม่มีส่งจะทำอย่างไร ควรจะให้จัดซื้อเอาที่เมืองไชยาก็เหนจะมี แล้วอ้ายที่ค้างปีนี้ควรจะยกให้เสีย เหนไม้มันจะชักให้ค้างร่ำไป กรมหมื่นนรากราบบังคมทูลว่า ในปี ๑๑ นี้ ที่ต้นรักหักไป แลยังอยู่ก็ต้นเฉาทำไม่ได้ยางก็ได้สั่งให้พระยามนตรีมีตราออกไปยกพระราชทานให้

---

(๑) ไชยาเป็นเมืองส่วยน้ำรัก ต้นรักชนิดสกุลต้นไม้ใหญ่ ใช้ยางสำหรับลงพื้นหรือทาสิ่งต่าง ๆ ยางนี้เรียกว่าน้ำรัก น้ำรักเมืองไชยาถือว่ามีคุณภาพดียิ่งกว่าแหล่งอื่น ๆ

จึ่งดำรัสสั่งพระยาราชวรานุกูลว่า กรมแผนที่เขาจะขึ้นไปทำแผนที่ถึงเมืองกำแพง ให้พระยาราชทำตราขึ้นไปถึงผู้ว่าราชการเมืองกรมการ ให้นายด่านนายอำเภอออกไปบอกตำบลชื่อบ้านให้เท่านั้น เพราะแผนที่นั้นเขาทำเสร็จแล้ว แต่ยังหาได้ใส่ชื่อบ้านชื่อตำบลเท่านั้น

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

---

๑๑ ๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๘๖ วัน ๔ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕

วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกกระทรวงมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระยาประจักษวรวิไสย ข้าหลวงเมืองฉเชิงเทรา ว่าน้ำฝนในราษีดุล ปี ๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สี่นิ้ว น้ำท่าในราษีดุล ปี ๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ หนึ่งศอก ต้นเข้างามบริบูรณ ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๘|

ฉบับ ๒ บอกเมืองอุไทยธานี ว่าน้ำฝนในราษีดุล ปี ๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สองนิ้ว ๑ ทสางค์ น้ำท่าในราษีดุล ปี ๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สองศอกคืบแปดนิ้ว ต้นเข้าในนาของราษฎรงามบริบูรณ ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๘|

ฉบับ ๓ บอกพระพลัษฎานุรักษ ข้าหลวงเหมืองหลวงพระบาง ว่าในปี ๑๑๑ นี้ ราษฎรทำนาได้เตมบริบูรณ แต่หนูกัดต้นเข้าเสียไปประมาณส่วน ๑ ยังสองส่วน แต่ราคาเข้าเปลือกยังถังละ ๔๘ อัฐ

ฉบับ ๔ บอกเมืองลพบุรี ว่ามีตราส่งผ้าไตรกฐินแลเครื่องบริขารขึ้นไปพระราชทานวัดเสาธงทอง ได้นำผ้าไปถวายเสร็จแล้วขอถวายพระราชกุศล

พระนรินทรราชเสนีนำบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ขึ้นอ่านกราบบังคมทูลฉบับ ๑ ว่าได้ยืมเงินอากรผิ่น เดือนกรกฎาคม ๑๑๑ จ่ายราชการบ้านเมือง เงิน ๓๕๓๖ ๔๓ เหรียญ ได้ส่งบาญชีรายเข้ามาด้วยแล้ว

จึ่งดำรัสถามกรมหมื่นนราธิปประพันธพงษว่า การที่จะจัดผิ่นทางเหนือนั้นจะจัดอย่างไร กรมหมื่นนรากราบบังคมทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าได้คิดกับกรมหลวงพิชิตร(๑) ว่าจะซื้อผิ่นลิ้นกระบือทางเหนือที่เดียว ไม่ต้องเอาผิ่นกรุงเทพขึ้นไป เหนจะเปนการไม่ขาดทุน จึ่งดำรัสถามพระยาไชยวิชิตผู้รักษากรุงเก่า ว่านากรุงเก่าปีนี้เปนอย่างไรบ้าง พระยาไชยวิชิตกราบบังคมทูลว่า แต่ที่คลองลาดชะโดแลบ้านปากไห่ต้องเกี่ยวในน้ำ แต่น้ำที่แขวงอื่นไม่สู้มากมิได้

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

---

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ต้นสกุล คัคณางค์ ขณะนั้นเป็นอธิบดีศาลรับสั่งชำระความฎีกา

๑๓ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๘๘ วัน ๖ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระนรินทรราชเสนีนำบอกพระยาสุรินทรราชเสนี ข้าหลวงเมืองราชบุรี ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ ว่าวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๑๑๑ เวลา ๒ ยามเสศ จีน-หงวน จีนใจเฮง โรงบ่อนเบี้ย บ้านท่าสนุ่น วิวาทกันกับนายบุน ฟันแทงนายบุนขาดใจตาย ได้เอาตัวจีนทั้งสองมาถามให้การสารภาพรับเปนสัจ

ฉบับ ๒ ว่าวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๑๑๑ มีอ้ายผู้ร้าย ๗ คนปล้นเรือนจีนเกาอำแดงคุม เก็บเอาทรัพย์สิ่งของไป สืบจับได้ตัวอ้ายเงินมาถามให้การสารภาพรับเปนสัจซัดพวกเพื่อน

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ ดาราจุลจอมเกล้าฯ แก่พระยาสุรินทรฤาไชย[๑] ผู้ว่าราชการเมืองเพชร-บุรี ๑ แล้วดำรัสถามกรมหมื่นพิทยลาภว่า การที่ประชุมเรื่องที่ดินไปได้ถึงไหน กรมหมื่นพิทยลาภกราบบังคมทูลว่า เรียกกันเปนชิ้น ๆ เหมือนตรวจชิ้นเครื่องโต๊ะ จึ่งดำรัสถามต่อไปว่า อีกสักกี่วันจึ่งจะแล้ว แล้วมาเวลาใดเลิกเวลาใด กรมหมื่นพิทยลาภกราบบังคมทูลว่า

---

(๑) เทศ บุนนาค บรรดาศักดิ์ครั้งหลังสุดเป็น เจ้าพระยาสุรพันธพิสุทธิ บิดาเจ้าจอมมารดาอ่อน เจ้าจอมมารดาพระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ พระองค์เจ้าอดิศัยสุริยาภา

ประชุมบ่าย ๓ โมง เลิกสองทุ่ม เรียกแต่ชิ้นที่ง่ายก่อน ๆ แต่ชิ้นที่ยาก ๆ ยังไม่ได้เรียก อีกกี่วันจึงจะแล้วนั้นยังกำหนดไม่ได้

จึ่งดำรัสด้วยกรมหลวงเทวะวงษวโรประการว่า เมื่อพระชนม์พรรษาได้ ๒๘ ปี กลัวจะสิ้นพระชนม์ เสด็จยาย(๑) จึ่งประทานพระแก้วมาให้บูชา บัดนี้พระแก้วก็มีมากถึงสามสิบองค์เสศแล้ว อยากจะทำพระแก้วอย่างพระนิรันตรายถวายตามวัด ก็กลัวพระชนม์พรรษาล่วงเข้าได้สัก ๕๐ ปี จะไม่มีพระแก้วถวาย จะถวายตามพระชนม์พรรษาปีละองค์ จะต้องเก็บรวบรวมพระดูเสียก่อน

แล้วดำรัสต่อไปว่า ที่กรมหลวงทำหนังสือขอตั้งกงซุลเมืองเบอลิม(๒) มีคำแปลกอยู่คำหนึ่ง แล้วดำรัสสั่งให้กรมหมื่นพิทยลาภหยิบหนังสือนั้นมาให้กรมหลวงทอดพระเนตร แล้วยังตีความไม่แตก จึ่งโปรดเกล้าฯ พระราชทานหนังสือนั้นให้หม่อมเจ้าประภากรเรียง จึงดำรัสว่าเขาเคยอัฐเคยแปล ให้เรียงความมาให้เข้าพระไทย

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

---

๑๔ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๘๙ วัน ๗ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๒๕
วันที่ ๓ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

ไม่เสด็จออก.

---

(๑) สมเด็จกรมพระยาสุดารัตนราชประยูร พระนามเดิม พระองค์เจ้าหญิงละม่อม พระขนิษฐาสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ พระบิดา สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

(๒) เบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี เมื่อยังไม่ได้แยกออกเป็น ๒ ฝ่าย

๑๕ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๙๐ วัน ๑ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๔ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้เปนวันพระไม่เสด็จออก.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๙๑ วัน ๒ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑

๒๕
วันที่ ๕ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกกระทรวงมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกกรุงเก่า ว่าตั้งแต่วันที่ ๓๐ ตุลาคม ถึงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน น้ำลดลงศอกคืบสองนิ้ว เข้าหางม้าอำเภอเสนานครใหญ่เก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน

เกวียนละ ๗

ฉบับ ๒ บอกหลวงจินดารักษ ข้าหลวงเมืองนครสวรรค์ ว่าได้เปรียบเทียบความให้เลิกแล้วไปได้ ๒๒ เรื่อง บอกส่งลงมากรุงเทพฯ ๑๑ เรื่อง ครั้นวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๑๑๑ ได้ออกจากเมืองนครสวรรค์ขึ้นไปชำระความเมืองพิจิตรตามรับสั่งต่อไป

ฉบับ ๓ บอกเมืองตาก ว่าหลวงสากลกิจประมวญ หลวงคำนวนคัดณาน พนักงานแผนที่เมืองนครเชียงใหม่ ได้ยืมเงินค่าตอไม้เมืองตากไป ๗๒๐ รูเบีย

แล้วพระนรินทรราชเสนีนำบอกเมืองกระทรวงกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระยาสุรินทรราชเสนี ข้าหลวงเมืองราชบุรี วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๑๑๑ มีอ้ายผู้ร้ายยิงนายแก้วตาย ที่แพจีนซื้อขายสุราปากคลองบางน้อย โจทฟ้องให้เรียก นายไปล่ นายพลอย นายโต๊ะ นายเหลงมาถาม ให้การต่อสู้

ฉบับ ๒ บอกเมืองตรัง วันที่ ๑ ตุลาคม ๑๑๑ มีอ้ายผู้ร้ายปล้นเรือนหมื่นพิทักษสุนทรบ้านพุน้ำร้อน เก็บเอาทรัพย์สิ่งของไป โจทจำหน้าได้ ว่าอ้ายโตงบ้านปลายพรา แขวงเมืองนครศรีธรรมราช ได้มีสูตรนารายน์ไปขอตัวแล้ว

จึ่งพระยาเทพประชุน นำพระยาพิไชยสงครามข้าหลวง ขุนประมาณสารมารค กรมแผนที่ กราบถวายบังคมลาออกไปตรวจเขตรแดนเมืองสิงคบุรี(๑) เมืองศรีสวัสดิ์(๒) จนถึงพรมแดนเมืองอุไทยธานี แล้วพระยาพิพัฒโกษานำหลวงวิสูตรโกษา เลขานุการผ่ายราชทูตสยาม กรุงฝรั่งเศษ อิตาลี สเปน โปรตุเกศ ๑ กับนายดิศนักเรียน ๑ กลับเข้ามาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท จึ่งมีพระราชดำรัสถามตามสมควร

---

(๑) ตำบลในอำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

(๒) บัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดกาญจนบุรี

แล้วดำรัสถามเจ้าพระยาพลเทพ ที่สมุหพระกระลาโหม ว่าเข้าเมืองหลวงพระบางก็บอกลงมาว่าแพง ต้องลงมาซื้อเข้าเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายข้างเมืองเชียงใหม่ก็บอกลงมาว่าแพง มันเปนการอย่างไรกัน เจ้าพระยาพลเทพ เจ้าพระยาพลเทพกราบบังคมทูลว่า เดิมเข้าเมืองนครหลวงพระบางแพงก่อน แล้วจึงได้ลงมาจัดซื้อเมืองนครเชียงใหม่ ในเวลานั้นเข้าเมืองนครเชียงใหม่ราคายังต่ำกว่าเมืองหลวงพระบาง ครั้นเมืองหลวงพระบางเก็บเกี่ยวเข้าใหม่ได้ราคาเข้าก็เบาลง ฝ่ายเมืองเชียงใหม่เข้าน้อยลงราคาก็แพงขึ้นเปนการดังนี้ แต่เข้าเมืองหลวงพระบางนั้นมีนาทำน้อย ซึ่งจะไปเจือจานเมืองอื่นไม่ได้ จึงดำรัสถามต่อไปว่าเข้าเมืองเชียงใหม่เดี๋ยวนี้ราคาถังละเท่าไร เจ้าพระยาพลเทพกราบบังคมทูลว่าถังละ ๘ รูเบีย จึงดำรัสถามต่อไปว่าเมืองหลวงพระบางว่าเข้าแพงจนคนอดเข้าตายจริงหรือ เจ้าพระยาพลเทพกราบบังคมทูลว่าได้ถามเจ้าราชวงษเมืองหลวงพระบางแล้ว ว่าได้ยินแต่คำเล่าฦๅ จะเอาแน่ที่ตรงไหนก็ไม่ได้ จึงดำรัสด้วยพระองคเจ้าไชยันตมงคลว่า ว่าไชยันแก่เที่ยวเกรงใจเขา คือวันที่ ๘ ธันวาคม รับงานเขาได้ถึงสามงาน คือเผาศพเจ้าคุณหญิงเป้า[๑] จะต้องนุ่งขาวไป กลับมาจากเผาศพเจ้าคุณหญิงเป้า จะต้องเปลี่ยนนุ่งดำไปเผาศพพระยาพิศาล กลับมาแล้วจะต้องเสด็จไปตำหนักเสด็จยายทำบุญในการวันประสูตร

(๑) เจ้าคุณหญิงเป้า ภรรยาพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) ราชทูตเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย เจริญพระราชไมตรีตอบแทนประเทศอังกฤษ เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๐๐ ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งคุณหญิงเป้าเป็นเจ้าคุณว่าราชการโรงไหม

ชั่งรับได้ทั้งสามงานไม่บอกให้เลื่อนกันด้วย แล้วดำรัสถามพระองค เจ้าไชยันตมงคลต่อไปว่า เรือมหาจักกรี(๑) จะเข้ามาถึงพรุ่งนี้เวลาใด พระองคเจ้าไชยันตมงคลกราบบังคมทูลว่า จะเข้ามาถึงพรุ่งนี้เวลาบ่าย ๓ โมง จึ่งดำรัสต่อไปว่า พอเรือเข้ามาถึงให้ทูลเข้าไปก่อนจะเสด็จลงไปทอดพระเนตร ต่อเวลาค่ำจึ่งจะเสด็จอีกครั้งหนึ่งในการพระสวดมนต์

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ๒ นาย

ให้นายร้อยเอก นายจร เปนหลวงพิทักษนฤเบศร มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้นายจำเนียรสรพล เปนหลวงวิจารณอาวุธ มีตำแหน่งราชการในกระทรวงกระลาโหม ถือศักดินา ๖๐๐

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๙๒ วัน ๓ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒

๒๕

วันที่ ๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้เรือเหล็กชื่อมหาจักรกรี จะเข้ามาจอดเทียบท่าพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้พระยาชลยุทธโยธินไปจ้างช่างทำ

---

(๑) เรือพระที่นั่งมหาจักรี ลำที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อยังเป็นกรมหมื่น กับพระยาชลยุทธโยธิน (Andre du Plesais de Richelieu) ว่าจ้างต่อที่ประเทศอังกฤษเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นเรือชนิดครูเซอร์ ยาว ๘๙.๖๓ เมตร กว้าง ๑๒.๑๙ เมตร มีปืน ๑๒ กระบอก ความเร็ว ๑๒ น้อต น้ำหนัก ๒,๖๐๐ ตัน เป็นเรือพระที่นั่งครั้งเสด็จพระราชดำเนินประเทศยุโรปครั้งแรก และยังคงใช้ต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ ดูภาคผนวกหมายเลข ๑๐

ที่เมืองเดนมาก ยาว ๒ เส้น ๓ วา กว้าง ๖ วา เปนราคาแปดพันชั่ง คิดทั้งเครื่องเรือแลเข้ามาถึงกรุงเทพฯ อีกสี่พันชั่ง รวมเปนหมื่นสองพันชั่ง วันที่ ๕ เข้ามาพักอยู่ที่ปากน้ำเจ้าพระยา วันที่ ๖ เวลาบ่าย ๓ โมง จึงเข้ามาถึงท่าพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศเสด็จลงทอดพระเนตรในเรือพระที่นั่งนั้น ครั้นเวลาทุ่มเสศ โปรดเกล้าฯ ให้พนักงานนิมนต์พระสงฆ์ ๒๐ รูป ไปเจริญพระพุทธมนต์ในเรือพระที่นั่งมหาจักรกรี มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสนำเปนประธาน

เวลา ๒ ทุ่มเสศ เจริญพระพุทธมนต์จบเสด็จขึ้น.

วันที่รัชกาล ๘๗๙๓ วัน ๔ ฯ $\frac{๒๕}{๓}$ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

วันที่ ๗ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จลงไปเลี้ยงพระสงฆ์ ๒๐ รูป ในเรือพระที่นั่งมหาจักรกรี เสร็จแล้ว ทรงถวายของเครื่องไทยทานตามสมควร แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์เจิมที่ศีศะเรือ พราหมณ์ก็เป่าสังข์ เจ้าพนักงานก็ประโคมเครื่องดุริยางค์ดนตรี เวลาเที่ยงเสศเสด็จขึ้น

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๙๔ วัน ๕ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๔

๒๕
วันที่ ๘ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้พระสงฆ์ รูป จะได้เจริญพระพุทธมนต์ที่ตำหนัก พระเจ้าไปยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร ในการทำบุญวันประสูตรตามเคย

เวลา ๒ ทุ่มเสศเสด็จลงประทับเสวย พร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงษ์ จนเวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๙๕ วัน ๖ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๕

๒๕
วันที่ ๙ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า มีการเลี้ยงพระสงฆ์ แลพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสรงตามเคย แต่พระฤกษสรงปีนี้ เวลาเช้า ๒ โมง กับ ๑๕ นาที

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกกระทรวงมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๕ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองสุโขไทย ว่าน้ำฝนในราษีกัน ปี ๑๑๑ น้อยกว่าปี ๑๑๐ หกนิ้ว สองทสางค์ น้ำท่าในราษีกัน ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สี่ศอก สิบเบ็ดนิ้ว ราษฎรทำนาได้เต็มภาคภูม ราคาเข้าเปลือกซื้อขายแก่กันตวงด้วยสัต ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๘

ฉบับ ๒ ส่งเงินผูกปี้ข้อมือจีน ๓๐๔ คน เงิน ๑๖ ๑๒

ฉบับ ๓ บอกเมืองปราจิณบุรี ส่งส่วยมาดโกลน ปี ๑๐๙ ปี ๑๑๐ ปี ๑๑๑ รวมสามลำ

ฉบับ ๔ บอกกรุงเก่า ว่าพระยาราชพงษานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทสงคราม กับราษฎรขอที่ผูกพัฒเสมา วัดศรัทธาธรรม กว้าง ๙ วา ยาว ๑๓ วา

ฉบับ ๕ บอกเมืองสระบุรี ว่ามีตราส่งผ้าไตรกฐินแลเครื่องบริขารขึ้นไปพระราชทานวัดสมุหประดิษฐ์ วัดเขาแก้ว ได้นำไปถวายเสร็จแล้ว ขอถวายพระราชกุศล

พระนรินทรราชเสนี นำบอกกระทรวงกระลาโหม ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองเพชรบุรี ว่าน้ำฝนในราษีดุล ปี ๑๑๑ มากกว่าน้ำฝนในราษีดุล ปี ๑๑๐ แปดนิ้ว ๓ ทสางค์ น้ำท่าในราษีดุล ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ คืบ ๕ นิ้ว กะมาประมาณ ๕ ส่วน เสียไป ๒ ส่วน ยัง ๓ ส่วน ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๙

ฉบับ ๒ บอกเมืองราชบุรี ว่าเจ้าอธิการจัน วัดปลักแรต กับราษฎรขอที่ผูกพัฒเสมา วัดปลักแรต กว้าง ๙ วา ๓ ศอก ยาว ๑๑ วา

ฉบับ ๓ ว่าพระนาคกับราษฎรขอที่ผูกพัทธสีมาวัดประชุมศรัทธาราษฎร์ กว้าง ๑๑ วา ยาว ๑๓ วา ๒ ศอก

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ๔ นาย

ให้เลื่อนพระทรงสุรเดช เปนพระยาทรงสุรเดช ตำแหน่งข้าหลวงไปราชการหัวเมือง อยู่ในกระทรวงกระลาโหม ถือศักดินา ๑๐๐๐

ให้ขุนชาญสรกล เปนหลวงอรรคสรกิจ มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้นายร้อยเอก นายริ้ว เปนขุนชาญสรกล มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้หลวงคลังเมืองวัฒนานคร(๑) เปนที่พระบริบูรณสเบียง เจ้าเมืองวัฒนานคร ขึ้นเมืองปราจิณบุรี ถือศักดินา ๘๐๐

แล้วพระยาจ่าแสนบดี กระทรวงมหาดไทย นำพระยาทรงสุรเดช ๑ นายแพมหาดเล็ก ๑ กราบถวายบังคมลาขึ้นไปเปลี่ยนพระยาไกรโกษา ข้าหลวง ณ เมืองนครเชียงใหม่

จึ่งพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่พระยาทรงสุรเดชว่า พระยาทรงสุรเดชจะขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ครั้งนี้ การในเมืองเชียงใหม่มีเครื่องหลงอยู่อย่างหนึ่ง ผู้ใดขึ้นไปมักพาให้เสียได้ ขอให้ระวังให้มาก ผู้ที่ขึ้นไปแต่ก่อน ๆ มักมีความพลาดพลั้งผิดหน่อยอยู่เนือง ๆ ด้วยการที่เมืองเชียงใหม่นั้น จะตัดสินด้วยกฎหมายที่กรุงเทพฯ ก็ไม่ได้ ด้วยกฎหมายสำหรับเมืองนั้นต่างกันกับเมืองนี้ จะถามเอาถ้อยคำเจ้า

(๑) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดปราจีนบุรี

นายที่นั่น ก็ไม่ยั่งยืนอยู่ได้ทั้งติดต่อกับต่างประเทศ อยู่ในระหว่างลาวกับฝรั่ง ข้าหลวงบางคนก็หนักข้างฝรั่งจนลาวเสียใจ บางคนก็ผ่อนให้ลาวชวนข้างเกิดความวิวาท ด้วยข้าหลวงแต่ก่อนเปลี่ยนกันเปนสำรับ ๆ ต้องประพฤติเปนกลางผ่อนผันโดยสมควรจึ่งจะชอบ พระยาทรงสุรเดชก็เคยในการต่างประเทศอยู่บ้างแล้ว ให้จัดการผ่อนสั้นผ่อนยาว ครั้นจะทรงบอกสอนไปจากที่นี่ก็คงจะไม่ถูกกัน พระยาทรงสุรเดชก็มีปัญญาอยู่ดูจัดการตามควร ขออย่าให้เห็นผลในปัจจุบันให้เห็นผลไปในเบื้องน่า กับทรงเตือนอีกอย่างหนึ่ง ขอให้หมั่นดูข้อบังคับแลกฎหมายสำหรับบ้านเมือง เพราะมันแปลกกันกับกรุงเทพ ฯ แล้วอย่าให้รับเอาการของคนอื่นมากังวล ให้หมั่นดูแต่การในน่าที่ของตัว ถ้าขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว ข้าหลวงเก่าให้กลับลงมาแต่พระยาไกรโกษาเท่านั้น นอกจากนั้น จะเอาใครไว้ก่อนก็ได้ ต่อมีตัวขึ้นไปเปลี่ยนจึ่งจะค่อยผ่อนกันกลับมา ถ้าปล่อยให้กลับลงมาพร้อมกันหมด การคงจะคลำกันต่อเข้าไม่ติด.

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๙๖ วัน ๗ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๖

๒๕
วันที่ ๑๐ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้จะชักโกษศพเจ้าคุณหญิงเบ้า แห่ทางบกไปเข้าเมรุวัดพิไชยญาติการาม ของหลวงพระราชทาน ยานุมาศสามลำคานใส่โกษ กระบวนแห่ธง ๕ ชาย ๒ คัน ธงสามชาย ๑๒ คัน ธงเสือปีก

๑๖ คัน ธงตะขาบ ๑๐๐ คัน ธงมังกร ๑๐๐ คัน จ่าปี่ ๑ จ่ากลอง ๑ แตรงอน ๑๒ แตรฝรั่ง ๘ สังข์ ๑ เครื่องสูง ๗ ชั้น ๔ คัน ๕ ชั้น ๑๐ คัน บังแซก ๖ คัน พัดโบกหนึ่ง บังสุริย ๑ พิณพาทยไทย ๒ สำรับ กลองมลายู ๔ คู่ คู่เคียง ๑๘ พระราชทานผ้าไตรบังสกุล วันละ ๑๐ ไตร ผ้าไตร ๓ หาบ ๓ ไตร ผ้าพับน่าวันละ ๑๐๐ การมโหรศพ โขน ๑ หุ่น ๑ หนัง ๒ ดอกไม้เพลิง พุ่ม ๕ ชั้น คืนละ ๒๐ ระธาคืนละ ๘ กะถางคืนละ ๑๐ กะถาง พลุ ๕๐ บอก พเนียง ๒๕

วันนี้ไม่เสด็จออกขุนนาง.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๙๗ วัน ๑ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๗

๒๕
วันที่ ๑๑ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกกระทรวงมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองสุพรรณบุรี ว่าน้ำฝนในราชีดุล ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ สามนิ้ว ๖ ทสางค์ น้ำท่าในราชีดุล ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ หกศอก ต้นเข้างามบริบูรณทั่วกัน ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัต ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๑๐

ฉบับ ๒ บอกเมืองสรรคบุรี ว่าน้ำฝนในราษีดุล ปี ๑๑๑ มากกว่าปี ๑๑๐ ๕ นิ้ว ๒ ทสางค์ ต้นเข้างามบริบูรณ ราคาเข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เกวียนละ ๖

พระนรินทรราชเสนี นำบอกกระทรวงกระลาโหม ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองประจวบคีรีขันธ์ ว่าได้ให้ขุนรองจ่าเมืองกรมการคุมเงินเลขไพร่ส่วยทองคำ ปี ๑๑๐ เงิน ๒ ๑ เข้ามาส่ง

ฉบับ ๒ บอกเมืองกระบุรี ว่าได้ยืมเงินภาษี ๕ อย่างเมืองรนองไปจ่ายราชการเมืองกระบุรี เงิน ๔๗๓ ๙๒ เหรียญ

ฉบับ ๓ ว่าได้ยืมเงินภาษีอากรเมืองรนอง ไปจ่ายราชการเมืองกระบุรี เงิน ๕๑๗ เหรียญ

จึ่งดำรัสสั่งกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ว่า ให้พระยาจ่าแสนบดีเปนพระยาพฤฒาธิบดี ให้พระมนตรีพจนกิจ เปนพระยาจ่าแสนบดี ให้หลวงไพศาลศิลปะสาตร เปนพระมนตรีพจนกิจ[๑]

แล้วดำรัสถามพระยาสงขลาว่า ตั้งแต่มีท้องตราออกไปเรื่องหนังสือเดินทาง ใครมาขอหนังสือเดินทางบ้างฤๅเปล่า พระยาสงขลากราบบังคมทูลว่ามีแต่เมืองแขก จึ่งดำรัสว่าในเมืองสงขลาไม่มีเลยฤๅ พระยาสงขลากราบบังคมทูลว่าไม่มีหามิได้

---

(๑) ม.ร.ว. เปีย มาลากุล บรรดาศักดิ์ครั้งหลังสุดเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ในรัชกาลที่ ๖

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร ศักดินา ๑ ทหาร ๕

ให้นายร้อยเอก นายจอน เปนขุนผลาญสรแสง มีตำแหน่งราชการในกรมยุทธนาธิการ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้นายร้อยตรี นายจำบี่ เปนนายร้อยโท ในกรมทหารบก

ให้นายร้อยตรี นายหลำ เปนนายร้อยโท ในกรมทหารบก

ให้นายร้อยตรี นายแฟง เปนนายร้อยโท ในกรมทหารบก

ให้จ่านายสิบ นายปลั่ง เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก

ให้จ่านายสิบ นายอยู่ เปนนายร้อยตรี ในกรมทหารบก

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

เวลาค่ำวันนี้ จะได้ชักศพพระยาพิศาลผลพานิช ไปเข้าเมรุวัดประทุมคงคา ของหลวงพระราชทาน วอประเทียบใส่ศพ ๑ เงิน ๒๐๐ เฟื้อง ผ้าขาว ๔ พับ ไตร ๓ ไตร ไว้พระราชทานวันเสด็จพระราชทานเพลิง.

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๗๙๘ วัน ๒ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๘

๒๕
วันที่ ๑๒ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้เปนวันจะได้เสด็จพระราชดำเนินกระบวนเรือพระที่นั่งกราบไปพระราชทานเพลิงศพ เจ้าคุณหญิงเป้า วัดพิไชยญาติการาม

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศเสด็จลงเรือพระที่นั่ง ที่ท่าราชกิจวินิจฉัย แล้วล่องลงไปประทับวัด เสด็จพระราชดำเนินเข้าไปประทับในเมรุ

ทรงทอดผ้าไตรบังสกุลของหลวง ๓๐ ไตร คือพระราชทานวันละ ๑๐ ไตร สามวัน ๓๐ ไตร เอามารวมบังสกุลวันนี้ทั้งนั้น บังสกุลเสร็จแล้ว เสด็จขึ้นพระราชทานเพลิง แล้วเสด็จกลับมาประทับพลับพลา ทรงโปรยกัลปพฤกษ์ผลเฟื้อง ๑๐ ตำลึง แต่ฉลากนั้นของเจ้าภาพถวายพระราชทานแล้ว เวลาย่ำค่ำเสศเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง.

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๗๙๙ วัน ๓ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๙

๒๕

วันที่ ๑๓ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจ กระทรวงมหาดไทย นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ ๑ ศุภอักษรฉบับ ๑ รวม ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระยาไกรโกษา ข้าหลวงเมืองนครเชียงใหม่ ว่ามีตราโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเมืองลวงไปขึ้นเมืองหลวงพระบาง แล้ได้จัดแจงตามท้องตราแล้ว

ฉบับ ๒ ในศุภอักษรเจ้านครหลวงพระบาง ว่าโปรดเกล้า ฯ มีศุภอักษรขึ้นไปว่า ให้เจ้านายท้าวพระยาออกไปตรวจตั้ง นายหมวด นายเส้น คุมพวกคุมหมู่ในหัวเมืองต่าง ๆ ในเดือนพฤศจิกายน ได้จัดออกไปตรวจตั้งแล้ว

พระนรินทรราชเสนี นำบอกกระทรวงกระลาโหม ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองเพชรบุรี ว่าได้ยืมเงินค่าเช่าตึกตลาดของหลวงไปจ่ายราชการ เงิน ๒ —|— ๓๔ ส่งบาญชีรายจ่ายเข้ามาด้วยแล้ว

ฉบับ ๒ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ว่าได้ยืมเงินภาษีฝิ่นไปจ่ายราชการ เงิน ๔๘๓๕--๔๐ ๑ เหรียญ

ฉบับ ๓ ว่าได้ยืมเงินอากรฝิ่น ไปจ่ายราชการ เงิน ๖๒๔๔ - ๓๗ ได้ส่งบาญชีรายจ่าย ๒ ฉบับเข้ามาด้วยแล้ว

แล้วพระยาราชวรานุกูล นำพระอนุรักษาสมบัติ เจ้ากรมพระคลังวิเสศฝ่ายพระราชวังบวร กราบถวายบังคมลาคุมหีบศิลาน่าเพลิงของพระราชทานขึ้นไปพระราชทานในการศพเจ้านครเมืองน่าน แล้วนำหลวงพิทักษนรากร กราบถวายบังคมลาขึ้นไปตรวจทางรถไฟที่ถูกนาของราษฎรในแขวงกรุงเก่า(๑) จึ่งดำรัสถามกรมหมื่นนเรศรวรฤทธิว่าไฟไหม้ที่ไหน กรมหมื่นนเรศรกราบบังคมทูลว่า ไหม้ที่ตรอกศาลเจ้าแม่ทับทิม(๒)รวม ๖๒ หลัง ต้นไฟคืออำแดงอิ่มเช่าโรงนายทิมเจ้าภาษีไม้ไผ่อยู่ โรงนั้นขัดแตะแล้วมีกะสอบเข้าขาด ๆ บังเตาหุงเข้านั้นห่างฝาประมาณสอกหนึ่ง อำแดงอิ่มตั้งม่อเข้าไว้ตัวก็ไป

(๑) การจัดที่แผ่นดินทำทางรถไฟหลวงสายแรกจากกรุงเทพ ฯ ถึงนครราชสีมา กำหนดให้เจ้าของที่ดินได้รับเงินค่าถ่ายที่ เป็นเงิน ๒๐ เท่าของรายได้ที่เก็บจากผลิตผลประจำปี ส่วนอาคารบ้านเรือนชดใช้ให้ตามราคาที่ซื้อขายกันในขณะนั้น

(๒) บริเวณหน้าวัดสัมพันธวงษาราม

จ่ายตลาด ไฟนั้นติดกะสอบแลไหม้ฝาขึ้น จึ่งดำรัสต่อไปว่า ในแถวนั้นมันรุงรังเตมทีไม่ใช่ฤๅ กรมหมื่นนเรศรกราบบังคมทูลว่ารุงรัง จึ่งดำรัสต่อไปว่าไหม้ขึ้นก็ดีจะได้กลายเปนตึกไป แล้วถามกรมหมื่นนเรศรว่า มันไหม้คราวก่อนก็เปนตึกไปบ้างไม่ใช่ฤๅ กรมหมื่นนเรศรกราบบังคมทูลว่า เปนตึกไปบ้าง แล้วกรมหมื่นนเรศรนำเงินรวง (๑) ค่างในหยอดตะกั่วเข้าไปถวายกึ่งตำลึง จึ่งดำรัสถามกรมหมื่นนเรศรว่าจับมันทำได้ที่ไหน กรมหมื่นนเรศรกราบบังคมทูลว่า จับได้ที่บางรัก จึ่งดำรัสถามว่ามันทำกี่คน กรมหมื่นนเรศรกราบบังคมทูลว่าสามคน คือแม่ยาย ลูกสาว แลบุตรเขยกำลังทำกันอยู่ โปลิศจับได้ มีเงินรวงไว้ก็มาก ทำแล้วก็มาก จึ่งดำรัสต่อไปว่า มันทำกันไกล้ ๆ นี่เอง

แล้วดำรัสถามเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงษว่า ทางรถไฟกรุงเก่า (๒) นั้น ปีน่าจะเดินได้ฤๅไม่ได้ เจ้าฟ้ากรมขุนกราบบังคมทูลว่าได้ จึ่งดำรัสต่อไปว่า ไว้เปิดเอาวันศิริราชสมบัติทีเดียวได้เปนดี เจ้าฟ้ากรมขุนกราบบังคมทูลว่า คงจะแล้วในเดือนมีนาคม ๑๑๑ นี้ จึ่งดำรัสต่อไปว่าถ้าอย่างนั้นไม่ต้องคอยแล้ว

---

(๑) เงินรวงคือเงินปลอม ที่เรียกในสมัยโบราณว่า "เงินหุ้มเงินทำใหม่เบา" วิธีปลอมใช้โลหะที่ต่ำกว่าค่าเงินจริง เช่นทองแดง ทองขาว ตะกั่ว อุดใส่ไว้ภายในตามขนาดและประเภทเงิน คำว่า "รวง" หรือ "รวงใน" เป็นคำกริยาศัพท์ช่างกลึง หมายความว่าคว้านออกให้กลวง

(๒) ทางรถไฟสายแรกของไทยคือ ทางรถไฟสายนครราชสีมา เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ ร.ศ. ๑๑๐ เมื่อสร้างเสร็จถึงกรุงเก่า คือจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้เปิดให้บริการตอนหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาทรงทำพิธีเปิดวันที่ ๒๖ มีนาคม และเปิดบริการเดินรถ วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ ร.ศ. ๑๑๕

โปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร ๒ นาย

ให้ขุนทิพมงคล เปนหลวงสำเร็จพระขรรค เจ้ากรมพระแสงหอกดาบ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้หมื่นพิทักษนาที เปนขุนทิพมงคล ปลัดกรมพระแสงหอกดาบ ถือศักดินา ๖๐๐

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

๒๕
วันที่รัชกาล ๘๘๐๐ วัน ๔ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑๐

๒๕
วันที่ ๑๔ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

วันนี้จะได้เสด็จพระราชทานเพลิงศพ พระยาพิศาลผลพานิช ณ วัดประทุมคงคา

เวลาบ่าย ๕ เสศเสด็จทรงเรือไฟพระที่นั่งอาดิกง ที่น่าพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ไปประทับวัดประทุมคงคา เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปประทับพลับพลา โปรดเกล้า ฯ พระราชทานผ้าไตร ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ไปบังสกุลเสร็จแล้ว ทรงจุดผ้ากแคพระราชทานเพลิง เวลาย่ำค่ำเสศเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

อนึ่งเวลาค่ำพระสงฆ์ ๕ รูปจะได้เจริญพระพุทธมนต์ ที่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท ในการหล่อพระพุทธรูปประจำวันพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าชายอิศริยาภรณ์ที่สิ้นพระชนม์ มี

หม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรตนำเปนประธาน เวลาเสด็จกลับโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าดิลกจันทรนิภาธร[(๑)] ไปจุดเทียนเครื่องนมัศการ

๒๕

วันที่รัชกาล ๘๘๐๑ วัน ๕ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๑๑

๒๕
วันที่ ๑๕ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้าย่ำรุ่งเสศ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เสด็จมาจุดเทียนเครื่องนมัศการแลหล่อพระพุทธรูปประจำพระชนม์พรรษา[(๒)] พระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าชายอิศริยาภรณ์ ที่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท แล้วถวายอาหารบิณฑบาตร พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ถวายของเครื่องไทยทานตามสมควร

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจกระทรวงมหาดไทย นำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกจมื่นสรฤทธิ ข้าหลวงเมืองอ่างทอง ว่าวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๑๑๑ มีอ้ายผู้ร้าย ๒ คนขี่เรือพายม้าแย่งชิงเอาตุ้มหูกับตะกรุดทองคำของอำแดงสุดไป จับได้ตัวอ้ายคล้ำมาถามให้การสารภาพรับเปนสัจ

---

(๑) พระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ กรมหมื่นสรรควิสัยนรบดี
(๒) พระพุทธรูปยืนถวายเนตร (น. ๗๙)

ฉบับ ๒ บอกเมืองสุพรรณบุรี ว่าวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๑๑๑ จีนเหลงกับจีนเก๊าวิวาทกัน เอาหอกปลายปืนแทงจีนเก๊าตาย เอาตัวจีนเหลงมาถามให้การหารับไม่

ฉบับ ๓ บอกเมืองปราจิณบุรี ว่าวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๑๑๑ เวลาย่ำค่ำแล้ว มีอ้ายผู้ร้ายเอาปืนยิงจีนตึ๋งขาดใจตาย ได้ตัวอ้าย

โส
อ่อน } มาถามให้การหารับไม่

พระนรินทรราชเสนี นำบอกกระทรวงกระลาโหมขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๑๑ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ส่งลิสิทธิเงินภาษีอากรเมืองตกั่วป่า งวดเดือนมกราคม

ร.ศ. ๑๑๑ เงิน ๑๐๔๒
๗๑ } เหรียญ

ฉบับ ๒ ส่งลิสิทธิค่าเช่าเมืองภูเก็จ งวดที่ ๑๐ มกราคม

ร.ศ. ๑๑๑ เงิน ๑๘
๔๕ } เหรียญ

ฉบับ ๓ ส่งลิสิทธิเงินภาษีผูกขาดเมืองภูเก็จ งวดที่ ๑๐ มกราคม ร.ศ. ๑๑๑

ฉบับ ๔ ส่งลิสิทธิเงินภาษีอากรเมืองภูเก็จ งวดตุลาคม ๑๑๑

เงิน ๔๐๐๖
๒๓
๑ } เหรียญ

ฉบับ ๕ ส่งลิสิทธิเงินภาษีอากรเมืองตะกั่วป่า งวดธันวาคม

๑๑๑ เงิน ๑๐๔๖
๗๒
๑
๒ } เหรียญ

ฉบับ ๖ ส่งลิสิทธิเงินภาษีอากรเมืองภูเก็จ งวดตุลาคม

ร.ศ. ๑๑๑ เงิน ๔๐๐๖
๒๓ } เหรียญ

ฉบับ ๗ ส่งลิสิทธิเงินภาษีอากรเมืองตะกั่วป่า งวดเดือน

ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๑ เงิน ๑๐๔๖
๙๒
๑
๒ } เหรียญ

ฉบับ ๘ ส่งลิสิทธิเงินอากรดีบุกเมืองตะกั่วป่า งวดเดือน

ตุลาคม ๑๑๑ เงิน ๙๘๕๔
๔๕ } เหรียญ

ฉบับ ๙ ส่งลิสิทธิเงินภาษีฝิ่นเมืองภูเก็จ งวดเดือนตุลาคม

ร.ศ. ๑๑๑ เงิน ๙๘๕๔
๘๕ } เหรียญ

ฉบับ ๑๐ บอกเมืองราชบุรี ว่าได้มอบเงิน ๑๐๐ ค่านาปี

๑๑๐ ให้ข้าหลวงเสนากรมการคุมเข้ามาส่ง

ฉบับ ๑๑ บอกเมืองประทุมธานี ว่าได้มอบเงิน ค่านาปี ๑๑๐ ให้ข้าหลวงเสนาแลกรมการคุมเข้ามาส่ง

แล้วพระยาราชวรานุกูล นำพระบริบูรณสเบียงเจ้าเมืองวัฒนานครกราบถวายบังคมลาออกไปรักษาราชการบ้านเมือง โปรดเกล้า ฯ พระราชทานถาดหมาก คนโทเงิน แลผ้าพรรณนุ่งห่ม แก่พระบริบูรณสเบียง

แล้วดำรัสถามพระยาราชวรานุกูลว่า ถาดหมากคนโทนี้เขาใช้กันฤๅเปล่า พระยาราชกราบบังคมทูลว่าเอาใช้แต่เมื่อเวลาถือน้ำ จึงดำรัสถามต่อไปว่า อ้ายถาดนั้นใช้ใส่หมากฤๅใส่อะไรกัน พระยาราชกราบบังคมทูลว่าใช้รองคนโทใส่น้ำพระพิพัฒสัตยา จึงดำรัสต่อไปว่าดูอิมซดูเตมที แล้วดำรัสด้วยกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษว่า ตั้งแต่คราวนี้ต่อไป ถ้าใครเอาถาดหมากคนโทเข้ามาส่ง ถาดหมากให้เปลี่ยนเปนโต๊ะไป ถ้าถาดหมากคนโทใหญ่ให้เปลี่ยนเปนโต๊ะใหญ่ แต่คนโทนั้นคง ถ้าถาดหมากคนโทเล็กให้เปลี่ยนเปนโต๊ะกาไป แล้วดำรัสสั่งกับกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ว่า พระยาพิไชยนั้นเขาจะขึ้นไปเปนข้าหลวงเมืองพระบาง ให้ตรา ม.ม. เขาเสียสักดวงหนึ่ง แล้วถาดหมากนั้นให้เปลี่ยนเปนโต๊ะใหญ่ ส่งขึ้นไปพร้อมกันกับตรา

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

วันที่รัชกาล ๘๘๐๒ วัน ๖ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔ (๒๕ / ๑๒)

วันที่ ๑๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ (๒๕)

วันนี้มีการสมโภชสามวัน พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิง[๑] ที่ตำหนักเจ้ามารดาจิ๋ว

ไม่เสด็จออกขุนนาง

วันที่รัชกาล ๘๘๐๓ วัน ๗ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔ (๒๕ / ๑๓)

วันที่ ๑๗ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ (๒๕)

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกกระทรวงมหาดไทยขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๗ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกกรุงเก่า ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ ครั้งที่ ๑ เงิน ๒๐๐ |

ฉบับ ๒ ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ ครั้งที่ ๒ เงิน ๒๐๐ |

ฉบับ ๓ ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ ครั้งที่ ๓ เงิน ๒๐๐ |

---

(๑) สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พระชันษาเดือนเศษ

ฉบับ ๔ บอกเมืองอ่างทอง ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ ครั้งที่ ๑ เงิน ๓๕๐

ฉบับ ๕ ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ ครั้งที่ ๒ เงิน ๒๗๐

ฉบับ ๖ บอกเมืองสระบุรี ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ เงิน ๒๙๐

ฉบับ ๗ บอกเมืองสรรคบุรี ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ เงิน ๘๖ ๒๑ ๒๕

พระนรินทรราชเสนีนำบอกกระทรวงกระลาโหม ขึ้นอ่านกราบบังคมทูลสามฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเมืองสงขลา ว่าวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๑๑๑ เวลาบ่าย ๕ โมงเสศ นักโทษหักตรางออกได้ ๓๖ คน ตีผู้คุมตาย ๕ คน ผู้คุมตีนักโทษตาย ๘ คน จับได้ ๒ คน หนีไปได้ ๒๖ คน

ฉบับ ๒ บอกเมืองนครเขื่อนขันธ ว่าวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๑๑๑ เวลาดึกสองยามเสศ มีอ้ายผู้ร้ายประมาณ ๙ ๑๐ คน ปล้นเรือนนายยอม เก็บเอาทรัพยสิ่งของไป จับตัวอ้ายกรานมายังหาได้ให้การไม่

ฉบับ ๓ ว่าวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๑๑๑ เวลาดึกสองยามเสศ มีอ้ายผู้ร้ายประมาณ ๑๑ ๑๒ คน ปล้นเรือนโต๊ะฮายีสะ และตำบลคลอง

กะลันตัน อ้ายผู้ร้ายเอาปืนยิงโต๊ะฮายีขาดใจตาย แล้วเก็บเอาทรัพยสิ่งของไป ยังสืบจับตัวหาได้ไม่

ขุนอักษรสมบัตินำบอกในกรมท่าขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระสุธรรมไมตรี ข้าหลวงเมืองนครไชยศรี ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ เงิน ๔๐ ครั้งที่ ๑

ฉบับ ๒ ส่งเงินค่านาปี ๑๑๐ ครั้งที่ ๒ เงิน ๘ ๗๒/๑๒ ๔๐ เปนสิ้นโสตหมดรายแต่เท่านี้

ฉบับ ๓ ส่งเงินค่านาเมืองสมุทสาคร ปี ๑๑๐ เงินยี่สิบเจดชั่งแปดบาท ห้าสิบเก้าอัฐ หกสิบแปดเบี้ย

แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ๔ นาย

ให้หลวงคชสิทธิ เปนพระกำแพงรามภักดีศรีสุริยชาติ สมุหนาคชบาลขวาถือศักดินา ๓๐๐๐

ให้หลวงคชศักดิ เปนพระศรีผาวัง เจ้ากรมพระคชบาลซ้ายฝ่ายพระราชวังบวร ถือศักดินา ๑๕๐๐

ให้นายชำนาญคชประจง เปนหลวงคชสิทธิ ปลัดกรมพระคชบาลขวา ถือศักดินา ๘๐๐

ให้นายเทพขจรจำลอง เปนหลวงคชศักดิ ปลัดกรมพระคชบาลซ้าย ถือศักดินา ๘๐๐

จึ่งดำรัสถามพระยาสงขลาว่า เมื่ออ้ายคนโทษหนีนั้นเจ้าเข้ามาอยู่ในนี้ฤๅยังอยู่นอก พระยาสงขลากราบทูลว่า พอหนีได้สองเวลาข้าพระพุทธเจ้าก็เข้า แล้วเสด็จขึ้นโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสงขลาเอาแผนที่เมืองสงขลาไปถวายทรงทอดพระเนตร ประทับอยู่ที่น่าพระทวารกลาง จนเวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น

วันที่รัชกาล ๘๘๐๔ วัน ๑ ฯ ๑ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔ (๒๕ / ๑๔)

วันที่ ๑๘ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ (๒๕)

เปนวันพระไม่เสด็จออก

วันที่ ๑๙

ราชกิจจานุเบกษาว่า เสด็จออกรับราชทูต ด้วยพระเจ้ากรุงเบลเยี่ยม ตั้งให้ มองสิเออร์ เฮนรี ลุมเยร์ เปนราชทูตในสำนักกรุงสยาม เมื่อเข้าเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาททูลเกล้าฯ ถวายสาส์นตราตั้งของพระเจ้ากรุงเบลเยี่ยมประจำกรุงสยาม ทรงพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์อันมีเกียรติยิ่ง มงกุฎสยามจุลสุราภรณ์ แก่มองสิเออร์ เฮนรี ลุมเยร์

---

๒ ๒๕

วันที่รัชกาล ๘๘๐๖ วัน ๓ ๆ ๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕

วันที่ ๒๐ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เสด็จออกเพลา ๔ ทุ่มเสศ มหาดไทยนำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูลพระกรุณา ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระยาสุนทรสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองอ่างทอง ลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๑๑๑ ว่าเมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน เพลาเช้า ๒ โมงเสศ มีผู้ร้ายปล้นเรือนนายทอง อำแดงบุญ ที่คลองจรเข้ใหญ่ นายทองแทงด้วยถ่องม่ามถูกผู้ร้ายคน ๑ พวกผู้ร้ายเอาปืนยิงถูกอำแดงบุญภรรยานายทองตาย หาทันได้ทรัพย์สิ่งของไปไม่ พระยาสุนทรสงครามให้สืบได้ความว่า อ้ายอิน อ้ายปลื้ม อยู่บ้านคลัง แขวงกรุงเก่าเปนผู้ร้าย อีกคน ๑ นั้นยังหาได้ความไม่ ได้มีหนังสือไปขอตัวอ้ายสองคนที่ผู้รักษากรุงเก่าแล้ว ถ้าได้ตัวมาชำระได้ความประการใดจึ่งจะบอกมาให้ทราบ

ฉบับ ๒ บอกพระยาสุรบดินทร ผู้ว่าราชการเมืองไชยนาท ว่าเมื่อวันที่ ๙ กันยายน ๑๑๑ เพลาทุ่มเสศ นายแช่มนั่งอยู่ที่ระเบียงเรือนนายอินบุตรเขย ตำบลบ้านไผ่แบน มีคนร้ายลอบยิงปืนถูกนายแช่มตาย นายแก้วบุตรนายแช่มแจ้งความว่าเดิมนายอินน้องเขยเถลาะกับอำแดงแพน้องสาวนายแก้ว แล้วมารดานายแก้วเอาไม้ตีนายอิน ๆ จึ่งผูกใจเจ็บคอยให้คนทำร้ายนายแช่ม แต่นายแก้วหาติดใจว่าความไม่ พระยาสุรบดินทรเห็นว่าเปนความแผ่นดิน จึ่งเอาตัวนายอินมาซักถาม

นายอินทุเลาให้การว่าไม่สบาย ครั้นอยู่ได้ ๑๔ วันนายอินเปนไข้จับตาย พระยาสุรบดินทรยังให้สืบจับตัวคนร้ายที่ยิงนายแช่มอยู่

แล้วกระลาโหม นำบอกพระยาทิพย์โกษา ผู้กำกับข้าหลวงเมืองภูเก็จ ขึ้นอ่านกราบบังคมทูลพระกรุณา ๕ ฉบับ ว่าได้นำเงินส่งหลวงทวีปสยามกิจฝากแบงก์ ได้ส่งลิสิทธิเข้ามายังกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จบลง

กรมท่านำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูลพระกรุณา ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระยาสมุทขรานุรักษ์ ว่ามีท้องตราบัวแก้วดำเนินพระบรมราชโองการออกไปให้หลวงฤทธิจักรกำจร เปนข้าหลวงเก็บเงินหางเข้าค่านาเที่ยวครั้งที่ ๒ เก็บเงินได้ ๒ | ๑๐ ได้ให้กรมการคุมเงินเข้ามาส่งพร้อมกับข้าหลวงแล้ว

ฉบับ ๒ บอกพระยาพิพัฒนโกษา ข้าหลวงเมืองชลบุรี ว่ามีท้องตราบัวแก้วออกไปให้นายซุ้ยเฮง เปนข้าหลวงเสนาพระยาพิพัฒน์ได้แต่งให้ขุนนากับข้าหลวงออกเดินประเมินนา เก็บเงินหางเข้าค่านาในเมืองชลบุรีเสร็จสิ้นจำนวน ได้นา ๑๙๔๘๖ ไร่ ๓ งาน รวมเก็บเงินได้ ๙๓ | ๕๗ | ๑๖ หักพระราชทานร้อยชักสิบ เปนเงิน ๕ | ๔๘ | ๒๔ คงเหลือเงิน ๘๘ | ๘ | ๕๖ กับเงินค่าตราจองไร่ละ | | ๑๖ นา ๔๒๖ ไร่

เก็บเงินได้ ๑ | ๒๗ รวมทั้งเงินหางเข้าค่านาตราจองเปนเงิน ๘๙ | ๓๕/๔๖

ได้ให้ขุนคลังกรมการคุมเข้ามาส่ง

วันที่รัชกาล ๘๘๐๗ วัน ๔ ฯ ๒ ค่ำ ๓ บีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔ ๒๕

วันที่ ๒๑ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ ๒๕

เพลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง มหาดไทยนำบอกขึ้นอ่านกราบบังคมทูลพระกรุณา ๔ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกพระยาวิเสศไชยชาญ ผู้ว่าราชการเมืองอ่างทอง ลงวันที่ ๑๖ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๑ ว่าน้ำฝนในปีนี้มากกว่าน้ำฝนปี ๑๑๐ สองทสางค์ น้ำท่าลดลงตั้งแต่วันที่ ๑๗ ตุลาคม ถึงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน สี่ศอก ๑ นิ้ว สองกระเบียด น้ำยังมากกว่าปี ๑๑๐ สิบนิ้วกับ ๓ กระเบียด ราคาเข้าตวงด้วยสัด ๓๐ ทนาน ซื้อขายกันเกวียนละ ๘ |

ฉบับ ๒ บอกพระยาพิสุทธิธรรมธาดา ผู้ว่าราชการเมืองลพบุรี ลงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๑๑๑ ว่าน้ำฝนปีนี้น้อยกว่าน้ำฝนปี ๑๑๐ หนึ่งนิ้ว ๑ ทสางค์ น้ำท่าที่หลักสังเกตน้ำฦกสองศอกคืบ ๘ นิ้ว ๒ กระเบียด มากกว่าน้ำปี ๑๑๐ ศอกคืบ ๓ นิ้ว ๒ กระเบียด ราคา

เข้าเปลือกตวงด้วยสัด ๒๕ ทนาน เข้านาทุ่งเกวียนละ ๖|๒ เข้านาบั๊กเกวียนละ ๘|๒

ฉบับ ๓ บอกพระยาศรีสุริยราชวรานุวัต ผู้ว่าราชการเมืองพิไชย บอกมา ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ ว่าขลิบภรรยาพระยาพิไชย (มิ่ง) ที่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด ปีละ ๑ ๑๐|— ป่วยเปนวรรณโรคภายใน ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๑ อายุได้ ๔๑ ปี นายเวชว่าที่พระมหาดไทยจัดการศพ กับหนูทวนบุตรหญิงพระยาพิไชย (มิ่ง) ซึ่งเกิดแต่ล่าภรรยาน้อย ป่วยเปนไข้ทรางถึงวันที่ ๑๕ มีนาคม ๑๑๑ ขอรับพระราชทานหีบศิลาน่าเพลิง

กับล่ามารดาหนูทวนที่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดปีละ ๑๐|— นั้นได้สามีใหม่แต่ ณ เดือนเมษายน ๑๑๑

ฉบับ ๑ ว่าได้มอบหีบหมากกาไหล่ลงยาที่ขลิบได้รับพระราชทานเปนเครื่องยศนั้น ให้นายเวชว่าที่พระมหาดไทยคุมลงมาส่ง แล้วกระลาโหมนำบอกพระยารัษฎานุประดิษฐ ผู้ว่าราชการเมืองตรัง ขึ้นอ่านกราบบังคมทูลพระกรุณา ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ ลงวันที่ ๑๖ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๑ ว่าเวลากลางวันมีผู้ร้ายปล้นเรือจีนหยกที่ท่าวังซุ่ม แขวงเมืองตรัง ผู้ร้ายยิงจีนหยกตายเก็บ

ทรัพยสิ่งของไป สืบได้ความว่า อ้ายไชยขัน อ้าย วัน ช่วย อ้าย ขาว แขกเสน อ้าย นุ่น เพง อ้าย ตัง เอียดโตง รวม ๙ คน อยู่ในแขวงเมืองนครศรี-ธรรมราช

ฉบับ ๑ ลงวันที่ ๑๐ มีนาคม ๑๑๑ ว่าเมื่อเพลากลางคืนมีผู้ร้าย ๕ คน เข้าปล้นเรือนนายทองจัน บ้านห้วยนาง แขวงเมืองตรัง ผู้ร้ายยิงถูกนายหนูตายเข้าเก็บทรัพยสิ่งของไป สืบได้ความว่า อ้ายวัน อ้ายไชยขัน อ้ายสุก อ้ายแก้ อ้ายเกิด อยู่บ้านโคกอ แขวงเมืองนครศรีธรรมราช เปนผู้ร้ายรวม ๓ ราย พระยารัษฎานุประดิษฐ ได้มีสูตรนารายน์ไปยังพระศิริธรรมบริรักษ์ ปลัดเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ถ้าได้ตัวมาชำระได้ความประการใดจึงจะบอกลงมา แล้วกรมท่านำบอกพระสุธรรมไมตรี ข้าหลวงเมืองนครไชยศรี ขึ้นอ่านกราบบังคมทูลพระกรุณา ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ ลงวันที่ ธันวาคม ๑๑๑ ว่าเมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม เวลาดึกสองยามเสศ มีผู้ร้ายประมาณ ๑๐ คนเข้าปล้นบ้านนายขำ บ้านไร่ขิง ผู้ร้ายเอาไฟลนอำแดงเกี้ยวบุตรนายขำกับทุบตีพวกเจ้าของทรัพยมีบาดเจ็บหลายแห่ง เก็บทรัพยสิ่งของไปได้คิดรวมเปนเงินสามร้อยสิบสี่บาท พระสุธรรมไมตรียังให้สืบจับตัวผู้ร้ายอยู่

ฉบับ ๑ ลงวันที่ ๕ ธันวาคม ๑๑๐ ว่าเมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม เวลาบ่าย ๓ โมง มีผู้ร้าย ๗ คน มาถามหาจีนหงวนจีนเล็กบุตรเขยอำแดงม่วง ๆ บอกว่าไม่อยู่ พวกผู้ร้ายก็พากันขึ้นไปบนเรือนเอาไฟ

ลนอำแดงม่วงแลทุบตีมีบาดเจ็บหลายแห่ง แล้วพากันเก็บทรัพย์สิ่งของไปรวมเปนเงินร้อยสามสิบบาทสองสลึง พระสุธรรมไมตรียังให้ติดตามอยู่ ถ้าได้ความประการใดจึ่งจะบอกมาครั้งหลัง

มีพระราชดำรัสถามพระยาสุรศักดิมนตรีว่า เครื่องเอกษบิเชนที่จะส่งไปนอกนั้นจะประจุหีบเมื่อไร พระยาสุรศักดิกราบบังคมทูลว่าจะประจุวันที่ ๒๒ รับสั่งว่าถ้ากระไร บ่าย ๆ จะเสด็จไปทอดพระเนตร ถ้าบ่ายไม่ได้เสด็จแล้วก็ให้ประจุหีบเสียไม่ต้องรอไว้ แล้วดำรัสถามกรมหลวงเทวะวงษ์ว่า ได้อ่านโทรเลขเรื่องญวนรุกเขตรแดนแล้วฤๅยัง กรมหลวงเทวะวงษ์กราบทูลว่ายังไม่ได้อ่าน รับสั่งให้มาขอดูที่ในออฟฟิศหลวง แล้วรับสั่งแก่กรมหลวงเทวะวงษ์ต่อไปว่า หม่อมกรมหลวงพิชิตมาถึงแล้วพาลูกเข้ามาด้วยคน ๑ เล่าว่าฝรั่งที่ขึ้นไปนั้นขี้เมาเตมที ดูวุ่นวายมาก ถึงกับอยากจะกินแกงเสือ กรมหลวงพิชิตต้องให้คนไปยิงเสือมาแกงให้กิน แล้วกินได้มากด้วย อยู่ข้างจะเปนคนขี้เมาจัดเต็มที

เสด็จขึ้นเพลา ๕ ทุ่มเสศ.

วันที่รัชกาล ๘๘๐๘ วัน ๕ ฯ $\overset{๔}{}$ ๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔ (๔ / ๒๕)

วันที่ ๒๒ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ (๒๕)

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศ เสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท แล้วเสด็จทรงพระราชดำเนินไปประทับที่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์

ปราสาท โปรดเกล้า ฯ ให้เดินกระบวนแห่สวนสนามโสกันต์[๑] สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ แลที่เขาไกรลาศเหมือนกัน แต่เขาไกรลาศครั้งนี้ลดต่ำกว่าครั้งก่อน วา ศอก เวลาย่ำค่ำเสศเสด็จขึ้น

วันนี้ไม่เสด็จออกขุนนาง.

วันที่รัชกาล ๘๘๐๙ วัน ๖ ฯ ๕ ๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔ ๒๕

วันที่ ๒๓ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ ๒๕

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศ เสด็จออกประทับบนเขาไกรลาศ โปรดเกล้า ฯ ให้ซ้อมเดินกระบวนแห่รอบเขาไกรลาศ เวลาย่ำค่ำเสศเสด็จทรงรถพระที่นั่งไปประทับออฟฟิศเกษตรพานิชการ ทอดพระเนตรเครื่องเอกษฮิบิเชนที่จะส่งออกไปตั้งเมือง ประทับอยู่จนเวลา ๒ ทุ่มเสศ เสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

วันนี้ไม่เสด็จออกขุนนาง.

---

(๑) ดูภาคผนวกหมายเลข ๘

วันที่รัชกาล ๘๘๑๐ วัน ๗ ฯ ๖ ๒ ค่ำ ปีมโรง จัดวาศก ๑๒๕๔ ๒๕

วันที่ ๒๔ ๒๕ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลา ๔ ทุ่มเสศเสด็จออกขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกกระทรวงมหาดไทย ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๒ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกกรุงเก่า ว่าวันที่ ๗ ธันวาคม ๑๑๑ เวลา ๕ ทุ่มเสศ มีอ้ายผู้ร้ายประมาณ ๑๖/๑๗ คน ปล้นเรือนนายโคกบ้านคลองสระบัว เก็บเอาทรัพยสิ่งของไปรวมเปนราคา ๔ ชั่ง ยังสืบจับตัวหาได้ไม่

ฉบับ ๒ บอกเมืองสุพรรณบุรี ว่าวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๑๑๑ มีอ้ายผู้ร้ายประมาณ ๒๐ คน ปล้นเรือจีนเงี๊ยวจอดอยู่บ้านบางใหญ่ อ้ายผู้ร้ายเอาปืนยิงถูกจีนคุนบุตรจีนเงี๊ยวตายคน ๑ ชาวบ้านช่วยกันยิงถูกอ้ายลอยผู้ร้ายตายคน ๑ อ้ายผู้ร้ายเก็บเอาทรัพยสิ่งของไปคิดเปนราคา ๓๐๐ บาท สืบจับได้ตัวอ้าย อ้น/โห้/สาด แต่ยังหาได้ถามไม่

พระนรินทรราชเสนี นำบอกกระทรวงกระลาโหม ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๓ ฉบับ

ฉบับ ๑ บอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวงหัวเมืองฝ่ายทเลตวันตก ขออนุญาตตั้งจีนเอียบสูโป ว่าที่หลวงบำรุงจีนประชา อำเภอจีนเมืองตะกั่วป่า

ฉบับ ๒ บอกเมืองระนอง ว่าการทำทางเมืองชุมพร เวลานี้ยังหามีคนจะจ้างไม่ ถ้าเลิกนาแล้วมีคนจ้างจึ่งจะบอกมาให้ทราบ

ฉบับ ๓ บอกเมืองตะรัง ว่าเข้าในนาเตมบริบูรณ ถ้าปี ๑๑๒ จะทำได้มากกว่าปี ๑๑๑

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร ให้นายทองดี มหาดเล็กเวรศักดิ์ เปนหลวงเสนาะดุริยางค์ เจ้ากรมพิณพาทย์ ขึ้นในมหาดเล็กเวรศักดิ์ ถือศักดินา ๘๐๐

เวลา ๕ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

---

๗ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๘๑๑ วัน ๑ ฯ ๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔
๒๕

วันที่ ๒๔ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเสศ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ เสด็จออกพระที่นั่งสุทไธยสวริย์ ทอดพระเนตรพระยาพิไชยบุรินทรา[๑]แห่ยืนชิงช้า

เวลายามเสศ เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการ แลเทียนในพระแท่นมณฑล มีพระราชาคณะผู้ ใหญ่ น้อย ๒๕ รูป พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส นำเปนประธาน เจริญพระพุทธมนต์สัตปริต แล้วเสด็จมาประทับออก

---

(๑) ฉ่ำ บุนนาค บรรดาศักดิ์ครั้งหลังสุดเป็นพระยากลาโหมราชเสนา

ขุนนาง พระมนตรีพจนกิจนำบอกเจ้าอุปราชเมืองนครลำพูน ขึ้นอ่านกราบบังคมทูล ๑ ฉบับ ว่าได้แต่งให้พระยาไชยสงคราม บุตรหลานเจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจ นำเครื่องราชอิศริยาภรณ์มงกุฎสยามมหาสุราภรณ์ กับพานทองคำ กะโถนทองคำ คนโททองคำ ของเจ้าดาราดิเรกรัตนที่ถึงแก่พิลาไลย กับพานเงินเครื่องในพร้อมของเจ้าบุรีรัตน สำรับ ๑ พานเงินเครื่องในพร้อมของพระยาราชสัมพันธวงษ์ สำรับ ๑ ส่งลงมา

แล้วพระมนตรีพจนกิจ นำพระยาไชยสงคราม ๑ หนานสิงหะมะ ๑ บุตรเจ้าดาราดิเรกรัตน ๒ นายน้อยจักคำบุตรพระยาไชยสงคราม ๑ พระยาอินทมโน ๑ เมืองนครลำพูน รวม ๔ นาย เข้ามาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท จัดได้งาช้าง ๔ กิ่ง หนัก ๔๘ ขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวาย

แล้วพระมนตรีพจนกิจ นำพระวรพุฒิโภคัย ๑ พระสฤษ-พจนกรณ์ ๑ หลวงไพศาลศิลประสาตร ๑ หลวงกรุงศรีบริรักษ์ ๑ ซึ่งตามเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ไปตรวจราชการ ณ เมืองฝ่ายเหนือ กลับลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท

แล้วนำจมื่นสรฤทธิพฤฒิไกร ข้าหลวงเมืองอ่างทอง ๑ หลวงชาญภูเบศร์ ข้าหลวงผู้ช่วยราชการเมืองลาวเฉียง ๑ ขุนราชพัตถุ-พิธภาร ข้าหลวงตามเสด็จ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เมืองลาวกาว ๑ กลับมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท

แล้วนำพระยาพิไชยสุนทร ผู้ว่าราชการเมืองอุไทยธานี ๑ พระยาอุไทยมนตรี ผู้ว่าราชการเมืองปราจิณบุรี ๑ พระยาสุนทร-สงคราม ผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรี ๑ พระยาสุรบดินทรสุรินทรฤๅไชย ผู้ว่าราชการเมืองไชยนาทบุรี ๑ พระยาพิบูลสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองนครนายก ๑ พระยาวิเสศไชยชาญ ผู้ว่าราชการเมืองอ่างทอง ๑ พระพรหมประสาทร์ศิล ผู้ว่าราชการเมืองพรหมบุรี ๑[๑] พระอินทรประสิทธิศร ผู้ว่าราชการเมืองอินทรบุรี ๑ พระพิศาลสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองสิงหบุรี ๑ พระสรรคบุรานุรักษ ผู้ว่าราชการเมืองสรรคบุรี ๑ พระศรีสิทธิกรรม ผู้ว่าราชการเมืองมโนรมย์ ๑[๒] พระเกรียงไกรกระบวนยุทธ ปลัดเมืองฉเชิงเซาหลวงสัตพันธคีรี ผู้ว่าราชการเมืองพระพุทธบาท ๑ เข้ามาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ในการพระราชพิธีโสกันต์

แล้วพระนรินทรราชเสนี นำพระยารัษฎานุประดิษฐ ผู้ว่าราชการเมืองตรัง ๑ หลวงพิทักษคีรีมาตย์ ยกรบัตรเมืองกาญจนบุรี ๑ หลวงสุรสาคร ปลัดเมืองปรานบุรี ๑[๓] เข้ามาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ในการพระราชพิธีโสกันต์

แล้วขุนอักษรสมบัติ เสมียนตรากรมท่า นำหลวงอร่ามเรือง-ฤทธิ ยกรบัตร ๑ หลวงวิชิตชลไชย ผู้ช่วยเมืองสมุทสงคราม เข้ามาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ในการพระราชพิธีโสกันต์

---

(๑) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดสิงห์บุรี

(๒) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดชัยนาท

(๓) ปัจจุบันเป็นอำเภอ ขึ้นจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ครั้นพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว พระสงฆ์ถวายอติเรก พระพรลา จึ่งเสด็จพระราชดำเนินลงไปทอดพระเนตรต้นไม้ที่ลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แล้วเสด็จประพาศเขาไกรลาศ

เวลา ๗ ทุ่มเสศเสด็จขึ้น.

---

๘ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๘๑๒ วัน ๒ ฯ ๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาเช้า ๓ โมงเสศเสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระ-สงฆราชาคณะผู้ ใหญ่ น้อย ๖๐ รูป ซึ่งจะได้เจริญพระพุทธมนต์ ในการพระราชพิธีโศกันต มาพร้อมกันตามลำดับ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการทรงศีลแล้ว พระราชทานเทียนชนวนแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เสด็จจุดเทียนไชย ขณะนั้นพระสงฆก็สวดคาถา เจ้าพนักงานก็ประโคมแตรสังขพินพาทยฆ้องไชยพร้อมกัน แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายมหาวชิราวุธ กรมขุนเทพทวาราวดี ทรงถวายไตรแพรพัดรอง แลย่ามปักตราแลหมายมือักษรเปนที่หมายการมหามงคลพิธีครั้งนี้ทั่ว ๖๐ รูป แล้วทรงถวายอาหารบิณฑบาตร พระสงฆรับพระราชทานฉันแล้ว พระราชาคณะ ๔ รูป ขึ้นนั่งบนแท่นสวดภาณวาร สมเด็จพระพุฒาจารย[๑]

---

(๑) ศรี อโนมสิริ

นั่งปรก ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการ พระราชาคณะสวดภาณวาร เวลา ๔ โมงเสศเสด็จขึ้น

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศเสด็จทรงเครื่องขัตยราชอิศริยาภรณมหาจักรกรีบรมราชวงษ เสด็จประทับเกยพระที่นั่งสุทธาสีวภิรมย[๑] ส่งพระกร แล้วเสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท เสด็จทรงพระราชยานลงยาราชาวดี ไปประทับพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท พอกระบวนแห่แลพระราชยานกงถึงพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาทแล้ว ทรงรับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอขึ้นจากพระราชยานกง แล้วเสด็จขึ้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการ ทรงศิล แลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงจุดเทียนนมัศการ ทรงสรวมพระมหามงคล พระสงฆ ๕๖ รูปเจริญพระพุทธ-มนต์ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสนำเปนประธาน แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายจักรพงษ-ภูวนารถ เสด็จไปจุดเทียนในบุษบกบนเขาไกรลาศ แล้วเสด็จมาประทับที่เจ้านายเฝ้า พอพระสงฆเจริญพระพุทธมนต์จบ เสด็จลงส่งพระกรที่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท เวลาทุ่มเสศตั้งกระบวนแห่กลับ แต่คู่เคียงในงานนี้คือ คู่ที่ ๑ พระยาสุรศักดิมนตรี พระยามนตรีสุริยวงษ คู่ที่ ๒ พระยาสีหราชเดโชชัย พระยาศรีธรรมาธิราช คู่ที่ ๓ พระยาอนุชิตชาญไชย พระยาราชประสิทธิ คู่ที่ ๔ พระยาเทพประชุน พระยานครศรีธรรมราช คู่ที่ ๕ พระยาวิเชียรคิรี พระยา

(๑) พระที่นั่งสุทธาศรีอภิรมย์เป็นพระที่นั่งในหมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท อยู่เบื้องหลังด้านทิศตะวันออก

สุรินทรฤาไชย คู่ที่ ๖ พระยาไชยวิชิต พระยาอรรคราชนารถภักดี แต่กระบวนแห่ก็เหมือนอย่างทุกครั้งที่แห่มาแล้ว

---

๙ ๒๕
วันที่รัชกาล ๘๘๑๓ วัน ๓ ฯ ๒ ค่ำ ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

๒๕
วันที่ ๒๗ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑

เวลาบ่าย ๓ โมงเสศ โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล แทนเสนาบดีกระทรวงวัง ทอดพระเนตรแห่ชิงช้า

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศเสด็จทรงเครื่องราชอิศริยาภรณ์เสร็จ เสด็จลงส่งพระกรแต่เกยข้างใน แล้วเสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ทรงพระราชยานไปประทับที่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท พอกระบวนแห่แลพระราชยานสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ มาถึงแล้วทรงรับพระกรขึ้นจากพระราชยาน แล้วเสด็จขึ้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดเทียนเครื่องนมัศการทรงศิลแล้ว พระสงฆ์ก็เจริญพระพุทธมนต์ จึ่งเสด็จมาประทับที่เจ้านายเฝ้า

โปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๑ มหาสุราภรณ์ แก่พระยาชลยุทธโยธินทร์ ๑ ช้างเผือกชั้นที่ ๒ จุลวราภรณ์[๑] แก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิ-

---

(๑) คือทวิติยาภรณ์ช้างเผือกในปัจจุบัน

ธาดา ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันต์มงคล ๑ พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงษ์ ๑ เวลาย่ำค่ำเสศพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบ เสด็จลงประทับพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท ส่งพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ แล้วเสด็จขึ้นทางพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ทรงรับพระกรข้างใน

วันที่รัชกาล ๘๘๑๔ วัน ๔ ฯ ๒ ค่ำ (๑๐ / ๒๕) ปีมโรง จัตวาศก ๑๒๕๔

วันที่ ๒๘ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ (๒๕)

เวลาบ่าย ๕ โมงเสศเสด็จออกแลส่งพระกรแลรับพระกร ก็เหมือนวันที่กล่าวมาแล้ว จึ่งเสด็จมาประทับที่เจ้านายเฝ้าบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๓ นิภาภรณ์(๑) แก่หม่อมเจ้าขาว(๒) ในพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์ ๑ พระยาบำเรอภักดิ (กร) กรมพระตำรวจวัง ๑ พระอินทรเดช (เจริญ) เจ้ากรมพระตำรวจนอกซ้าย ๑ มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ มัณฑนาภรณ์(๓) หม่อมเจ้าสุบรรณ์ในพระไอยกาเธอ กรมหมื่นณรงค์หริรักษ์ ๑ หม่อมเจ้าประภากรในสมเด็จพระบรมวงษ์เธอ กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ ๑

---

(๑) คือตริตาภรณ์ช้างเผือก ในปัจจุบัน

(๒) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัชรีวงศ์ ผู้พิพากษาศาลฎีกา สิ้นพระชนม์ วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๔

(๓) คือตริตาภรณ์มงกุฎไทย ในปัจจุบัน

หม่อมเจ้าเจ๊ก ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิวะวิลาศ ๑ พระยามหาเทพกระษัตรสมุห (บุศย์) เจ้ากรมพระตำรวจในซ้าย ๑ พระพิเรนทรเทพบดีศรีสมุห (ทองคำ) เจ้ากรมพระตำรวจใหญ่ซ้าย ๑

ช้างเผือกชั้นที่ ๕ ทิพยาภรณ์[(๑)] หม่อมเจ้าจรูญ ในพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ ๑ หม่อมเจ้าปรีดา ในพระบวรวงษ์เธอ กรมขุนธิเบศรบวร ๑ หม่อมอนุวัตวรพงษ์ (หม่อมราชวงษ์จิตร) ๑

มงกุฎสยามชั้นที่ ๕ วิจิตราภรณ์ พระบวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจโนภาศรัศมี ๑ หม่อมเจ้าถนอม ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิวะวิลาศ ๑ หม่อมเจ้ากรรเจียก ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิวะวิลาศ ๑ หม่อมเจ้าบี่ยะภักดีนารถ ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นวิศณุนารถนิภาธร ๑ หลวงพรรฤกสรศักดิ์ (หม่อมราชวงษ์ไฉน) กรมยุทธนาธิการ ๑ หลวงราชวงษา (เจิม) กรมพระภูษามาลา ๑ นายราชภัณฑ์ภักดี (เนตร) มหาดเล็กหุ้มแพรเวรศักดิ์ ๑ นายสนิท (กริ่ม) มหาดเล็กหุ้มแพรเวรศักดิ์ ๑ นายพินิจราชการ มหาดเล็กหุ้มแพรเวรสิทธิ ๑ นายบำเรอราชา (ทองสุก) มหาดเล็กหุ้มแพร ฝ่ายพระราชวังบวร เวรชิตภูบาล ๑ นายรองฉันหม่อมราชวงษ์หยวก มหาดเล็กเวรศักดิ์ ๑ นายรองพินัยราชกิจ (อั้น) มหาดเล็กเวรศักดิ์ ๑ นายรองเสน่ห์ (ถนอม) มหาดเล็กเวรเดช ๑ โต๊ะสาดข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๔ หนึ่ง เหรียญดุษดีมาลา เขมศิลป

(๑) คือ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก ในปัจจุบัน

วิทยา ๑ พระยาราชสงคราม (ทัด) จางวางกรมช่างทหารในไทยซ้าย ๑ หลวงราชดรุณรักษ์ (หม่อมราชวงษ์เย็น) กำกับเด็กชา ๑ เวลาย่ำค่ำเสศ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบ เสด็จลงส่งพระกรแลเสด็จขึ้นรับพระกรข้างในตามเคย.

ภาคผนวก

ภาคผนวกหมายเลข ๑

การพระราชพิธีศรีสัจปานกาล พระราชทานพระไชยวัฒน์องค์เล็ก แลเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แลตั้งองคมนตรี

การตั้งผู้เปนที่ปฤกษาราชการในพระองค์ ซึ่งแต่ก่อนเรียกตามภาษาอังกฤษว่า ปรีวีเคาน์ซิลลอร์ เดี๋ยวนี้ เรียกว่าองคมนตรี แลแต่ก่อนจะตั้งมีพระราชพิธี โดยเฉพาะสำหรับการตั้งองคมนตรีนั้น บัดนี้ทรงพระราชดำริจะตั้ง ในการพระราชพิธีศรีสัจปานกาล เพราะการตั้งองคมนตรีมีกล่าวคำปฏิญญาณ แลรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์คล้ายกันกับพระราชพิธีศรีสัจปานกาล แลองคมนตรีเดิมก็พร้อมกันอยู่แล้วด้วย จึ่งโปรดเกล้า ฯ ตั้งองคมนตรีเนื่องในการพระราชพิธีถือน้ำคราวนี้ แลในเวลาเสด็จประทับในการพระราชพิธีศรีสัจปานกาลนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระไชยวัฒน์องค์เล็กแลเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์ด้วย จะได้กล่าวถึงการพระราชพิธี แลการที่มีในเวลาเสด็จออกนั้น ตามลำดับ

วันที่ ๑๘ กันยายน รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๑ เจ้าพนักงานได้จัดพระแท่นมณฑล ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งพระขันหยกแลพระเต้าต่าง ๆ แลพาดพระแสงต่าง ๆ เชิญพระไชยวัฒน์ประจำรัชกาลปัจจุบันนี้ ขึ้นสถิตแลตั้งหม้อน้ำพระพุทธมนต์ตามธรรมเนียม นิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ๓๘ รูปพร้อมกันในพระอุโบสถ

เวลา ๒ ยามเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยพระราชยานไปประทับเกยหน้าประตูวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้านตวันตก แล้วทรงพระดำเนินสู่พระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสถวายศีล ทรงศีลแล้ว ขุนพิพิธอักษรพรรณ์กรมพระอาลักษณ์ อ่านประกาศเรื่องรัตนพิมพวงศ์จบแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ทวาทสปริต เวลา ๗ ทุ่มเศษเสด็จกลับจากพระอุโบสถ พระสงฆ์สวดมนต์จบแล้วกลับไป พราหมณ์อ่านดุษดีสังเวยสรรเสริญพระมหามณีรัตนปฏิมากรต่อไป

วันที่ ๑๙ กันยายน เวลาเช้า ๔ โมง พระสงฆ์ที่สวดมนต์ ๓๘ รูป รับพระราชทานฉันที่พระที่นั่งสุทไธสวริยปราสาทแล้วมาพร้อมกันในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ครั้นเวลาบ่าย ๒ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประทับพระราชยานลงยาราชาวดี เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยกระบวนตำรวจทหารมหาดเล็ก แห่นำตามเสด็จพระราชดำเนินไปถึงเกย หน้าประตูวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้ว ทรงพระดำเนินไปประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการ ทรงศีลแล้ว หลวงราชมุนีปลัดกรมพราหมณ์พิธี เชิญพระแสงศรพรหมมาศ ประลัยวาต อัคนีวาต อ่านโองการแล้วเชิญลงชุบในพระขันหยก แลอ่านแช่งน้ำตามแบบพราหมณ์จบแล้ว ขุนวิจิตรราชสาสนกรมพระอาลักษณ์ ประกาศแช่งน้ำ ในขณะนี้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จไปเฉพาะหน้าพระที่นั่ง มีพระราชดำรัส เปน

พระบรมราโชวาทก่อนแล้ว ทรงสรวมสร้อยมีพระไชยวัฒน์องค์เล็ก พระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช แลโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทหน้าพระที่นั่ง ทรงสรวมเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่ง มหาจักรีบรมราชวงศ์ พระราชทานทั้ง ๒ พระองค์

ครั้นอ่านคำแช่งน้ำแล้ว พระสิทธิไชยบดีเชิญพระแสงขรรค์ไชยศรี แลพระแสงต่างๆ ลงชุบในหม้อน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระสงฆ์สวดสัจจคาถา เจ้าพนักงานประโคมพิณพาทย์ฆ้องไชย

ขณะนั้นโปรดให้ผู้ที่จะเปนองคมนตรีอ่านคำสาบานตามลำดับดังนี้

๑. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ภ.จ.ก., ท.จ.ว., จ. ม.

๒. หม่อมเจ้าขาว ม.ม. ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์ กับหม่อมเจ้าประภากร ภ.ม. ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์

๓. หม่อมเจ้าอลังการ ม.ม. ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ หม่อมเจ้านิลวรรณ ม.ม. ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอดุลย์ลักษณสมบัติ หม่อมเจ้าเพิ่ม ม.ม. ภ.ช. ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี

๔. พระยาสุรศักดิ์มนตรี ม.ส.ม., ท.จ.ว., จ.ช.

๕. พระยาวุฒิการบดี ท.จ., น.ช. ม.ม., พระยาราชวรานุกูล ท.จ.ว., จ.ช. พระยานรินทร์ราชเสนี ท.จ.น , ชม,ม.

๖. พระยาพิพัฒโกษา น.ช., ม.ม. พระยาบำเรอภักดิ์ ม.ม. ภ.ช.

แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรแก่ผู้ที่กล่าวมานี้ รวม ๑๒ เปนองคมนตรีตามลำดับ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายทหารพลเรือน ขึ้นไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระอุโบสถ อ่านคำสาบานถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาจบแล้ว หลวงราชมุนีทูลเกล้า ฯ ถวายน้ำในพระขันหยกด้วยพระถ้วยโมราประดับเพชรพระสิทธิไชยบดี ถวายน้ำด้วยพระขันทอง แด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการแลผู้ที่เปนองคมนตรี ได้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามลำดับ พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาอติเรก ถวายพระพรลากลับ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินทางประตูพระอุโบสถด้านตวันตก มาประทับพระราชยานเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยกระบวนมาประทับพระที่นั่งสนามจันทร์ ทรงฉลองพระองค์ครุย ถวายบังคมพระบรมอัฐิแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช แลพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ถวายบังคมพระบรมอัฐิต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสู่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงเปลื้องเครื่องทรงเครื่องครึ่งยศอย่างจอมพลทหารบก เสด็จขึ้นทอดพระเนตรพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจา

---

๒๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙ แผ่นที่ ๒๖ วันที่ ๒๕ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๑ หน้า ๑๙๙–๒๐๑

ภาคผนวกหมายเลข ๒

การเฉลิมพระชนม์พรรษา และพระราชพิธีสารท

มหามงคลสมัยเฉลิมพระชนม์พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในปีนี้ นับตามสุริยคติกาลบรรจบรอบ ในวันที่ ๒๐ กันยายน เวลายามหนึ่งกับ ๑ นาที ๔๘ วินาที แลพระราชพิธีสารท ในปีนี้ เริ่มในวันที่ ๑๙ พ้องกับมหามงคลสมัยนั้นด้วย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการเฉลิมพระชนม์พรรษา เริ่มสวดมนต์ในวันที่ ๑๙ เจ้าพนักงานได้จัดการที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ตั้งพระแท่นมณฑล แลพระแท่นไม้ ที่ด้านตวันออกที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในบุษบกน่าพระทวารเทวะราชมเหศวร ตั้งพระมหาพิไชยมงกุฎเครื่องศิริราชกกุธภัณฑ์ บนพระที่นั่งเสวตรฉัตร ประดิษฐานพระไชยวัฒน์และพระพุทธรูปประจำพระชนม์พรรษา น่าพระที่นั่งเสวตรฉัตร ตั้งพระครอบพระเกี้ยวพระครอบมยุรฉัตร แวดล้อมด้วยเทียนพระมหามงคล เสมอด้วยพระชนม์พรรษา แลมีเทียนเท่าพระองค์ แลเครื่องนมัสการ เครื่องตกแต่งต่าง ๆ อย่างเช่นเคยมา อนึ่งโปรดให้ปลูกปรำที่สนามหญ้า น่าหอพระสมุดวชิรญาณ (คือที่ศัลลักษณสถาน) ตั้งโต๊ะจีนเครื่องบูชาของหลวง แลของพระบรมวงษานุวงศ์ข้าราชการจัดมาตั้งแต่งประกวดกันเปนการครึกครื้น แลข้างผนังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ได้ตั้งโต๊ะงาประดิษฐานพระบรมรูป ด้านเหนือ ด้านตวันออก ตวันตก ตั้งโต๊ะเครื่องกิมตึ๋งตามข้างพระแกลทุกระยะ การตรวจตัดสินผูกผ้าชิ้นเครื่องโต๊ะคราวนี้ โปรดให้แบ่งกอมมิตตีเปน ๓ กอง ตรวจชิ้นที่เคยผูกผ้ามาแล้ว ก็ผูกให้แล้วจึง

รวมกอมมิตตีทั้งปวง ตรวจชิ้นที่ยังไม่เคยได้ แลตัดสินชิ้นที่ผูกผิด หรือเคยผูกไม่ผูกให้ผูกผ้าต่อไป การแต่งซุ้มจุดประทีปโคมไฟ ในพระบรมมหาราชวัง เริ่มแต่วันที่ ๑๙ นี้เปนต้นแลต่อไปรวม ๔ ราตรี นอกพระบรมมหาราชวัง ตามลำน้ำทางบก แต่งแต่วันที่ ๒๐ จนวันที่ ๒๒ รวม ๓ ราตรี อนึ่งเจ้าพนักงานได้จัดการ ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตั้งพระแท่นมณฑลด้านตวันออกตามข้างผนัง ตั้งอาศนสงฆ์ พราหมณ์ทำพิธีที่หอเวทวิทยาคม

ในการเฉลิมพระชนม์พรรษานั้น วันที่ ๑๙ กันยายน เวลา ๔ ทุ่มเศษ โปรดให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับในพระอุโบสถ ทรงประเคนผ้าไตรย่ามสักหลาดแก่พระมงคลเทพมุนี ที่พระราชาคณะถานานุกรม ๔ รวม ๕ รูป แล้วทรงจุดเทียนนมัสการพระมหามณีรัตนปฏิมากร แลพระพุทธรูปต่าง ๆ แลทรงจุดเทียนบูชาเทพนพเคราะห์ ซึ่งตั้งบนแท่นน่าประตูกลางพระอุโบสถ พระสงฆ์ครองผ้าขึ้นมาสวดพระพุทธมนต์ แลโหรบูชานพเคาะห์ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงจุดเทียนแล้วเสด็จกลับ แลเมื่อเวลา ๒ ทุ่มเศษ วันนี้โปรดให้พระเจ้าลูกเธอ เสด็จออกทรงจุดเทียนนมัสการ ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์สวดมนต์พระราชพิธีสารท

เวลา ๗ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระบรมวงษานุวงษ์ เข้าไปเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์คณะธรรมยุติกา คือ พระอริยมุนี แลพระครูถานานุกรมวัดราชประดิษฐ์ รวม ๕ รูป เข้าไปพระที่นั่ง

ไพศาลทักษิณ ทรงประเคนไตรผ้าสลับแพร ย่ามโหมดเทศ แก่พระสงฆ์ทั้ง ๕ รูป พระสงฆ์ครองผ้าแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ ทรงศีล โหรบูชานพเคราะห์โดยย่อแล้ว พระสงฆ์สวดพระพุทธมงคลสูตร รัตนสูตร สวดนวัคคหายุสมธรรม คั่นกับโหรบูชาเทวะดานพเคราะห์ จนเวลา ๑๑ ทุ่มเศษ สวดมนต์แลโหรบูชาเสร็จ พระสงฆ์ถวายอดิเรก ถวายพระพรลากลับเสด็จขึ้น

วันที่ ๒๐ กันยายน เวลาเช้า ๔ โมงเศษ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จออกพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์ที่สวดมนต์ ๕ รูป รับพระราชทานฉัน แลทรงจุดเทียนเครื่องสังเวยเทวะดา ขุนสาราบรรจงกรมพระอาลักษณ์ อ่านดุษดีสังเวยประกาศเทพดา พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ทรงถวายไทยธรรมตามสมควร แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายพระพรลากลับ เช้าวันนี้ เลี้ยงพระสงฆ์ที่สวดมนต์พระราชพิธีสารท ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีโถยาคูถวายพระสงฆ์อย่างเช่นเคยมา โถยาคูวันนี้เปนของเจ้าพระยา พระยาพระ จัดมา ครั้นเวลายามเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประทับพระราชยาน เสด็จพระราชดำเนินไปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สู่ในพระอุโบสถ ทรงประเคนไตรผ้าย่ามสักหลาดแก่พระวินัยกิจโกศล ถานานุกรมเปรียญคณะมหานิกาย ๕ รูปแล้ว ทรงจุดเทียนเท่าพระองค์ เทียนนมัสการพระมหามณีรัตนปฏิมากร พระพุทธรูปต่าง ๆ แลเทียนเครื่องนมัสการ พระสงฆ์ครองผ้าขึ้นมาสวดมนต์สัตตปริต พระบาทสมเด็จ

พระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนบูชาเทพดานพเคราะห์ โหรเริ่มบูชา แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาประทับหอพระสมุดวชิรญาณ จีน พระยา พระ หลวง เจ้าภาษี เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ถวายเครื่องบูชามีเทียนใหญ่ กิมฮวยอั้งติ๋ว แลหลวงอนัมนรมนตรี นำพระครู แล ปลัดรองปลัด บรรพชิตฝ่ายยวนฝ่ายจีน เฝ้าถวายเครื่องบูชาอย่างจีนเหมือนกัน พระยาบำเรอภักดิ์ นำยวนนายกอง ปลัดกอง กรมยวนแจว ยวนบื่นใหญ่ เฝ้าถวายดอกไม้ธูปเทียนเครื่องบูชา เปนการแสดงความชื่นชมยินดีของเขา ในการเฉลิมพระชนม์พรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสถามความศุขทุกข์แก่คนซึ่งกล่าวมาแล้วเสด็จทอดพระเนตรโต๊ะเครื่องบูชาตลอดแล้ว เสด็จพระราชดำเนินประทับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนนมัส-การ พระสงฆ์คณะธรรมยุติกา ๖๐ รูป มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส แลสมเด็จพระอริยวงษาคตญาณเปนต้น เจริญพระพุทธมนต์ในขณะนี้ โปรดให้กอมมิตตีตรวจเครื่องโต๊ะในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้วย ครั้นพระสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว ถวายอติเรก ถวายพระพรลากลับ เวลา ๘ ทุ่มเสด็จขึ้น เมื่อเวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยนั้น โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ เสด็จไปพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์พระราชพิธีสารท

วันที่ ๒๑ เวลาเช้า โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์ที่สวดมนต์พระราชพิธีสารท รับพระ

ราชทานฉัน แลทรงเลือกโถพักเหลืองเครื่องยาคูของพระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายน่า ถวายพระสงฆ์ทั่วกัน

เวลาเช้า ๕ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์คณะธรรมยุติกาที่สวดมนต์ ๖๐ รูป แล้วเสด็จสู่พระที่นั่งราชฤดี ทรงเปลื้องเครื่อง ทรงเครื่องพระกระยาสนาน เวลาเช้า ๕ โมง ๒๖ นาทีเปนปฐมฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จสู่ที่สรงมุรธาภิเศกสนาน ขณะนั้นพราหมณ์เป่าสังข์ เจ้าพนักงานประโคมดุริยดนตรี พระสงฆ์ถวายไชยมงคลพร้อมกัน เจ้าพนักงานภูษามาลา ชาวที่ถวายน้ำด้วยพระเต้าต่าง ๆ แลโหรพราหมณ์ ถวายน้ำกลดสังข์ตามไสยวิธีเสร็จแล้ว เสด็จสู่พระที่นั่งราชฤดี ทรงพระภูษาสีเขียวอ่อนตามสีวัน ทรงเครื่องมหาจักรกรีบรมราชวงษ์ เสด็จประทับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนเครื่องสังเวยเทพดา ขุนวิจิตรราชสาสน ประกาศดุษดีสังเวยแล้ว ทรงถวายเครื่องไทยธรรมแก่พระสงฆ์ตามสมควร แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนาอติเรก ถวายพระพรลากลับเสด็จขึ้น แล้วพระบรมวงษานุวงษ์ เสนาบดี ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน ประชุมพร้อมกัน ที่พระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ในท้องพระโรงกลาง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกประทับพระที่นั่งพุดตาลทองคำ ภายใต้พระมหาเสวตรฉัตร พร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงษ์ เสนาบดีมนตรีมุขมาตย์เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เจ้าพนักงานประโคมแตรฝรั่ง มโหรธึก แตรทหาร สุดเสียงลง พระเจ้าราชวรวงษ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโศภน ซึ่ง

เจริญพระชนมายุกว่าพระบรมวงษานุวงษ์ทั้งปวง กล่าวคำถวายไชยมงคลแทนพระบรมวงษานุวงษ์ทั้งหลายแล้ว เจ้าพระยารัตน-บดินทร์ ที่สมุหนายกถวายไชยมงคลแทนข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งปวง แล้วมีพระราชดำรัสตอบ แสดงพระราชหฤทัยยินดีในการที่พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการมาประชุมพร้อมกัน กล่าวคำอันไพเราะห์ถวายไชยมงคล ในวันบรรจบรอบพระชนม์พรรษา แลขอบใจผู้ที่แต่งซุ้มจุดโคมไฟในมงคลสมัยนี้ แลพระราชทานพรให้มีความศุขสวัสดิ์ทั่วกันทุกคน แลทำราชการตามตำแหน่งให้เป็นการเจริญแก่บ้านเมือง แล้วเสด็จขึ้น เจ้าพนักงานประโคมตามธรรมเนียม เวลาเที่ยงครึ่ง เสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาทด้านตวันออก พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการบางคน คนต่างประเทศที่รับราชการในราชาธิปตัยสยามบ้าง พ่อค้านายห้างบ้าง เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทถวายสิ่งของแสดงความยินดี ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา ครั้นเวลาบ่ายโมง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปประการเสนาบดีว่าการต่างประเทศ นำราชทูตกงซุล ผู้แทนราชาธิปตัยต่างประเทศเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ที่ท้องพระโรงด้านตวันออก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระหัดถ์ให้ราชทูตอังกฤษราชทูตฝรั่งเศสถวายคำนับแล้ว กับตันเฮนรีไมเคอลโยนส์ราชทูตอังกฤษ กล่าวถวายไชยมงคลในการเฉลิมพระชนม์พรรษา แลมีพระราชดำรัสแสดงพระราชหฤทัยขอบใจตามสมควร แล้วพระราชทานพระหัดถ์ ให้ราชทูตกงซุลผู้แทนราชาธิปตัยต่างประเทศทั้งปวงถวายคำนับแลดำรัสปฏิสัณฐานแล้ว คนต่างประเทศทั้งหลาย

ถวายคำนับกลับออกมาจากที่เฝ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับพระราชทานผ้าสำรับ เงิน ๑๐ ตำลึง แก่ข้าราชการที่สูงอายุฝ่ายน่า ๒๐ คน แลจะพระราชทานข้าราชการฝ่ายในที่สูงอายุ ๒๐ คนเสมอด้วยพระชนม์พรรษา เวลาบ่าย ๒ โมง พระราชทานผ้าพรรณ์แลเงินแก่ข้าราชการฝ่ายน่าแล้วเสด็จขึ้น

แลในการเฉลิมพระชนม์พรรษานี้ พระราชทานเงินสลึงแจกคนชรา ๓ วัน ตั้งแต่วันที่ ๒๐ จนที่ ๒๒ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงแจกที่พระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท วันละ ๑๐๐ คน แจกที่ข้างในวันละ ๒๐๐ คน แจกที่หอพระสมุดวชิรญาณ วันละ ๔๓๔๘ คน รวมทั้งสิ้น ๑๔๒๔๔ คน เปนเงิน ๔๔ ชั่ง ๔๑ บาทถ้วน แลในวันนี้เวลาเช้า ๒ โมง เวลาเที่ยง เวลาบ่าย ๔ โมง กองทหารบืนใหญ่ยิงสลูตที่ท้องสนามไชย กองทหารรักษาพระบรมมหาราชวัง ยิงสลูตที่ท้องสนามหลวงทั้ง ๓ เวลา กองละ ๑๐๑ นัด กรมทหารเรือยิงบืนสลูตในเรือรบหลวง ๒ ลำ ๆ ละ ๑๐๑ นัด

เวลา ๔ ทุ่ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่ง ตามทางแต่งซุ้มโคมไฟ เสด็จประทับวัดบวรนิเวศน์วิหาร เยี่ยมประชวรพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศ-วริยาลงกรณ์ ในวันนี้เปนวันอุโบสถ ที่พระสงฆ์จะลงอุโบสถ ทำอุโบสถกรรมด้วย ถึงแม้ว่าพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงประชวรอยู่ก็ดี มีพระอุสาหที่จะลงพระอุโบสถ ทำอุโบสถกรรมตามพระวินัยนิยม ทรงพระราชดำริห์ที่จะไม่ให้เปนการที่พระเจ้าบรมวงษ์เธอที่กล่าวพระนามแล้วต้องทรง

ทรมานพระองค์ยิ่งนัก แลจะให้เปนการสมพระประสงค์ พระบรมราชอุปัธยาจารย์ที่จะได้สำเร็จอุโบสถกรรมด้วย จึ่งโปรดให้ประชุมสงฆ์ มีพระราชกระแสประกาศพระราชทานที่เขตรพระตำหนักพระเจ้าบรมวงษ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ให้เปนที่วิสุงคามสีมา สำหรับพระสงฆ์ทั้งปวงจะทำสังฆกรรมใหญ่น้อย มีอุโบสถกรรมเปนต้น ได้ตามพระวินัยนิยม บรมพุทธานุญาตทุกประการ พระสงฆ์รับสาธุพร้อมกัน แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับสู่พระบรมมหาราชวัง เสด็จพระราชดำเนินไปประทับเรือพระที่นั่งเอดเดอกง ที่ท่าราชวรดิฐ เรือจักร์นารายน์นำแล่นไปทอดพระเนตรซุ้มโคมไฟตามลำน้ำ ขึ้นไปเหนือบางยี่ขัน แล้วล่องลงมาจนเกือบถึงบางคอแหลม จึงกลับเรือพระที่นั่งมาเทียบท่าราชวรดิฐ เสด็จขึ้นประทับพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ประทับพระราชยาน เสด็จพระราชดำเนินมาประทับปรำ ตั้งโต๊ะเครื่องบูชา ทอดพระเนตรกอมมิตตีตัดสินชิ้นเครื่องโต๊ะ พอเวลาสมควรแล้วเสด็จขึ้นเมื่อเวลา ๒ ยามเสศ เสด็จกลับจากประพาศตามลำน้ำ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงประเคนผ้าไตรย่ามสักหลาดแก่พระธรรมทานาจารย์ ถานานุกรมเปรียญ คณะมหานิกาย ๕ รูป ทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์ครองผ้าแล้ว ขึ้นมาสวดพระพุทธมนต์ แลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงจุดเทียนบูชาเทพดานพเคราะห์ โหรเริ่มบูชาแล้วเสด็จกลับอนึ่ง คืนวันนี้พระสงฆ์สวดมนต์พระราชพิธีสารท ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทอีกคืนหนึ่ง

วันที่ ๒๒ กันยายน เวลาเช้า ๔ โมงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จออกทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์ที่สวดมนต์พระราชพิธีสารท รับพระราชทานฉัน แลทรงเลือกโถยาคูของพระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายใน พระราชทานพระสงฆ์ทั่วกัน ขณะพระสงฆ์ฉันอยู่ เจ้าพนักงานกรมภูษามาลาเชิญพระบรมอัฏฐิ พระอัฏฐิ แต่หอพระธาตุมณเฑียร ไปประดิษฐานเหนือพระที่นั่งเสวตร-ฉัตร แลโต๊ะจีน พระสงฆ์ฉันแล้ว ถวายอนุโมทนา ถวายพระพรลากลับ แล้วโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์วัดที่อนุโลม ในพระบรมอัฏฐิพระอัฏฐิสดับปกรณ์กาลานุกาลพิธีสารท แล้วมีสดับปกรณ์รายร้อย ๕๐๐ รูปแล้วเสด็จขึ้น เจ้าพนักงานเชิญพระบรมอัฏฐิพระอัฏฐิ กลับประดิษฐานตามเดิม เปนเสร็จการพระราชพิธีสารท

เวลา ๕ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงประเคนผ้าไตร แก่พระสงฆ์คณะมหา-นิกาย ๓๐ รูป มีหม่อมเจ้าพระพุทธุปบาทปิลันทน์ธรรมเจดีย์เปนต้น พระสงฆ์ครองผ้าแล้วทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ในการเฉลิมพระชนม์พรรษาพระสงฆ์สวดมนต์จบ ถวายอติเรก ถวายพระพรลากลับแล้ว เสด็จขึ้นเวลา ๘ ทุ่ม

วันที่ ๒๓ เวลาเช้า พระสงฆ์คณะมหานิกายที่สวดมนต์ ๓๐ รูป แลพระสงฆ์ที่สวดมนต์ในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนสาสดาราม ๑๕ รูป รวม ๔๕ รูป รับพระราชทานฉัน ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

เวลา ๕ ทุ่ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงธรรมพระพรหมมุนีถวายเทศนา มงคลสูตร-

กัณฑ์ ๑ พระธรรมวโรดมถวายเทศนา รัตนสูตรกัณฑ์ ๑ เทศนาจบ ทรงถวายเครื่องบูชากัณฑ์ คือผ้าไตรสลับแพร บริกขารภัณฑ์ แลวัดถุเปนมูลค่าแก่จตุปั่จจัย ๑๐ ตำลึง เหมือนกันทั้ง ๒ กัณฑ์ เวลา ๗ ทุ่มเศษ เสด็จขึ้น

วันที่ ๒๔ เวลา ๔ ทุ่ม โปรดให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีพระธรรมเทศนา ๒ กัณฑ์ พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร ถวายเทศนาเมตตสูตร พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถวายเทศนาเทวดาอุทิศสูตร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงถวายเครื่องบูชากัณฑ์ไตรผ้าสลับแพร วัดถุปั่จจัยราคา ๑๐ ตำลึง แลบริกขารต่าง ๆ เหมือนกันทั้ง ๒ กัณฑ์ แล้วสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จพระดำเนินไปที่ปรำตั้งโต๊ะทรงปั๋กเหรียญรางวัล พระราชทานโต๊ะเครื่องบูชาเหล่านั้นตามชั้นที่กอมมิตตีตรวจตัดสินแลพระราชทานเหรียญรางวัลกอมมิตตีแล้วเสด็จกลับ เปนเสร็จการพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์พรรษา

คำถวายไชยมงคล
ของผู้แทนราชาธิปไตย ต่างประเทศ
และพระราชดำรัสตอบ
ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา

คำถวายไชยมงคล ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา ซึ่งกัปตันเฮนริไมเคอลโยนราชทูตอังกฤษ กราบบังคมทูลพระกรุณาแทนผู้แทนราชาธิปไตย ต่างประเทศ ดังนี้

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า ผู้แทนราชาธิปไตยแห่งพระราชสัมพันธมิตรกับกรุงสยาม มีความยินดีที่ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแก่ข้าพระพุทธเจ้า ให้มาเฝ้าใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ในสมัยกาลอันเปนวันเฉลิมพระชนม์พรรษา ซึ่งเปนวันอันมหาประเสริฐของกรุงสยาม

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ขอพระราชทานทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายคำอวยพรในสมัยนี้ แลข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หวังใจว่าความถาวรความสุขศิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคล จงมีแต่ใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทแลประชาชนทั้งหลาย ที่อยู่ในราชาธิปไตยแห่งใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทด้วยนั้น

พระราชดำรัสตอบ

เรามีความยินดี ที่ได้เห็นท่านทั้งหลาย ผู้แทนราชาธิปไตยต่างประเทศอันมีทางพระราชไมตรี ในมงคลสมัยนี้ อีกด้วย ทั้งได้ยิน

คำอำนวยพรของท่านทั้งหลายในวันเกิดของเรานี้ก็ยิ่งเปนที่ยินดีมากขึ้น เราได้เห็นอาการกิริยาที่ท่านทั้งหลาย ได้อุสาหประพฤติรักษาทางพระราชไมตรีมีแล้ว เปนที่สมประสงค์ แลชอบใจของเรานัก ทางพระราชไมตรีทั้งหลายนี้ ก็คงจะเจริญสืบไป เราขอขอบใจท่านทั้งหลาย ที่ได้มีน้ำใจหมายดีแก่เรานี้ทั่วกัน

ในวันเสด็จพระราชดำเนิน

ศาลายุทธนาธิการ

แลโรงเรียนนายร้อย นายสิบ

ณ วันที่ ๒๔ กันยายน ร, ศก ๑๑๑ ๒๕

พระราชดำรัสก่อนเวลาพระราชทานธง

แก่กองทหารว่า

ในการที่เราจะมอบธงให้แก่กองทหารต่าง ๆ เวลานี้เราขอกล่าวว่า ธงย่อมถือว่าเปนยอดเปนสำคัญ สำหรับกองทหารทั้งปวง เพราะเปนที่หมาย แลที่เคารพในเวลาที่กองทหารได้เข้าเปนหมวดหมู่อยู่ประจำ แลเปนเครื่องเชิดชูชักนำความกล้าหาญของทหารทั้งปวงในเวลาทำการสงคราม เปนประเพณีมียั่งยืนสืบมาแต่โบราณ ทั้งในเมืองเราแลประเทศอื่นดังนี้ บัดนี้เรามีความยินดีที่จะได้มอบธงนี้ให้แก่กองทหารทั้งปวง ขอให้รับไว้ประจำกอง เปนเครื่องเชิดชูเกียรติยศแห่งกองทหารนั้น ๆ แลเปนเครื่องชักนำให้มีน้ำใจกล้าหาญ

ในการสงคราม แลเปนที่นำให้มีน้ำใจประพฤติตามแบบอย่าง แห่งหมู่ทหารในเวลาที่ควบคุมกันเปนกองอยู่ประจำที่ ขอให้ธงที่กองทหารทั้งปวงได้รับไว้ประจำกองเปนธงไชยเฉลิมพลนี้ จงเปนสิ่งสำคัญอันจะนำให้พลทหารทั้งปวง มีไชยชนะแก่ข้าศึกศัตรูทุกเมื่อเทอญ

พระราชดำรัสแก่กองทหารบก

เรามีความยินดีที่จะได้กล่าวอีกครั้งหนึ่งว่าในเวลานี้ เราได้เห็นหมวดแห่งกองทหารบกต่าง ๆ ของเรา ได้มาประชุมพร้อมกัน แลได้รับธงไชยเฉลิมพลประจำทุกกองแล้ว ธงไชยเฉลิมพลย่อมนับว่าเปนยอดเปนจอมแห่งกองทหารทั้งหลายสืบมาแต่โบราณ เปนน่าที่เปนพนักงานของทหารกองนั้น ๆ ที่จะต้องระวังรักษาธงนั้นไว้ โดยความเคารพแลความรัก เปนอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่าธงนั้น ย่อมเปนเครื่องแสดงเกียรติยศของกองทหารนั้น เมื่อเวลาเข้าสู่สงคราม ทหารทั้งปวงจำเปนจะต้องพิทักษ์รักษา ธงไชยเฉลิมพลสำหรับกองตัวยิ่งกว่าชีวิต เมื่อเปนดังนั้นธงไชยเฉลิมพล จึ่งเปนเครื่องชักนำความองอาจแห่งหมู่ทหารทั้งปวง ให้ต่อสู้ศัตรูมิได้ย่อหย่อน เมื่อมีความองอาจเช่นนั้น ก็ย่อมเปนเครื่องชักนำให้ถึง ที่มีไชยชนะโดยความกล้าหาญ เพราะฉนั้นธงไชยเฉลิมพล จึงเปนสำคัญของกองทหารสืบมาแต่โบราณจนถึงประจุบันนี้ มีทั่วกันทุกประเทศ เราจึงขอกล่าวแก่ทหารทั้งปวงว่า จงได้รับธงนี้รักษาไว้โดยความเคารพ แลจงเปนเครื่องชักนำให้มีไชยชนะแก่ศัตรูหมู่ปัจจามิตรทุกเมื่อเถิด

อนึ่งเรามีความยินดี ที่ได้เห็นหมวดแห่งกองทหารซึ่งได้จัดการเข้าระเบียบแบบอย่างเปนอันเรียบร้อย ถึงว่าเปนกองน้อย ๆ ก็เปนตัวอย่างแห่งกองใหญ่ ๆ ซึ่งมีอยู่แล้วแลจะเพิ่มขึ้นอีกสืบไปภายน่า ทหารย่อมเปนสิ่งสำคัญ สำหรับที่จะป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตร แลเปนเหตุที่จะให้อำนาจบ้านเมือง กว้างขวางมั่นคงยั่งยืน **ทหารไม่เปนแต่สำหรับที่จะต่อสู้ในเวลาที่เกิดการศึกสงครามอย่างเดียว ย่อมเปนประกันห้ามการศึกสงคราม มิให้เกิดมีได้ด้วย** เพราะฉนั้นจึงต้องกล่าวว่า การที่มีทหารประจำรักษาพระราชอาณาเขตรอันพรักพร้อมไปด้วยเครื่องสาตราวุธ แลความกล้าหาญนั้นเปนเครื่องป้องกันการที่จะเกิดสงครามได้ เหตุฉนี้ กองทหารทั้งปวงจึงเปนผู้มีความชอบอยู่เนืองนิตย์ เพราะเปนผู้ที่ทำให้มีความสงบเรียบร้อยแก่บ้านเมือง เราจึงได้ตั้งใจที่จะคิดอ่านจัดการอุดหนุน ให้กองทหารทั้งปวงมีความเจริญ พรักพร้อมมั่นคงยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพราะฉนั้นขอทหารทั้งปวงจงมีความยินดีเถิด ว่าน่าที่ซึ่งได้รับราชการอยู่บัดนี้ เปนน่าที่อันสำคัญยิ่งใหญ่ คือได้รักษาความสงบเรียบร้อย แห่งบ้านเมืองของตน

อนึ่งเราขอขอบใจนายทหารแลพลทหารทั้งปวงซึ่งได้แสดงความชื่นชมยินดีในเวลาการเฉลิมพระชนม์พรรษาของเราครั้งนี้ โดยความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อเรา ขอให้กองทหารทั้งปวงจงตั้งอยู่ในความเจริญ แลให้นายทหารแลพลทหารทั้งปวง มีความเจริญศุขทุกเมื่อเทอญ

พระราชดำรัสพระราชทาน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ฯ ผู้บัญชาการ กรมยุทธนาธิการ

ฉันได้เห็นแลได้ตรวจดูการทหารทั้งปวงที่นายทหารผู้ใหญ่ผู้น้อย มีตัวเธอเปนต้นได้พร้อมกันจัดการมาแล้วในวันนี้ คือหมู่ทหารที่ได้ยืนแถวอยู่ในสนามก็ดี แลห้องต่าง ๆ ของกองทหาร ซึ่งตั้งอยู่ในศาลายุทธนาธิการก็ดี ทั้งโรงเรียนนายร้อย นายสิบ ซึ่งได้เดินพ้นมาบัดนี้ เห็นว่าได้จัดการให้เจริญเรียบร้อยดีขึ้นเปนอันมาก เปนที่ให้เกิดความยินดี ด้วยได้สมดังใจทุกประการ

แต่ขอตักเตือนไว้หน่อยหนึ่งว่า การทหารนั้นหลายคราวมาแล้วแรกจัดการก็ตึงตังแขงแรงกวดขัน ครั้นลงปลายมือก็มักจะชวนชาอ่อนทรามไป **จะจัดการอันใดขอให้ตั้งมั่นเปนหลักถาน อย่าให้เปนแต่การอวดกันมื้อหนึ่งคราวหนึ่ง** จงป้องกันความเสื่อมทรามอย่าให้มีเปนต่อไปอีก การซึ่งได้จัดครั้งนี้ ก็เห็นว่าได้ตั้งใจจะจัดให้เปนหลักถานมั่นคงกว่าแต่ก่อน ๆ ดูเปนรากง่าวอันดี โดยความอุตสาหของเธอที่ได้ทำมาแล้วนั้น ขอให้ระวังจัดการต่อไปให้ได้สมดังประสงค์ของฉันที่ได้กล่าวมาแล้วนี้

แลขอให้เธอ แลนายทหารผู้ใหญ่ผู้น้อย ที่ได้พร้อมกันจัดการทหารให้เห็นได้ว่ามีความเจริญขึ้นดังนี้ ได้รับความขอบใจของฉันทั่วกันทุกคนเถิด

ประกาศ
ยกตึกแถว

ถนนบำรุงเมือง แลถนนเฟื่องนคร

พระราชทานเจ้าของที่

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่พระบรมวงษานุวงษ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาท และราษฎรไทยจีนบรรดาซึ่งเปนเจ้าของที่ดิน สร้างตึกแถวถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนครให้ทราบทั่วกันว่า

เดิมเมื่อ ณ ปีมเมียโทศก ๓ จุลศักราช ๑๒๓๒ ได้มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งให้พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองเจ้ากรมกองตระเวรขวา ประกาศแก่พระบรมวงษานุวงษ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาท และราษฎรไทยจีนทั้งปวง ซึ่งเปนเจ้าของที่เจ้าของตึกอยู่ในถนนบำรุงเมืองว่า ตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเศก ก็ตั้งพระราชหฤทัยจะทำนุบำรุงแผ่นดินให้เจริญยิ่งขึ้นไป แลตกแต่งพระนครให้งดงามสอาดสมเปนพระมหานครราชธานี จึงทรงพระราชดำริห์ว่า ถนนบำรุงเมืองเปนถนนใหญ่กลางพระนครแต่ในรัชกาลที่ ๔ ได้ตัดถนนสายนี้ไว้ แต่ก่อนนั้นยังแคบอยู่แลโอนค้อมหาตรงไม่ ทั้งไม่ใหญ่กว้างเสมอกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายถนนให้กว้างออกไปอีก ๘ ศอก ๙ ศอก แลให้แก้ปลายถนนให้ตรงแนวกันด้วย จะได้เปนทางรถม้าราษฎรเดินไปมาได้โดยสดวก อนึ่งตึกโรงร้านที่จำหน่ายสินค้านั้น ผู้เปนเจ้าของ

ต่าง ๆ กัน สร้างทำขึ้นไว้แต่ก่อน ๆ ก็สั้น ๆ ยาว ๆ เล็ก ๆ ใหญ่ ๆ ชำรุดทรุดโทรมไปเปนอันมาก ไม่หมดจดงดงามสมควรแก่บ้านเมือง จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ให้เรียบร้อย แต่จะมิให้ร้อนใจแก่เจ้าของที่เจ้าของตึก จะพระราชทานทุนเงินพระคลังข้างที่ ออกเปนค่าสร้างทำเปนการหลวง แต่ถ้าเจ้าของที่ผู้ใดมีทรัพย์มีกำลัง จะสร้างทำตึกแถวได้เองก็ให้ทำได้ตามปรารถนา แต่กำหนดหลังคาให้สูงเท่ากับด้านน่า ให้เหมือนกันกับแบบหลวงที่พระยาราชสงครามทำขึ้นไว้ ถ้าเจ้าของที่เจ้าของตึกผู้ใด ไม่มีทรัพย์ไม่มีกำลัง จะทำได้ของหลวงจะทำขึ้น แลจะเก็บเงินค่าเช่าเปนหลวง ไปจนกว่าจะครบเท่าทุนที่สร้างทำขึ้น เมื่อเก็บเงินหลวงได้ครบแล้ว ก็จะพระราชทานที่ตึกนั้นให้เปนสิทธิ์แก่เจ้าของที่เดิมต่อไป ฤๅเมื่อตึกแล้วสำเร็จ เจ้าของที่จะขอใช้เงินหลวงเท่าที่ได้รับทำเอาเปนของตัวทีเดียว ก็จะโปรดเกล้า ฯ ให้ยอมตามประสงค์ ของหลวงจะไม่คิดเอากำไร แลดอกเบี้ยค่าป่วยการเลยนั้น

บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า ตั้งแต่ได้ลงมือเก็บค่าเช่าเปนหลวงมาก็หลายปีแล้ว สมควรจะคืนตึกให้แก่เจ้าของที่ดินได้ เหตุใดจึ่งมิได้คืน จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่ง ให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติตรวจการได้ความว่า การที่ยังมิได้คืนตึกนี้ เปนเพราะเก็บเงินค่าเช่าได้ยังไม่ครบเงินหลวง ซึ่งเปนทุนสร้างตึกนี้ตามประกาศเดิม

อาไศรยพระมหากรุณา แก่ผู้เปนเจ้าของที่ดินซึ่งสร้างตึกรายนี้ จึ่งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ว่า ตั้งแต่เก็บเงินค่าเช่านี้เปน

หลวงมาก็หลายปีแล้ว สมควรจะคืนตึกให้เจ้าของที่ดินได้ การที่ยังเก็บเงินค่าเช่าตึกได้ไม่ครบเงินทุนที่สร้างตึกตามประกาศเดิมนี้ ก็ย่อมเปนด้วยเจ้าพนักงานแต่ก่อน จัดการไม่เรียบร้อย แลเงินทุนนี้เล่าก็เปนเงินพระคลังข้างที่ส่วนในพระองค์ ถึงโดยจะยังเก็บเงินค่าเช่าไม่ได้ครบเท่าทุนที่สร้างตึกตามประกาศ ก็อย่าให้หยุดการคืนตึกนี้อีกต่อไป ให้เจ้าพนักงานกรมพระคลังข้างที่จัดการคืนตึกให้แก่เจ้าของที่ดังข้อความต่อไปนี้

ผู้ใดเปนเจ้าของที่ สร้างตึกแถวถนนบำรุงเมือง แลถนนเฟื่องนคร ได้ทราบคำประกาศนี้แล้ว จะเปนตัวเองฤๅบุตรหลานญาติพี่น้องผู้ใดรับมรฎกต่อมาก็ดี ผู้รับซื้อรับให้ได้เปนเจ้าของต่อมาจน

๒๕

เวลานี้ก็ดี เมื่อถึงวันที่ ๑ เดือนตุลาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๑ ให้ตัวเองฤๅผู้รับธุระแทนตัว นำใบขอรับคืนตึกพร้อมกับหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินอันจะเปนหลักถานมั่นคง ว่าตนเปนเจ้าของที่ดินสร้างตึกนั้น ไปยื่นต่อเจ้าพนักงานกรมพระคลังข้างที่ ณ หอรัษฎากรพิพัฒน์ ในพระบรมมหาราชวัง ถ้าเจ้าพนักงานกรมพระคลังข้างที่สงไสยจะได้ส่งใบขอรับตึกแลหนังสือสำคัญนั้น ไปสอบต่อเจ้าพนักงานกรมพระนครบาล เมื่อถูกต้องกันแล้วให้เจ้าพนักงานกรมพระ-คลังข้างที่ทำหนังสือสำคัญมอบที่ตึกนั้น คืนให้แก่เจ้าของที่ดินเปนสิทธิ์สืบไป

๒๕

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๑ เดือนกันยายน รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๑ เปนวันที่ ๘๗๑๖ ในรัชกาลปัตยุบันนี้.

ภาคผนวกหมายเลข ๔

พระราชพิธีคเชนทรัศวสนาน

๒๕

วันที่ ๒๕ กันยายน รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๑ เวลาบ่ายพระสงฆ์ราชาคณะ พระครูปริตไทย ๕ รามัญ ๕ รวม ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งสุทไธสวริยปราสาท ตั้งพระไชยเนาวโลห แลพระแสงต่าง ๆ เครื่องช้างพระที่นั่ง ม้าพระที่นั่ง ตามพิธีโบราณ เวลาค่ำพราหมณ์พฤฒิบาศ แลกรมช้างได้ทอดเชือกบาศตามพิธีคชกรรม

วันที่ ๒๖ เวลาเช้า พระสงฆ์ได้รับพระราชทานฉัน แลมียืนจตุรงคินีเสนา เวลาบ่ายได้เดินกระบวน พระยาช้างเผือก ช้างต้น ม้าต้น พลทหาร แห่แต่มุมป้อมเผด็จดัษกร โดยถนนท้องสนามไชย ไปรับน้ำพระพุทธมนต์ ที่เกยท้ายพระที่นั่งสุทไธสวริยปราสาท เปนเสร็จการ

ภาคผนวกหมายเลข ๕

การบำเพ็ญพระราชกุศล
วันพระมหาประสูติแลวันสวรรคต
ในพระบาทสมเด็จ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
แลพิธีกาลานุกาลแลลอยพระประทีป

๒๕

วันที่ ๕ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๑ เจ้าพนักงานได้จัดตั้งบุษบกทองคำ เหนือแว่นฟ้าสามชั้น ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ริมพระที่นั่งเศวตฉัตรเบื้องซ้าย แลตั้งเครื่องราชูปโภค แลอื่น ๆ ตามธรรมเนียม ด้วยเวลาวันนี้ นิยมว่าเปนวาระดิถี คล้ายกับวันพระมหาประสูติสมัยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามจันทาธิมาศ แล้วเจ้าพนักงานกรมภูษามาลา เชิญพระบรมอัฐิ และพระบรมทนต์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นประดิษฐานในบุษบกนั้น ครั้นเวลาเช้า ๔ โมงเศษ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จออกเลี้ยงพระสงฆ์ ๒๐ รูป เปนพระสงฆ์ในพระอารามต่าง ๆ ที่อนุโลมในพระบรมอัฐิแลพระธรรมยุติบ้าง พระสงฆ์ฉันแล้ว ถวายอนุโมทนา ถวายพระพรลากลับ แล้วทรงทอดผ้าไตร ๒๐ ไตร พระสงฆ์ ๒๐ รูป สดับปกรณ์ แลมีสดับปกรณ์รายร้อย ๑๐๐ รูป แล้วเสด็จขึ้น

เวลา ๕ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออก พระสงฆ์ที่รับพระราชทานฉัน ๒๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ธัมมจักกัปปวัตนสูตร แลมาติกาจบแล้ว ทรงทอดผ้าไตร ๒๐ ไตร พระสงฆ์

ที่สวดมนต์สดับปกรณ์แล้ว พระกิติสารมุนี ถวายเทศนาทานมัยกัณฑ์ ๑ เทศนาจบแล้วทรงทอดผ้าไตร พระกิติสารมุนีสดับปกรณ์แล้ว ทรงประเคนบริกขารต่าง ๆ เปนเครื่องกัณฑ์กับกปี่ยมูลค่า แก่จตุปัจจัยราคา ๑๐ ตำลึง พระสงฆ์ ๒๑ รูป ถวายอดิเรก ถวายพระพรลากลับ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินปลีก แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ตามธรรมเนียม เวลา ๗ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น คืนวันนี้เวลา ๕ ทุ่ม โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเสด็จลงในการลอยพระประทีป ที่ท่าราชวรดิษฐ์

วันที่ ๖ ตุลาคม เปนดิถีคล้ายกับวันซึ่งพระบาทสมเด็จพระ-จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เวลาเช้า ๔ โมง โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จออกทรงประเคนอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์เหมือนเมื่อวานนี้ พระสงฆ์ที่รับพระราชทานฉันวันนี้ คือ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ หม่อมเจ้าพระครูฐานานุกรมอันดับวัดราชประดิษฐ์ ๒๐ รูป แล้วมีสดับปกรณ์เหมือนวันก่อน

เวลา ๕ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก ทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์วัดราชประดิษฐ์ที่รับพระราชทานฉันเมื่อเช้านี้ ๒๐ รูป สวดพระพุทธมนต์อนัตตลักขณสูตร แลมาติกาขณะนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ประทับดำรัสด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลทรงแจกเงินค่าเช่าตึกหน้าวัดประยุรวงศาวาส(๑) แก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอตามส่วนที่ทรงรับมาแต่เดิมนั้น แลพระราชทานตราตั้งกรรมสัมปาทิกสภา หอ

---

(๑) ดูประวัติหอพระสมุดวชิรญาณ

พระสมุดวชิรญาณ ตามกฎหมายของหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งเปนที่เฉลิมพระเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นพระสงฆ์สวดมนต์จบ ทรงทอดผ้าไตร ๒๐ ไตร พระสงฆ์ที่สวดมนต์สดับปกรณ์แล้ว เสด็จประทับทรงธรรมพระเมธาธรรมรสถวายเทศนาศีลมัยกัณฑ์ ๑ จบแล้ว ทรงถวายเครื่องบูชากัณฑ์เหมือนวันก่อน แล้วพระสงฆ์ ๒๑ รูปถวายอดิเรก ถวายพระพรลากลับ ทรงแจกเงินในการทำบุญพระบรมอัฐิตามเคย เวลา ๗ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น คืนวันนี้โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จลงในการลอยพระประทีปเหมือนวันวาน

วันที่ ๗ ตุลาคม เวลาเช้า เปนวันบำเพ็ญพระราชกุศล กาลานุกาลสมัยออกพรรษา เจ้าพนักงานกรมภูษามาลาได้เชิญพระบรมอัฐิ พระอัฐิ มาประดิษฐานบนพระที่นั่งเศวตฉัตรแลโต๊ะจีนในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระสงฆ์ในพระอารามต่าง ๆ ที่อนุโลมในพระบรมอัฐิ พระอัฐิ ๓๔ รูป ได้รับพระราชทานฉัน โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จออกบำเพ็ญพระราชกุศล ครั้นพระสงฆ์ฉันแล้ว ทรงทอดผ้าฉลากพระนามแลผ้าสบง พระสงฆ์สดับปกรณ์แล้ว พระสงฆ์อีก ๕๐๐ รูป สดับปกรณ์

ครั้นเวลา ๔ ทุ่มเศษ มีเทศนา พระธรรมไตรโลกถวายเทศนาภาวนามัยกัณฑ์ ๑ เวลา ๕ ทุ่ม มีการลอยพระประทีปอีกคืน ๑ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จในการที่กล่าวนี้

สัตวารที่ ๒

เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้มีการพระราชกุศล สัตวารที่ ๑ ในการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ สิ้นพระชนม์ดังกล่าวมาแล้ว ครั้นคำรบสัตวารสมัยที่ ๒ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ได้บำเพ็ญพระกุศลดังจะกล่าวต่อไป คือ วันที่ ๑๒ ตุลาคม เวลาเช้า พระดำเนินไปวัดบวรนิเวศวิหาร โดยรถพระที่นั่งเสด็จสู่พระตำหนักซึ่งไว้พระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ ๑๐ รูปฉันแล้ว มีสดับปกรณ์ ๑๐๐ รูป เวลา ๓ โมงเช้าเสด็จกลับ เวลาค่ำเสด็จวัดบวรนิเวศวิหารอีกครั้ง ทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์ซึ่งฉันเมื่อเช้านี้เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ที่สวดมนต์สดับปกรณ์แล้ว มีเทศนากัณฑ์ ๑ เวลายามเศษ เสด็จกลับ

ภาคผนวกหมายเลข ๖

ข่าวจันทรุปราคา ที่พระราชวังบางปอิน

ตามในประกาศสงกรานต์ ปรากฏอยู่แล้วว่าปีนี้จะมีจันทรุปราคา ณ เดือนพฤศจิกายน ครั้ง ๑ ครั้นใกล้จะถึงกำหนดนี้ พระเจ้าน้องยาเธอ ซึ่งทรงชำนาญในวิชาโหราสาตรยุโรป แลโหรสยามได้คำนวณจันทรุปราคา ว่าจะจับหมดดวง กำหนดวันเวลาทูลเกล้าฯ ถวาย วันที่ ๔ พฤศจิกายน เวลา ๒ ทุ่ม ๕๑ นาที ฉายาเคราะห์เดินกระทบจันทร์เปนจันทรุปราคา จับทางทิศตวันออก เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ พิณพาทย์แตรวง ขึ้นพร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จสู่ที่สรงมูรธาภิเศกสนาน ตามโบราณราชประเพณีแล้ว เสด็จออกพระที่นั่งวโรภาษพิมานพระราชทานเงินแก่พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการ ทั่วกัน แล้วเสด็จลงในการลอยพระประทีป ที่กล่าวมาแล้ว

ภาคผนวกหมายเลข ๗

พระราชพิธีฉัตรมงคล

การพระราชพิธีมงคลสมัย สมโภชพระมหาเสวตรฉัตร เครื่องบรมราชูประโภค เปนการประจำปี ซึ่งทำในระหว่างดิถีคล้ายกับวันบรมราชาภิเศกเดิมนั้น ได้เริ่มการแต่วันที่ ๙ พฤศจิกายน รัตนโก-
๒๕
สินทร์ศก ๑๑๑ เจ้าพนักงานได้จัดการที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เชิญพระไชยวัฒน์ ประจำรัชกาล ๕ พระองค์ขึ้นสถิตย์ในพระแท่นมณฑล ที่ด้านตวันออก เชิญเครื่องศิริราชกกุธภัณฑ์ แลพระแสงต่าง ๆ ขึ้นประดิษฐานเหนือพระที่นั่งเสวตรฉัตร โดยรอบพระที่นั่งเสวตรฉัตรแวดล้อมด้วยขวดปั๊กดอกบัว แลต้นไม้ทองเงินคู่ ๑ เปนเครื่องตกแต่ง เวลาค่ำพระสงฆ์ที่จะสวดมนต์ ๓๑ รูป มีหม่อมเจ้าพระพุทธุปบาทบีลันทน์ธรรมเจดีย์ เปนประธานสงฆ์มาพร้อมกัน เวลายามเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว ขุนวิจิตรราชสาสน์ กรมพระอาลักษณ์ อ่านประกาศพระราชพิธีจบแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ครั้นเวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น พระสงฆ์สวดมนต์จบแล้วกลับไป

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน เวลาเช้า ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีล พระสงฆ์ที่สวดมนต์ ๓๑ รูป ถวายพรพระจบแล้วทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน สำรับเลี้ยงพระสงฆ์วันนี้เปนของหลวง ๑ ที่ นอกนั้นเปนของพระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานพานทองคำ โต๊ะกาทองคำ จัดมาคนละสำรับ พอกับ

จำนวนพระสงฆ์ ครั้นพระสงฆ์ฉันแล้ว พระราชทานของไทยธรรมตามสมควร แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนาอติเรก ถวายพระพรลากลับไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนเครื่องสังเวยเทพดา โหรบูชาเทวดา ซึ่งรักษาพระมหาเสวตรฉัตร เครื่องศิริราชูประโภคแล้ว พราหมณ์อ่านดุษฎีคำฉันท์กล่อมพระมหาเสวตรฉัตรจบแล้ว พระสิทธิไชยบดี พระครูอัษฎาจารย์ หลวงราชมุนีเบิกแว่นข้าทูลลอองธุลีพระบาทรับแว่นเวียนเทียนสมโภชพระมหาเสวตรฉัตรเครื่องราชศิริราชูประโภค เจ้าพนักงานประโคมพิณพาทย์มโหรีขับไม้ พระบรมวงษานุวงษ์จุดธูปเทียนบูชาเครื่องบรมราชูประโภคตามธรรมเนียม เมื่อเวียนเทียนเสร็จแล้ว ทรงโปรยพระสุหร่ายพรมพระไชยวัฒน์ แลทรงเจิมพระมหาเสวตรฉัตรเครื่องศิริราชกกุธภัณฑ์ แลพระแสงต่าง ๆ แล้วพราหมณ์ได้รดน้ำสังข์จุณเจิมต่อไป เสร็จแล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่ายโมงเศษ เจ้าพนักงานได้จัดการที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณต่อไป เชิญพระไชยวัฒน์ ประจำรัชกาลประดิษฐานเหนือม้าหมู่ปิดทองที่ด้านตวันออก เชิญเครื่องศิริราชกกุธภัณฑ์ขึ้นสถิตย์บนโต๊ะ น่าวิมานพระสยามเทวาธิราช เวลา ๒ ยามเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งไพศาลทักษิณ โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ ๓๙ รูป เข้าไปนั่งอาศนแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสถวายศีล ทรงศีลแล้ว ขุนทิพย์กระวี กรมพระอาลักษณ์อ่านประกาศพระราชพิธีจบแล้ว พระสงฆ์ ๓๙ รูป เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตสวดมนต์จบแล้ว พระสงฆ์ถวายอติเรก ถวายพระพรลากลับไป

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เวลาเช้า ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ที่สวดมนต์ ๓๙ รูป รับพระราชทานฉัน สำรับที่เลี้ยงพระสงฆ์เปนของหลวง ๑ ของสมเด็จพระบรมราชเทวี ๑ ของพระวรราชเทวี ๑ นอกนั้นเปนของพระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายในจัดมาพระองค์ละสำรับ พระสงฆ์ฉันแล้ว ทรงถวายบริกขารแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส แล้วโปรดให้พระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายในถวายบริกขารพระสงฆ์ทั่วกันทุกรูป แล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนาอติเรก ถวายพระพรลากลับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนเครื่องสังเวยเทพดา ที่โต๊ะน่าพระสยามเทวาธิราช โหรบูชา แล้วพราหมณ์อ่านดุษฎีคำฉันท์ แลมีเวียนเทียน แลพระบรมวงษานุวงษ์ ทรงจุดธูปเทียนบูชา เครื่องบรมราชูประโภค เวียนเทียนแล้ว ทรงโปรยพระสุหร่ายพรมพระไชยวัฒน์ แลทรงเจิมเครื่องศิริราชกกุธภัณฑ์ แล้วพราหมณ์รดน้ำสังข์จุณเจิมต่อไป เหมือนวันวานแล้ว เสด็จขึ้นเวลาบ่ายโมงเศษ เจ้าพนักงานได้เชิญพระไชยวัฒน์มาประดิษฐานเหนือม้าหมู่ในพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท เชิญเครื่องศิริราชกกุธภัณฑ์สถิตย์ที่พระที่นั่งเสวตรฉัตร เวลา ๕ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ท้องพระโรงกลาง ทรงจุดเทียนเครื่องมนัสการ สมเด็จพระวันรัตถวายศีลแล้ว ขุนพิพิธอักษรพรรณ์ กรมพระอาลักษณ์อ่านประกาศพระราชพิธีจบแล้ว พระสงฆ์ ๒๗ รูป เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริต เวลา ๒ ยามเศษเสด็จขึ้น พระสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว

กลับไป อนึ่งในวันที่ ๑๑ นี้ เวลาเช้า ๒ โมง แลเที่ยงบ่าย ๔ โมง กรมทหารบก ทหารเรือ ได้ยิงปืนสลูตที่ท้องสนามหลวง แลท้องสนามไชย แลที่เรือรบหลวงแห่งละ ๑๐๑ นัด แบ่งเปน ๓ เวลา

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน เวลาเช้า ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ท้องพระโรงกลาง พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน แลทรงประเคนของไทยธรรมแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาอติเรก ถวายพระพรลากลับ ต่อไปมีการบูชาเทพดา แลกล่อมพระมหาเสวตรฉัตร เวียนเทียนสมโภชเหมือนที่กล่าวมา แล้วเสด็จขึ้นบ่ายโมงเศษ เปนเสร็จการ.

ภาคผนวกหมายเลข ๘

การพระราชพิธีมหามงคล การโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ

ด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนเทพทวารวดี มีพระชนม์พรรษา นับตามลำดับปีถึง ๑๓ พรรษา คำรบกำหนดที่จะได้กระทำมหามงคลพิธีโสกันต์ ตามขัตติยราชประเพณีสืบมา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการพระราชพิธีมหามงคลการโสกันต์ สถาปนาไกรลาศบรรพตขึ้นที่สนามหญ้า น่าพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาทตรงท้องพระโรงเบื้องบุรพทิศ น่าเขาตรงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ฤาด้านอัษฎงคตทิศตัวเขาทำด้วยไม้ไผ่สานบุดีบุกเคลือบเป็นทองเงินนาก ใช้ไฟฟ้าสำหรับทำให้เปนที่สว่างงดงามในเวลากลางคืน ดวงไฟฟ้าติดตามทางขึ้นลง แลที่ต่าง ๆ มีไฟฟ้าดวงใหญ่ที่ไหล่เขาแล ๔ มุมเขา บนเขาไกรลาศมีบุษบกองค์ใหญ่อยู่กลาง ตั้งซุ้มกินรในบุษบกนี้ รอบบุษบกกลางล้อมด้วยราชวัตรทอง แลมีประตู ๔ ด้านปักฉัตรเครื่องสูงปิดทองแผ่นลวดตามระยะรอบราชวัตรทองมีเฉลียงทั้ง ๔ ด้าน รายด้วยฉัตรทองเหมือนกันมุมเฉลียงทั้ง ๔ มุมมีบุษบกเล็กตั้งเทวะรูปทุกมุม แลมีบุษบกขนาดกลางที่ไหล่เขาด้านเหนือใต้อีกด้านละบุษบก บุษบกทิศใต้ประดิษฐานเทวะรูปนารายน์ บุษบกด้านเหนือประดิษฐานเทวะรูปพระอิศวรแลพระพิฆเนศวร มีพลับพลาเล็กริมเขาด้านน่า หันหลังตรงอัฒจันท์พระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาทเบื้องขวาแห่งทางลงมา น่า

พลับพลาที่มีสำหรับสรงเมื่อโสกันต์แล้ว เปนสระเล็กมีบัวแลรูปเต่าทอง แลรูปสัตว์ต่าง ๆ มีน้ำพุซึ่งออกจากเขาแลไหลจากปากราชสีห์ ช้าง ม้า โค นาคราช สมมติเปนสระอโนดาต

ทางที่จะขึ้นเขามีสองทาง บรรไดน่าเขาทางหนึ่ง ข้างเขาด้านใต้ทางหนึ่ง ที่เขามีเทวะดาฤๅษีนารีผล ช้างเครื่องประดับต่าง ๆ แลเรื่องลครต่าง ๆ มีกลเปนพื้นมีภาพตามธรรมดาบ้าง ซึ่งพระบรมวงษานุวงษ์ประดิษฐ์มาตั้งแต่งฉลองพระเดชพระคุณ มีราชวัตรไม้จริงสลักปิดทอง แต้มสีรายรอบเขาไกรลาศเปนด้าน ๆ แลปักฉัตรปรุทอง, นาก, เงิน, เปนระยะ

ส่วนราชวิถีซึ่งเดินกระบวนแห่ คือ ตั้งแต่ประตูราชสำราญ แลถนนรอบวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เข้าประตูพิมานไชยศรีมาพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาทนั้น รายด้วยราชวัตรไม้ไผ่ฉัตรเบญจรงค์ แลปูเสื่อตามทางเดิน

อนึ่งในงานพระราชพิธีครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นัดผู้ที่เล่นต้นไม้ทั้งปวง นำต้นไม้ของตนมาตั้งประกวดกันให้เปนเครื่องตกแต่งงดงาม โปรดเกล้า ฯ ตั้งกอมมิตตีตรวจตัดสินรางวัลตามลักษณวิธี ที่ตั้งต้นไม้นั้นเจ้าพนักงานได้ทำปรำริมกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทโดยรอบ หลังคาปรำทำด้วยผ้าให้เปนที่บังแดด ม้วนขึ้นลงได้ตามเวลาที่แดดร้อนแลร่ม ใช้โคมไฟฟ้า แลทำม้าสำหรับตั้งต้นไม้เปนคั่นบรรได แบ่งส่วนเปนห้อง ๆ สำหรับตั้งต้นไม้ของคนนั้นฤๅพวกนั้น แลมีที่สำหรับตั้งต้นไม้ปลีก ที่เจ้าของละต้นเดียวสองต้นด้วย พรรณต้นไม้ที่ตั้งนั้น คือ ๑ ไม้ดัดต่าง ๆ ๒ ไม้ดอก

ที่เปนไม้ล้มลุกมีเบญมาศ แลรักเร่เปนต้น ๓ ไม้ดอกที่เปนไม้ถาวรต่าง ๆ มีกุหลาบ จำบี่ จำปา เปนต้น ๔ ไม้ผลที่เปนไม้ล้มลุกต่าง ๆ มีพริก มะเขือ เปนต้น ๕ ไม้ผลที่เปนไม้ถาวรต่าง ๆ มี ส้มเปนต้น ๖ เฟิ่นคือโหราต่าง ๆ ๗ โกสนต่าง ๆ ๘ คลาต่าง ๆ ๙ บีโคเนียต่าง ๆ ๑๐ บอนฤๅคูนต่าง ๆ ๑๑ ฤๅษีประสมแล้วต่าง ๆ ๑๒ กล้วยไม้ต่าง ๆ ๑๓ ไม้ที่ไม่ได้เข้าในพวกที่กล่าวมาแล้วเรียกว่าไม้เบ็ดเตล็ดนับเปนพวกหนึ่งต่างหาก กระถางที่ปลูกต้นไม้มานั้น เปนกระถางดินฤๅกระถางฝรั่ง กระถางจีนต่าง ๆ ตามแต่เจ้าของจะจัดมา วิธีรางวัลตามลักษณ คือ ๑ รางวัลความอุสาหะ ๒ ต้นใบดอกผลงามปลาดมีเจ้าของเดียวไม่มีของใครเหมือน ๓ ปฏิบัติดีมีเรือนต้นแลใบสมบูรณ์งามตามพรรณของไม้นั้น ยิ่งกว่าต้นอื่น ๆ ที่มีมา ๔ การประดับประดาตกแต่งห้อง แลชั้นที่ตั้งคือตั้งงาม ๕ กระถางดี ลักษณรางวัลนับเปนแต้มรางวัล ๕ ชั้น เมื่อตรวจตัดสินรางวัลแล้วจะได้ปักธงสีต่าง ๆ เปนที่หมายรางวัลแห่งต้นไม้ รางวัลการประดับประดาตกแต่งห้อง ชั้นที่ตั้งนั้นจะหมายด้วยป้ายปักซึ่งทาสีต่าง ๆ รางวัลกระถางต้นไม้หมายด้วยแพรสีต่าง ๆ มีอย่างละ ๕ รางวัลทั้งสิ้น ของรางวัลนั้นจะพระราชทาน เหรียญพระตราพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ

๒๕

มีอักษรจาฤกบอกการมหามงคลพิธีโสกันต์ ศก ๑๑๑ เปนเหรียญกาไหล่ทอง เงิน ทองแดง ตามลำดับชั้น

๒๕

วันที่ ๒๕ ธันวาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑ เปนวันตั้งน้ำวงด้าย เริ่มการพระราชพิธีเจ้าพนักงานได้จัดการ ที่พระที่นั่งดุสิตมหา-

ปราสาท ด้านตวันออก ตั้งพระแท่นมณฑล ระบายพระแท่นมณฑล พื้นขาวปักทองแผ่นลวด ปูลาดแพรขาวอย่างดี ตั้งม้าหมู่สลักปิดทอง ประดิษฐานพระเจดีย์ถมบรรจุพระบรมธาตุ แลตั้งพระพุทธบุศยรัตน์ องค์ใหญ่ พระเจดีย์ทองคำบรรจุพระบรมธาตุลังกา แลประดิษฐาน พระพุทธรูปห้ามสมุท แลพระไชยวัฒน์ประจำรัชกาลทั้ง ๕ พระ-ไชยเนาวโลห พระแก้วเรือนทอง ข้างม้าหมู่ตั้งหีบพระเครื่อง แล เครื่องศิริราชกกุธภัณฑ์ น่าโต๊ะตั้งพระเต้าน้ำต่าง ๆ ข้างเสาพระแท่น มณฑลด้านน่า มีเทวะรูปยืนเชิญพระแสง เทวะรูปยืนเชิญหีบพระ-ราชลัญจกร แลตั้งหม้อน้ำพระพุทธมนต์ เงินแลทองขาวที่ฐาน พระแท่น เสาพระแท่นมณฑลผูกพระกันภิรมย์เสมาธิปัตฉัตรไชย เกาวพ่าย ธงพระราชกระบี่ธุชครุธพาหน์ ธงวัดตูมผูกหลัง พระแสง ทวนง้าวหอกดาบคู่เขนมีบรรไดแก้วพาดพระแสงศรพรหมมาศ อัคนี-วาต ประไลยวาต พระแสงตรีจักร์ ธนูธารพระกร พระแสงปืน พระแสงของ้าว พระแสงขอไม้ท้าว พระแสงขรรค์ พระแสงดาบ พระแซ่ต่าง ๆ แลตั้งพานเครื่องบรมราชอิศริยาภรณ์ อันเปนโบราณ มงคล นพรัตน์ราชวราภรณ์ สำหรับพระราชทานสมเด็จพระเจ้า ลูกยาเธอ ซึ่งโสกันต์นี้ด้วย ข้างพระแท่นมณฑล ๒ ข้าง ตั้งโต๊ะจีน เครื่องหยกประดิษฐานพระนิรันตรายเบื้องขวา ประดิษฐานเทวะรูป พระสยามเทวาธิราชเบื้องซ้าย น่าพระแท่นมณฑล ตั้งพระแท่น ทรงกราบ ม้าเครื่องนมัสการลงยาราชาวดี ข้างผนังน่าโต๊ะพระสยาม เทวาธิราช ทอดที่ประทับ แลตั้งอาศน์สงฆ์ตามผนัง ๔ อาศน์ ด้านเหนือตั้งเก้าอี้ สำหรับพระบรมวงษานุวงษ์ เฝ้าทูลลอองธุลี พระบาท ด้านตวันตกตั้งเตียงพระสงฆ์ที่จะสวดภาณวาร มีเครื่อง

นมัศการตะบะมุก น่าเตียงพระสงฆ์สวดภาณวาร ตั้งกระโจมเทียนไชยหุ้มผ้าทองแล่ง ในพระฉากมุขใต้ ตั้งที่ประทับสำหรับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ จะได้ประทับทรงสดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ มีเครื่องนมัสการทองน้อย วงสายสิญจน์รอบพระแท่นมณฑลโยงไปกระโจมเทียนไชย แลวงรอบพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พิธีพราหมณ์ตั้ง ณ หอเวทวิทยาคม ตั้งพระผู้เปนเจ้าต่าง ๆ มีราชวัตรฉัตรกระดาษรอบโรงพิธี มีสายสิญจน์โยงมาแต่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท บนพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท ผูกม่านมีดวงไฟฟ้า แลมีปรำใหญ่น่าพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาทในสนาม สำหรับเปนที่ขุนนางแลราชทูตกงสุล ผู้แทนราชาธิปไตยต่างประเทศ เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ที่พระตำหนักสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ห้องชั้นล่างข้างประตูพิมานไชยศรี จัดตั้งเก้าอี้เปนที่พระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายน่าประทับทอดพระเนตรกระบวนแห่ ในการพระราชพิธีนี้ วันตั้งน้ำวงด้ายแลเช้าวันจุดเทียนไชย พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการ แต่งเครื่องยศประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์ วันแห่พระบรมวงษานุวงษ์ แต่งพระ-องค์ทรงผ้าเยียรบับฤๅผ้าลายเขียนทอง สรวมฉลองพระองค์เยียรบับคาดครุย ข้าราชการนุ่งสมปักลาย สรวมเสื้อเยียรบับคาดสำรดมหาดเล็กวิเศษ คาดเข็มขัดทองคำศีศะประดับเพชร์ ประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์ตามที่ได้รับพระราชทาน

วันที่ ๒๔ ธันวาคม เวลายามเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องครึ่งยศอย่างจอมพลทหารบก ประดับดาราราชอิศริยาภรณ์เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ

แลเทียนในพระแท่นมณฑล แลโต๊ะหยกสองข้าง พระราชาคณะผู้ใหญ่น้อย ๒๕ รูป มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเปนประธานสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ สัตตปริต ครั้นสวดมนต์จบแล้ว พระสงฆ์ถวายอติเรก ถวายพระพรลากลับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระดำเนินทอดพระเนตรต้นไม้ ที่ลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แลเสด็จประพาศเขาไกรลาศ แล้วเสด็จขึ้นทางพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท เวลา ๗ ทุ่ม

วันที่ ๒๖ ธันวาคม เวลาเช้า ๓ โมงเศษพระบาทสมเด็จพระ-เจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์ราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งจะสวดพระพุทธมนต์ในการพระราชพิธี ๖๐ รูปพร้อมอยู่ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้ว พระราชทานเทียนชนวนแก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เสด็จไปทรงจุดเทียนไชย ขณะนั้นพระสงฆ์สวดคาถา เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ พิณพาทย์ ฆ้องไชยพร้อมกัน แล้วโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงประเคนไตรแพรพัดรอง แลย่ามปักพระตรา แลมีอักษรเปนที่หมายการมหามงคลพิธีครั้งนี้แก่พระสงฆ์ทั้ง ๖๐ รูป แล้วทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์รับพระราช-ทานฉัน ครั้นฉันแล้ว พระราชาคณะ ๔ รูปขึ้นนั่งบนแท่นสวดภาณวาร สมเด็จพระพุฒาจารย์นั่งบ่รก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนที่ตะบะมุก บนเตียงสงฆ์พระราชาคณะสวดภาณวารแล้วเสด็จขึ้นเวลาเช้า ๕ โมง

ต่อไปพระราชาคณะ ได้ผลัดกันนั่งปรกแลสวดภาณวารประจำเทียนไชยไปกว่าจะโสกันต์แล้วแลดับเทียนไชย

เวลาบ่าย ๔ โมง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ แต่งพระองค์ทรงเครื่องพื้นขาวอย่างราชกุมาร ทรงพระเกี้ยวยอดประดับเพชร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระภูษาแลฉลองพระองค์เยียรบับ ประดับเครื่องขัตติยราชอิศริยาภรณ์ มหาจักรกรีบรมราชวงษ์ เสด็จประทับเกยพระที่นั่งสุทธาสีอภิรมย์ โปรดให้เรียกกระบวนแห่เข้าไป ทางประตูราชสำราญแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธลงประทับพระราชยานกง แห่จากเกยพระที่นั่งสุทธาสีอภิรมย์ ออกประตูราชสำราญ เดินกระบวนตามราชวิถี ซึ่งรายด้วยราชวัตรฉัตรเบญจรงค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทางพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ประทับพระราชยานลงยาราชาวดี แห่พร้อมด้วยกระบวนตำรวจทหารมหาดเล็ก ไปประทับพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท ครั้นกระบวนแห่เดินเข้าประตูพิมานไชยศรี กระบวนทหารหยุดยืนแถว อยู่น่าพระตำหนักสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทหารทำอาวุธถวายคำนับ แลเป่าแตรสรรเสริญพระบารมีครั้ง ๑ นำริ้วแลกลองแขกปี่ชวา เดินมาน่าพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท คู่แห่เทวดาเข้าในลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท คู่แห่เด็กกลองชนะแตรสังข์ในนอก ตามนำริ้วเดินผ่านพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ เข้าในสนามหญ้าน่าพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท เมื่อพระราชยานกงสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ผ่านแถวทหารมา ทหารถวายคำนับ เป่า

แตรสรรเสริญพระบารมี ครั้นถึงเกยพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอขึ้นจากพระราชยานกง โปรดให้ท่านข้างในรับเสด็จ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จไปบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทประทับที่ซึ่งจะทรงสดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ กระบวนแห่ฝ่ายใน เดินเข้าประตูพรหมโศภา กระบวนผู้ชายม้าจูง แลมหาดเล็ก เลี้ยวเข้าทางโรงกระสาปน์สิทธิการ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้น ทหารถวายคำนับเป่าแตรสังข์สรรเสริญพระบารมีอีกครั้ง ๑ แล้วเสด็จสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีล แลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงจุดเทียนนมัสการ ทรงสรวมพระมหามงคล พระสงฆ์ ๕๖ รูปเจริญพระพุทธมนต์สัตตปริต กระบวนแห่ ตั้งกระบวนคอยเวลาเสด็จ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ เสด็จไปทรงจุดเทียนที่ในบุษบกเขาไกรลาศ พระสงฆ์ ๔ รูป เจริญพระพุทธมนต์ เสกน้ำที่จะสรงเมื่อโสกันต์จบแล้ว ครั้นสวดมนต์แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท ส่งพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ลงประทับพระราชยานกง ทหารถวายคำนับเป่าแตรสรรเสริญพระบารมี กระบวนแตรสังข์กลองชนะประโคมขึ้นพร้อมกัน จ่าโขนเชิดประทีปในตึกรับสัญญา ให้กระบวนถวายคำนับ ๓ ครั้งแล้วกระบวนน่าหันหน้ากลับ กองทหารเดินแถว กระบวนเดินตามลำดับกลับทางเดิม พระราชาคณะผู้ใหญ่ ขึ้นไปสวดถวายไชยมงคลบนพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ด้วย ครั้นกระบวนแห่ออกประตู

พิมานไชยศรีไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับพระราชยานเสด็จขึ้นทางพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ประทับเกยพระที่นั่งสุทธาสีอภิรมย์ รับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จขึ้นจากพระราชยาน แล้วกระบวนแห่กลับออกมา

การเล่นสมโภชในงานพระราชพิธีนี้ มีไม้ลอยยวนหก ต่ายลวด นอนหอก นอนดาบ ลอดบ่วงไฟ โยนดาบ กระอั้วแทงควาย แทงวิไส สิงโต เหล่านี้ที่สนามหญ้าน่าหอพระสมุดวชิรญาณ ระเบงเล่นที่สนามหญ้าน่าพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท กุลาตีไม้เล่นที่น่าห้องเวรชาววัง แลมีนางระบำรำรอบไกรลาศบรรพตข้างในมีคนรำต้นไม้ทองเงิน ๒ คู่ แทงวิไสผู้หญิงเซี่ยวกางยืนประตู คอยเล่นที่ปากม่านริมพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท พอกระบวนแห่มาถึงแลเมื่อแห่กลับ การเล่น ๆ รับกระบวนส่งกระบวนทั้งสองเวลาตามราชวัตรฉัตรเบญจรงค์ มีกองอาสากระลาบาตยืนข้างหลังราชวัตรตามระยะ แลมีพิณพาทย์กลองแขกรายทาง มีพิณพาทย์ผู้หญิงที่ลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านตวันออกเฉียงใต้

กระบวนแห่ มีกองทหารรักษาพระองค์ ธงตรวจแผ่นดินนำแตรวงพลทหารเดินเท้า พระมนตรีพจนกิจ พระนรินทรราชเสนีนำริ้วกลองแขกปี่ชวา มหาดเล็กแต่งเปนคู่แห่เทวะดานายจ่ากำกับแถว คือนายฉันแทน นายจ่ายง นายกวดแทนนายจ่าเรศคู่น่านายจ่ารง นายจ่ายวดคู่หลัง ต่อไปถึงกระบวนพลนักเรียนนายร้อย เด็กชาย เด็กลาว แต่งตัวโพกผ้า เด็กแขกเทศแขกมลายู แลเด็กบุตรขุนนางจีนเจ้าภาษีนายอากร เด็กยวนเด็กศีศะจุก มีขุนหลวงกระทรวงมหาดไทย

กระลาโหมเปนสารวัดกำกับแถว กลองชนะจ่าปี่จ่ากลองแตรสังข์ เครื่องสูงน่าบังแซกพระแสงหว่างเครื่อง นายเวรกระทรวงวัง โหร พราหมณ์โปรยเข้าตอกเข้าสาร บัณเฑาะว์ แล้วถึงหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ หม่อมเจ้าจุลดิศ ในพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เชิญขนนกการเวก นางเชิญมยุรฉัตร นางเชิญพุ่มไม้ทองเงิน ราชยานกง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ มีบังสุริยพัดโบก พระกลดปั๊กเลื่อม มีอินทร์พรหมถือจามร แลมีคู่เคียง ๖ คู่ คือ ๑ พระยาสุรศักดิมนตรี พระยามนตรีสุริยวงษ์ ๒ พระยาสีหราชเดโชไชย พระยาศรีธรรมาธิราช ๓ พระยาอนุชิตชาญไชย พระยาราชประสิทธิ์ ๔ พระยาเทพประชุน พระยาศรีธรรมราช ๕ พระยาวิเชียรคิรี พระยาสุรินทรฤๅไชย ๖ พระยาไชยวิชิต พระยาอรรคราชนารถภักดี แลมีนางเชิญพระแสง ๒ เชิญเครื่อง ๖ เชิญพัด ๑ แล้วถึงเครื่องสูงหลัง นางสระศีศะจุกสรวมเกี้ยว นางสระใหญ่นางสระโขลน นางสระเชลยศักดิ์ แลข้าหลวงเด็กไว้ผมแต่งนุ่งผ้าพื้นสรวมเสื้อติดลูกไม้สพายแพรเหมือนกันทั้งพวก มีสารวัดกำกับแถวทุกพวก ต่อไปถึงหญิงลาวพุงขาว ลาวพุงดำ ลาวทรงดำ หญิงมลายู มอญ ยวน เกรี่ยง แล้วถึงกระบวนผู้ชาย ม้าจูงคู่ ๑ แลมหาดเล็กบุตรข้าราชการ มหาดเล็กข้าในกรมแตรวงกองทหารเปนที่สุด

วันที่ ๒๗ ที่ ๒๘ ธันวาคม เวลาบ่ายตั้งกระบวนแห่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ มาตามราชวิถี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงส่งพระกรรับพระกร แลพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เหมือน

วันก่อนทั้ง ๒ วัน แลในเวลาเช้าวันที่กล่าวมานี้พระสงฆ์ซึ่งสวดภาณวารประจำเทียนไชยแลนั่งปรก ได้รับพระราชทานฉันวันละ ๒๐ รูป

ครั้นวันที่ ๒๙ ธันวาคม เวลาเช้าย่ำรุ่งแล้วกับ ๖ นาที เปนปฐมฤกษ์ ถึงย่ำรุ่งแล้ว ๕๙ นาทีสุดพระฤกษ์ ตั้งกระบวนแห่ที่ถนนน่าห้องเวรชาววัง กองทหารยืนแถวพร้อมอยู่น่าพระตำหนัก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเวลาจวนรุ่งเช้า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ แต่งพระองค์ทรงเครื่องถอด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทางพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงส่งพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอประทับพระราชยานกงที่พระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระราชยาน แต่พระทวารเทเวศร์รักษามาประทับ พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท กระบวนแห่ตั้งแต่นำริ้วเดินมา พระราชยานสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ประทับเกยแล้วทรงรับพระกร สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จขึ้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์ที่สวดมนต์พร้อมกันอยู่ ทรงจูงพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ มาประทับพระเก้าอี้น่าอาศน์สงฆ์ บ่ายพระพักตร์ตามทิศศรีโปรดให้พระราชโกษา เจ้าพนักงานภูษามาลาแบ่งพระโมลีเปนห้าส่วน พอถึงพระฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ แลทรงจรดพระกรรไกรกรรบิดโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ๓ ส่วน โปรดให้พระเจ้าราชวงษ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโศภน พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนเรศร์วรฤทธิ์ จรดพระกรรไกรกรรบิด โสกันต์พระองค์

ละส่วน แล้วพระราชโกษา เจริญพระเกษา ขณะนั้นพระสงฆ์สวด ไชยมงคล พราหมณ์เป่าสังข์ พนักงานประโคมดุริยดนตรีมีการเล่น พร้อมกัน เมื่อโสกันต์แล้วเสด็จสู่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงสรวมพระมาลาประดับเพชร์องค์ใหญ่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระราชยาน สู่เขาไกรลาศ โปรดให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ส่งพระกรสมเด็จ พระเจ้าลูกยาเธอ ประทับพระราชยานกง แห่จากเกยโดยกระบวน อย่างน้อยไป ถึงเกยน่าเขาไกรลาศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ให้เสด็จไปประทับที่สรงสระ อโนดาต เจ้าพนักงานไขน้ำจากปากราชสีห์ นาคราช ช้าง ม้า โค แลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ แลน้ำ พระพุทธมนต์ด้วยพระเต้าเบญจครรภ แลพระเต้าต่าง ๆ พระราช ทานสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ แลโปรดให้สมเด็จพระบรมราชเทวี พระวรราชเทวี พระบรมวงษานุวงษ์ เจ้าคุณฝ่ายในแลฝ่ายน่าคือ พระเจ้าราชวรวงษ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโศภน สมเด็จพระเจ้า น้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ สมเด็จ พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ กรมพระภาณุพันธุวงษ์ วรเดช พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศร์วรฤทธิ์ กรมหลวงเทวะ-วงษ์วโรประการ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงษ์ พระองค์เจ้าสวัสดิ โศภน เจ้าพระยาพลเทพ เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ถวายน้ำพระพุทธ มนต์โดยลำดับ แลพราหมณ์ถวายน้ำกลดสังข์ ตามไสยวิธีเสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จประทับในพลับพลากั้นม่านทรงเปลื้อง

เครื่องถอด แลทรงเครื่องพระภูษาเยียรบับจีบ ฉลองพระองค์ครุยเฉียงพระอังษา ทรงพระมาลาประดับเพชร์องค์ใหญ่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นบนเขาไกรลาศ ทรงพระมหาพิไชยมงกุฎ ฉลองพระองค์ครุย ฉลองพระบาทเชิงงอน ทรงพระแสงขรรค์ไชยศรี ตามราชประเพณีโบราณ สมมตว่าเปนพระอิศวรคอยรับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ โปรดให้เจ้าพระยาพลเทพ เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ แต่งเหมือนคู่เคียงสรวมชฎาพอก สมมตเปนเทวะดาจิตตุบท จิตตุบาท คอยประคองพระองค์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จขึ้นบนเขา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ทรงเครื่องแล้ว ผู้สมมตเปนเทพยดาจิตตุบท จิตตุบาท ประคองพระองค์สู่บนไกรลาศบรรพตพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับพระกร ขึ้นไปประทับในบุษบกองค์ใหญ่เปลี่ยนเครื่องทรง ทรงเครื่องอย่างขัตติยราชกุมารเสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงส่งพระกร สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอลงประทับพระราชยานกง ที่เกยเชิงเขาด้านใต้ แห่ประทักษิณเขาไกรลาศคำรบ ๓ รอบแล้ว เดินกระบวนแห่กลับแต่ลานน่าพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ผ่านน่าพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท ออกประตูพิมานไชยศรีไปตามทางเดิม กระบวนแห่เมื่อโสกันต์แล้วนี้ผู้ที่สรวมเสื้อครุยลำพอกขาว เปลี่ยนเครื่องสีชมภู กระบวนอื่น ๆ ก็เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเหมือนกัน เว้นแต่พราหมณ์โหรบัณเฑาะว์แตรสังข์กลองชนะ หม่อมเจ้าเชิญขนนกการเวก สรวมชฎาเด็กศีศะจุกคู่แห่ เปลี่ยนเปนเสื้อสีชมภู สรวมลำพอก นางมยุรฉัตรนางเชิญเครื่องเปลี่ยนเปนผู้ใหญ่สรวมชฎากระสัตรี

เมื่อกระบวนแห่ ออกประตูพิมานไชยศรีไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเปลื้องฉลองพระบาทเชิงงอน ฉลองพระองค์ครุย พระมหาพิไชยมงกุฎเสด็จขึ้นทางพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท รับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ที่พระที่นั่งสุทธาสีอภิรมย์ ส่วนการที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อโสกันต์แล้ว พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน แลรับของไทยธรรม ดับเทียนไชยตามธรรมเนียม เสร็จแล้วเจ้าพนักงานได้จัดการที่จะสมโภช สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอซึ่งโสกันต์แล้ว รื้ออาศนสงฆ์เตียงสงฆ์ ตั้งพระที่นั่งกง น่าพระมหาเสวตรฉัตรตั้งม้าหมู่สำหรับวางเครื่องอิศริยยศคือหีบพระศรี ตราพระเกี้ยวมีพานรอง คนโทพานรอง พานพระศรีเครื่องพร้อม บ้วนพระโอษฐ์ที่ชาทองคำ แลทอดพระราชบัลลังก์น่าเสาด้านตวันออก จัดม้าตั้งบายศรีแก้วทองเงินน่าพระที่นั่งกง ตั้งเก้าอี้สำหรับพระบรมวงษานุวงษ์ มุขด้านตวันตก ตั้งเก้าอี้สำหรับข้าราชการมุขเหนือ เวลาบ่าย ๕ โมง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงเครื่องต้นอย่างขัตติยราชกุมาร โปรดให้เรียกกระบวนเข้าไปข้างใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงส่งพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ที่เกยพระที่นั่งสุทธาสีอภิรมย์ ลงประทับพระราชยานกง แห่โดยกระบวนออกประตูราชสำราญ มาตามราชวิถี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทางพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท ประทับพระราชยาน เสด็จสู่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท ครั้นกระบวนแห่เข้าประตูพิมานไชยศรีมาแล้ว ทรงฉลองพระองค์ครุย สรวมพระมหามงกุฎรับพระกร สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอขึ้นจากพระราชยาน เสด็จขึ้นทรงเปลื้องฉลองพระองค์ครุยพระ

มหามงกุฎ เสด็จพระดำเนินสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจูงพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ประทับเหนือพระที่นั่งกง มีนางถวายอยู่งานพัดสองข้าง ๆ ละคน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับพระราชบัลลังก์ พระบรมวงษานุวงษ์ เสนาบดี ข้าราชการเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทอยู่พร้อมกัน โปรดให้พระสิทธิไชยบดี พระครูอัษฎาจารย์ หลวงราชมุนี พราหมณ์เบิกแว่นแก้วทองเงิน พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการรับแว่นเวียนเทียนสมโภชห้ารอบ พราหมณ์เป่าสังข์บัณเฑาะว์ พนักงานขับไม้ สีซอสามสาย ประโคมดุริยดนตรีนฤนาท เวียนเทียนเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ แลทรงเจิมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ แลพระราชทานเครื่องบรมราชอิศริยาภรณ์ อันเปนโบราณมงคลนพรัตน์ราชวราภรณ์ เหรียญทองคำที่รลึก การพระราชพิธีนี้ แลทองคำใบหนัก ๖ ตำลึง เงินพระคลังมหาสมบัติ ๑๐ ชั่ง พระคลังข้างที่ ๒๐ ชั่ง กับหนังสือสำคัญ เงินพระคลังข้างที่พระราชทานเงินซึ่งไม่ต้องให้พระบรมวงษานุวงษ์ ข้าราชการสมโภชสองพันชั่ง โปรดให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงเจิมแลโปรดให้พระเจ้าราชวรวงษ์เธอ กรมขุนบดินทร์ไพศาลโศภน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ กรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ์ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เจ้าพระยาพลเทพ เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ ถวายทรงเจิมแล้ว เสด็จสู่พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท ทรงฉลองพระองค์

ครุย พระชฎามหากฐินองค์น้อย ส่งพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ประทับพระราชยานกงแห่กลับ แล้วทรงเปลื้องฉลองพระองค์ครุย พระชฎามหากฐิน เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระราชยานเสด็จขึ้นทางพระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท รับพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอที่พระที่นั่งสุทธาสีอภิรมย์

วันที่ ๓๐ ที่ ๓๑ เวลาบ่ายได้ตั้งกระบวนแห่มาสมโภช ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเหมือนวันก่อนทั้ง ๒ วัน เมื่อเวียนเทียนสมโภชแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ แลทรงเจิม แลพระราชทานทองคำใบหนัก ๖ ตำลึง เงินพระคลังมหาสมบัติ ๑๐ ชั่ง พระคลังข้างที่ ๒๐ ชั่ง สมโภช แลโปรดให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงเจิมเหมือนที่กล่าวแล้ว แต่ผู้ที่โปรดให้ถวายทรงเจิม นอกนั้นเปลี่ยนไปคือวันที่ ๓๐ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ กรมหมื่นศิริธัชสังกาศ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ พระยาสุรศักดิมนตรี พระยามนตรีสุริยวงษ์ วันที่ ๓๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงษ์ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ พระยาอิศรานุภาพ แลพระบรมวงษานุวงษ์ฝ่ายใน ได้โปรดให้ทรงเจิมตามขัตติยราชประเพณี

ภาคผนวกหมายเลข ๙

ประกาศกระทรวงมุรธาธร ว่าด้วยให้เรียกพระยาภาสกรวงษ์ เปนเจ้าพระยาภาสกรวงษ์

๒๕

ด้วยเมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับ ณ เขาไกรลาศ ก่อนเวลาที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งโสกันต์แล้วจะเสด็จขึ้นบนเขา

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งเฉพาะกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา เสนาบดีกระทรวงมุรธาธร ว่าผู้ที่เชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เสด็จขึ้นเขาไกรลาศแต่ก่อนนั้น เคยใช้ผู้ที่เปนเจ้าพระยาแล้วทุกคราวมา ครั้งนี้พระยาภาสกรวงษ์ซึ่งโปรดให้แต่งตัว สมมตเปนเทวดาจิตดุบาทเปนแต่ตำแหน่งพระยาอยู่ พระยาภาสกรวงษ์ก็ได้ดำรงในตำแหน่งเสนาบดี มาช้านานสมควรจะดำรงถานันดรยศ เปนเจ้าพระยาได้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนพระยาภาสกรวงษ์ขึ้น เปนเจ้าพระยาตั้งแต่นี้สืบไป ให้ประกาศให้เรียกพระยาภาสกรวงษ์เปนเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ เหมือนเช่นหมายตั้งตำแหน่งแต่กาลก่อน แต่หิรัญบัตรนั้นจะโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเมื่อมีโอกาศสมควรภายหลัง

กระทรวงมุรธาธร

๒๕

วันที่ ๒๙ ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๑

ภาคผนวกหมายเลข ๑๐

เรือพระที่นั่งมหาจักรกรี

ด้วยเมื่อ ๒๑ วันมาแล้ว ได้บอกไว้ในราชกิจจานุเบกษา ว่าจะลงเรื่องเรือพระที่นั่งมหาจักรกรีต่อไปนั้น บัดนี้พระยาชลยุทธ์โยธินทร์ ได้ส่งเรื่องนี้มาเปนภาษาอังกฤษ กระทรวงว่าการต่างประเทศ ได้แปลเปนภาษาไทยแล้ว จึ่งได้นำมาลงต่อไปนี้

สิ่งสำคัญต่างๆ ในเรือรบพระที่นั่งมหาจักรกรี ได้ต่อที่เมืองลีทเปนหัวเมืองในเมืองสกอตแลนด์ ปี ร,ศ, ๑๑๑ ตั้งแต่วันได้ลงมือต่อจนสำเร็จประมาณ ๑๐ เดือน

ยามในกระดูกงู ๒๗๕ พีต (ฤๅสองเส้นสองวา ๑ ศอก) ยาวทั้งสิ้นตลอดลำ ๒๙๙ พีต (ฤๅ ๒ เส้น ๔ วา ๓ ศอก ๑๐ นิ้ว) ปากเรือกว้าง ๔๐ พีต (ฤๅ ๖ วา)

ลึกตั้งแต่ปากลงไปถึงท้องเรือ ๒๐ พีต (ฤๅ ๓ วา) ได้จดทะเบียนเปนเรือบันทุกของได้ ๑๒๓๑ ตัน กับ ๖๙ สตางค์ (ฤๅ ๒๐๖๙๒ หาบ ๓๙ ชั่ง)

ประมาณเรือจุทั้งลำ ๒๒๒๘ ตัน กับ ๖๐ สตางค์ (ฤๅ ๓๗๔๔๐ หาบ ๔๘ ชั่ง)

เรือรบลำนี้มีจักร์ท้าย ๒ จักร์ แลเครื่องจักร์เปนสูบมีแรงขยายออกเครื่องละสามสูบ สูบขนาด ๒๐ + ๓๑ + ๔๙ นิ้วอังกฤษ (ฤๅขนาดศอกหนึ่ง ศอกคืบเศษ แล ๒ ศอกคืบ) คันสูบยาวได้ ๒๗ อินชิต (ฤๅศอก ๘ นิ้วเศษ) มีสติมฤๅอายมาจากหม้อน้ำ ทำด้วยเหล็กดี ๔ หม้อ หม้อ ๑ กว้าง ๑๐ พีต (ฤๅ ๖ ศอก) ยาว ๑๓ พีตกับ ๖ อินชิต

(ฤๅ ๗ ศอกคืบ ๙ นิ้วเศษ) ใส่ไฟมีแรงได้หนัก ๑๖๐ ปอนด์ (ฤๅ เสมอกับแรงตรางนิ้ว ๑ หนัก ๔๒ ชั่งไทย)

เครื่องจักรนี้ มีสิ่งซึ่งแสดงเปนกำหนดประมาณ ๓๐๐๐ แรงม้า เรือลำนี้ได้สร้างขึ้นสำหรับใช้ในท้องทเล เมื่อแล่นได้ชั่วโมงละ ๑๖ ไมล์ (ฤๅประมาณ ๖๔๐ เส้น) แลในระยะสี่ชั่วโมง เมื่อทดลองแล่นอยู่ได้เสมอเท่านี้โดยง่ายดาย เรือลำนี้ได้ต่อด้วยเหล็กดีตลอดลำ เรียกชื่อเหล็กกล้านั้นว่า "ซีเมนศมาติน" แบ่งเปนระวางใหญ่หลายระวางไม่ให้น้ำไหลเข้าได้ แลมีท้องสองชั้นข้างหัวกับข้างท้ายเรือ ที่ในระหว่างท้องเรือ ๒ ชั้นนี้สูงประมาณ ๓ ฟีต ๖ อินชิต (ฤๅศอกคืบ ๙ นิ้วเศษ) ในท้องเรือนี้มีฝากั้นแบ่งเปนถังน้ำ ๑๐ ถัง ไม่ให้น้ำไหลไปมาถึงกันได้ ถังน้ำทั้งสิ้นนี้ ซึ่งจะใช้บันจุน้ำเปนอับเฉาเรือก็ได้

เรือลำนี้บันทุกถ่านเครื่องยุทธภัณฑ์ แลเสบียงอาหารในเรือ จะกินน้ำลึกข้างศีศะเรือ ๑๑ ฟีต ๙ อินชิต (ฤๅ ๗ ศอกหย่อนนิ้วเศษ) กับข้างท้าย ๑๒ ฟีต (ฤๅ ๗ ศอกห้านิ้ว) แลบันจุน้ำใส่ถังเต็มทั้งสิ้น เปนอับเฉาจะกินน้ำข้างศีศะ ๑๔ ฟีต (ฤๅ ๘ ศอก ๙ นิ้วเศษ) ข้างท้าย ๑๔ ฟีต ๖ อินชิต (ฤๅ ๘ ศอกคืบ ๕ นิ้ว)

เรือรบลำนี้มีเสาสองเสา ใช้ใบอย่างเรือสะกูเนอ เสาน่าชั้นบน มีเพลาใบ ๓ เพลา แลมีป้อมทำด้วยเหล็กดี บนปลายเสาชั้นต้นตั้งปืนแคตลิงกัน ทั้ง ๒ เสา มีปล่อง ๒ ปล่อง ศีศะเรือเว้าเปนรูปไข่ แล มีเหล็กแหลมสำหรับชนได้ถนัด แลท้ายกลมเปนที่กำบังคลุมหางเสือเรือทั้งสิ้น ซึ่งเปนการป้องกันไม่ให้ยิงถูก

เรือรบลำนี้ มีปืนบันจุท้ายยิงเร็วทำที่ห้างอามสะตรอง ๔ บอก กระสุนขนาด ๔ อินชิต ๗ ทสางค์ (ฤๅ ๕ นิ้ว ๖๔ สตางค์) ตั้งอยู่ที่ป้อมเรียกว่าบาร์เบดข้างเรืออยู่ที่ดาษฟ้าชั้นกลางข้างละ ๒ ป้อม บนดาษฟ้าชั้นบนนั้นมีปืนฮอตกิชกระสุนหนัก ๖ ปอนด์ (ฤๅ ๒ ชั่ง ห้าตำลึง) ๘ บอก ตั้งอยู่บนฐานรถมีเครื่องเลื่อนถอยน่าถอยหลังหมุนไปมาได้ เปนอย่างแบบดีทั้งสิ้น ปืนทั้งสิ้นนี้ได้เอาลงตั้งที่ในเรือแลได้ทดลองยิงในเวลาขณะเมื่อลองแล่นเรือโดยกับตันลอยกส์ ผู้จัดการแห่งห้างอามสะตรอง แลได้ให้ความเปนที่พอใจทุกประการ ในการซึ่งได้ยิงปืนกระสุนหนัก ๖ ปอนด์ บอก ๑ ยิงได้ ๑๑ นัดใน ๒๐ วินาที

นอกจากเครื่องจักร์ทั้งสิ้น สำหรับใช้ให้เรือเดินได้นั้น ยังมีเครื่องจักร์ไฟฟ้าอีก ๒ เครื่อง ๆ หนึ่งใน ๒ เครื่อง สามารถจะส่งไฟฟ้าไปได้ทั้งสิ้นถึง ๑๓๕ ดวง ซึ่งติดอยู่ในที่ต่าง ๆ ทั่วลำเรือ กับทั้งมีดวงไฟฟ้าดวงใหญ่ที่ในเรือ อีก ๒ ดวง ๆ หนึ่งมีแสงสว่างถึง ๖๐๐๐ แสงเทียน สำหรับหันส่องไปดูในที่ต่าง ๆ

การที่จะกลั่นน้ำจืด ก็จะกลั่นได้ถึงวันละ ๘๐๐๐ แกลอนส์ (ฤๅ ๒๑๔๔ ถัง ๆ ละ ๒๐ ทนาน) เปนน้ำอันบริสุทธิ์ซึ่งจะรับประทานได้

มีเครื่องใหญ่สำหรับที่จะทำเครื่องอาหารให้เย็นได้เครื่อง ๑ มีพัดใหญ่ ๒ พัด สำหรับกระพือลมส่งอากาศสดชื่นเข้าไปในห้อง มีเครื่องจักร์กลไฟสำหรับถือท้ายแลถอนสมอ เรือลำนี้ได้สร้างขึ้นในบังคับการ เซอรเววิเศษ ของห้างลอยด์ แลแผ่นเหล็กกับเครื่อง

ใช้สอยทั้งสิ้นก็ได้ส่งไปให้ทดลองเสียแล้วก่อน จึ่งได้นำมาใส่ลงในเรือนี้

เรือลำนี้มีดาษฟ้า ๓ ชั้น ที่ดาษฟ้าชั้นต่ำมีห้องสำหรับอยู่ได้สบาย มีห้องเก็บรักษาดินปืน แลห้องพนักงานนายเรือทั้งปวง ที่ดาษฟ้าชั้นกลางตอนท้ายเรือ มีห้องสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับ แลข้างตอนศีศะมีห้องใหญ่ ซึ่งมีห้องเล็ก ๆ หลายห้อง แลห้องเลี้ยงอาหารอยู่ในนั้นด้วย สำหรับพระบรมวงษานุวงษ์ แลข้าราชการซึ่งโดยเสด็จพระราชดำเนิน ที่ดาษฟ้าชั้นบนตอนข้างท้ายเรือ มีห้องใหญ่ห้องหนึ่ง แลดาษฟ้าชั้นบนมีที่กำบังอยู่ในร่ม สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับ ตอนกลางลำเรือมีห้องใหญ่ห้องหนึ่ง ซึ่งมีห้องพระบรรธม แลห้องประทับ สำหรับสมเด็จพระ-บรมโอรสาธิราช แลข้างตอนศีศะมีห้องใหญ่ห้องหนึ่งมีแผนที่ทเลแลอื่น ๆ สำหรับการเดินเรือ

ไม้ทั้งสิ้นซึ่งใช้ทั่วลำ ในเรือพระที่นั่งไม่ได้ยอมอนุญาตให้ใช้ไม้ชนิดอ่อนเลย ชั่วแต่ให้ใช้ไม้สักของกรุงสยามเท่านั้น

เรือพระที่นั่งมหาจักรกรี ได้ออกจากเมืองลีทเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม แลได้มาถึงเกาะสีชัง เมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน เพื่อเปนการเขม็ดแขม่ เกือบจะตลอดทางที่มาได้ใช้ใส่ไฟหม้อน้ำแต่เพียงสองหม้อ เรือพระที่นั่งเมื่อมานั้นได้ถูกลมจัด แลไม่ได้เปนอันตราย แม้ว่าแต่เล็กน้อยก็ไม่มี แลได้มาจากเมืองสิงค์โปร์ถึงเกาะสีชัง ได้ถูกพยุอย่างหนักเปนลมทิศตวันออกเฉียงเหนือถึง ๓ วัน
